

Een gastvrij onthaal

Gids voor inloopcentra en andere vormen
van kerkelijke gastvrijheid

Sake Stoppels

Deze tekst is aanvankelijk in boekvorm verschenen bij
uitgeverij Kok te Kampen (1997)

Inhoud

Woord vooraf

1. In kort bestek. Waar het boek over gaat

2. Wat inmiddels gebouwd is. De praktijk

1. Wat is een inloopcentrum?
2. Waarin verschillen inloopcentra onderling?
3. Wat bieden de centra?
4. Wie zijn de bezoekers?

3. Het fundament. Gastvrijheid

1. Gastvrijheid in de Bijbel
2. Gastvrijheid nu: zeven kenmerken
3. De maaltijd als uitdrukking van gastvrijheid

4. Hoekstenen. Tien wezenstrekken van het werk

1. Een gemeenschap van ongelijken
2. Een gemeenschap van gelijken
3. Bezoekers zijn begaafde mensen
4. Barmhartigheid is ook politiek
5. Gezelligheid is heil-zaam
6. Erkenning van niet-vermijdbare eenzaamheid
7. 'Programmaloosheid' als deel van groter geheel
8. Een biddende gemeenschap
9. Geen voorportaal...
10. ...wel een geopende deur naar Christus

5. Bouwstenen. Praktische aanwijzingen

1. Wel of niet een inloopcentrum?
2. Een 'marktonderzoek'?
3. Wat willen we met het inloopcentrum? De doelstelling
4. Op wie richten we ons? De doelgroep
5. Het gebouw en de openingstijden
6. Medewerkers
7. Wel of niet een eigen betaalde kracht?
8. Het aanbod
9. Organisatorische kwesties
10. Public relations (PR)
11. De financiering
12. De relatie tot de kerken

6. Het inloopcentrum als gestalte van kerk. Een luchtkasteel?

Literatuur

Over de auteur

Woord vooraf

In de afgelopen jaren is het aantal inloopcentra sterk toegenomen. Overal in Nederland zijn kerken er toe overgegaan plekken te creëren waar mensen welkom zijn voor ontmoeting en gesprek. Zo is een relatief korte tijd een nieuwe werksoort tot ontwikkeling gekomen. Dat gaf aanleiding tot het doen van onderzoek. Het onderzoek werd verricht aan de Theologische Faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam en mondde uit in een proefschrift, getiteld *Gastvrijheid. Het inloopcentrum als vorm van kerkelijke presentie* (Kok Kampen 1996). Nu hebben proefschriften het nadeel dat ze niet voor iedereen even goed leesbaar zijn en daarom heb ik deze popularisering geschreven. Zo heb ik de resultaten van het onderzoek voor een breder publiek toegankelijk willen maken.

Net als in het proefschrift wordt in dit boekje uitvoerig aandacht besteed aan principiële vragen. (Waar) verschillen inloopcentra van buurthuizen en andere ontmoetingsplekken? Wat willen ze eigenlijk? Wat is hun identiteit? Hoe verhouden ze zich tot de kerken? Het is een goede zaak wanneer in de kringen van direct betrokkenen grondig wordt nagedacht over dergelijke wezenlijke elementen uit het werk. Want het zijn belangrijke vragen die uitvoerige aandacht verdienen. Dit boek is mede bedoeld als een uitnodiging tot een gesprek over deze zaken.

Echter met louter nadenken over principiële zaken komt geen inloopcentrum van de grond. Terwille van de concrete praktijk heb ik daarom ook een heel praktisch hoofdstuk opgenomen met daarin tal van zaken waar men mee te maken krijgt bij het opzetten en laten functioneren van een inloopcentrum. Dit hoofdstuk vormt een bewerking en uitbreiding van een soortgelijk hoofdstuk in een eerder boekje, getiteld *Inloopcentra* (Amsterdam 1992), dat inmiddels is uitverkocht. Door theoretische bespiegelingen en praktische aanwijzingen te combineren heb ik dit boekje zo vruchtbaar mogelijk willen maken voor de praktijk.

Mijn dank gaat uit naar Hennie Bruinsma, ds Freek Nijssen en dr Jan Hendriks die bereid waren de ontwerp-tekst kritisch te lezen. De eerste twee zijn betrokken bij het landelijke Inloopcentra Beraad (ICB), de laatste is universitair hoofddocent gemeenteopbouw aan de Theologische Faculteit van de Vrije Universiteit. Veel van hun waardevolle suggesties heb ik verwerkt.

Tot slot nog een enkel woord over de serie waarin dit boek is opgenomen. *Pastoraat en gemeenteopbouw* hebben nogal een binnenkerkelijke klank en het zal dan ook niet voor iedereen onmiddellijk helder zijn dat een boek als dit in deze serie past. Toch is dit wel degelijk het geval. Met name gemeenteopbouw is allerm minst exclusief binnenkerkelijk. De gemeente van Christus wordt immers opgebouwd om er voor de samenleving te kunnen zijn. Gerichtheid op de samenleving en beschikbaar-zijn voor haar omgeving vormen geen missionaire franje, maar horen wezenlijk bij gemeente-zijn. In deze geest heb ik dit boekje ook willen schrijven.

Sake Stoppels

Amstelveen, september 1996

1. In kort bestek. Waar het boek over gaat

In de vierde eeuw na Christus schrijft de Romeinse keizer Julianus een brief aan de hogepriester van Galatië, Arsacius. Hij maakt zich daarin druk over de gastvrijheid van de joden en de christenen of, zoals hij ze noemt, 'de goddeloze Galileeërs'. Het stoort hem dat ze veel gastvrijer zijn dan de overige onderdanen van het Romeinse Rijk: "Waarom hebben wij niet in de gaten, dat het hun vriendelijkheid tegenover vreemdelingen is, hun zorg voor de doden en de beweerde heiligheid van hun levenswandel, waardoor dit atheïsme zo toeneemt?" Het is in zijn ogen een schande dat deze goddeloze mensen (ze erkennen de Romeinse goden immers niet) zowel voor hun eigen mensen als voor anderen zorgen. Julianus geeft daarom aan Arsacius de opdracht in iedere stad een herberg in te richten voor met name de arme vreemdeling.

Deze brief laat zien dat er tijden zijn geweest dat joden en christenen opvallen door hun gastvrijheid. Vanuit hun traditie is daartoe ook alle aanleiding. Want hun God, de God van Israël heeft immers veel op met de vreemdeling, met de arme, met de mens die aan de zijlijn staat. En Jezus lijkt daarin sprekend op Hem. Hij komt ons ook tegemoet in de vreemdeling, in degene die gastvrijheid zoekt.

Beperken we ons tot het christendom, dan gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat er vaak weinig aanleiding is geweest voor brieven als die van Julianus. Want kerken zijn nogal eens gesloten bolwerken geweest, waar de vreemdeling weinig of niets te zoeken heeft. Het kost niet veel moeite daar een zwartboek over samen te stellen. Maar steeds opnieuw zijn er toch ook (tegen)bewegingen waarin wordt gezocht naar gastvrijheid en herbergzaamheid, naar een kerkelijk leven dat lijkt op dat van Christus. Religieuze orden hebben daarin door de eeuwen heen een belangrijke rol gespeeld. Ze bieden in hun kloosters en hospitalen onderdak aan zieken, armen en pelgrims. En als ze hun eigen wezen en opdracht dreigen te vergeten, staan er mensen als Franciscus van Assisi op om ze terug te voeren naar de werkelijke navolging van Christus. Ook buiten orden en kloosters om hebben mensen blijvend gezocht naar wegen om de dienst van de gastvrijheid gestalte te geven. Als we ons beperken tot onze eigen tijd kunnen we aan protestantse zijde het Leger des Heils noemen, terwijl we op katholiek erf kunnen denken aan de Vincentiusvereniging. Dat zijn slechts twee recente voorbeelden uit een lange kerkelijke geschiedenis waaruit gastvrijheid niet is weg te denken.

Dit boek gaat over een vorm van gastvrijheid die momenteel nogal in de belangstelling staat, namelijk het kerkelijk inloopcentrum. Een plek waar mensen in alle vrijheid welkom zijn voor ontmoeting en gesprek. In Nederland zijn er onderhand al meer dan honderd van dergelijke centra en de groei is er nog steeds niet uit. Dat is opmerkelijk in een tijd waarin veel kerkelijke cijfers een achteruitgang laten zien.

Deze sterke toename heeft te maken met de groeiende onherbergzaamheid van onze samenleving. In allerlei opzichten staat het *samen*leven in onze samenleving onder druk. Eenzaamheid is volgens velen een van de grootste problemen van onze moderne tijd. In de loop der jaren zijn veel van oudsher bestaande sociale verbanden verzwakt of zelfs geheel weggefallen. We hoeven maar te denken aan wijken en buurten waar het vroegere gemeenschapsgebeuren (inclusief de soms verstikkende sociale controle!) is verdwenen en mensen eenlingen zijn geworden in een anonieme buurt. Het 'ik' is belangrijker geworden en dat is ten koste gegaan van het 'wij'. Voor velen is dat winst geweest, maar de gegroeide persoonlijke vrijheid heeft ook een keerzijde. Jean Paul Sartre spreekt over onze samenleving als een samenleving waarin mensen gedwongen worden vrij te zijn. Die woorden geven heel kernachtig aan welke spanning in onze maatschappij ligt opgesloten. Vrijheid is op zich positief te waarderen, maar veel vrijheid kan ook beklemmend werken omdat ze (te) veel van mensen vergt. In ieder geval zien we dat voor een groot (en groeiend?) aantal mensen deze samenleving onherbergzaam is. Ze redden het niet, ze ervaren weinig of geen *maatschap* en zijn niet opgenomen in een werkelijke *samen*leving. Inloopcentra willen midden in deze samenleving een plek zijn waar mensen elkaars medemensen kunnen zijn en worden.

De meeste centra die momenteel in Nederland functioneren, zijn van zeer recente datum. Een ruime meerderheid is nog geen tien jaar oud en vele draaien nog maar enkele jaren. Daarnaast zijn er ook centra van oudere datum. Bekend is bijvoorbeeld de Gemeenschap Oudezijds 100 op de Amsterdamse Wallen. In 1955 opent dit centrum als oecumenische binnenstadspastorie zijn deuren midden in de rosse buurt; de gemeenschap is gevestigd in een voormalig sekstheater. Voor velen is Oudezijds 100 een inspirerend voorbeeld geweest bij het zoeken naar plekken om in de eigen omgeving gastvrijheid gestalte te geven. Dat geldt bijvoorbeeld voor ds Hans Visser. In 1979 begint hij aan zijn nieuwe baan als diakonaal predikant in Rotterdam. Nog in datzelfde jaar schrijft hij een nota over diakonaat en apostolaat in de Rotterdamse binnenstad. In deze nota verwoordt hij enkele ideeën over welke kant het met het diakonaat op zou kunnen gaan. Een van zijn voorstellen is het openstellen van beschikbare kerkelijke wijkgebouwtjes voor vieringen, sociale contacten en bezinning. Dat idee vindt veel weerklank. Zelf gaat hij zijn ideeën over een diakonale kerk uitwerken in de Pauluskerk, gelegen in het centrum van Rotterdam, anderen doen dat voor de eigen stad of wijk.

Belangrijk voor de groei van de werksoort is ook de verschijning het boek *In het centrum van de aandacht* van de hand van F.N.M. Nijssen en L. den Besten. In dit boek uit 1980 gaat het over stiltecentra, pastorale winkels en kerkelijke informatiecentra als vormen van missionaire dienst. Het boek bevat veel praktische aanwijzingen voor het opzetten van een eigen centrum en is daarmee een belangrijke stimulans voor het zoeken naar eigentijdse vormen van beschikbaarheid en gastvrijheid.

Inmiddels heeft de tijd niet stilgestaan en heeft de werksoort van de inloopcentra zich verder ontwikkeld. Maar nog steeds bevindt het werk zich in zekere zin in de pioniersfase. In allerlei opzichten - zowel in meer praktische als in meer principiële zin - moet een eigen weg nog worden gevonden en zoekt men naar een vruchtbare formule om in de eigen situatie gastvrij aanwezig te kunnen zijn. Dit boek wil bij dit zoekproces behulpzaam zijn en wel op drie manieren. Allereerst door de feitelijke praktijk te inventariseren. Vervolgens door een bijdrage te leveren aan het denken over principiële kwesties die met het werk samenhangen. En tenslotte door het geven van praktische aanwijzingen. Over alle drie nu kort iets meer.

Hoofdstuk twee bestaat uit een beschrijving van de huidige praktijk. In kort bestek worden daar enkele gegevens omtrent de momenteel functionerende inloopcentra op een rijtje gezet. Zo ontstaat enig zicht op wat er momenteel in de Nederlandse centra gebeurt.

In de hoofdstukken drie en vier gaat de aandacht uit naar principiële kwesties rondom het werk van de inloopcentra. Hoofdstuk drie gaat over gastvrijheid, in mijn ogen het fundament waarop de centra zijn gebouwd. Na een verkenning van bijbelse gegevens schets ik in zeven punten contouren van gastvrijheid, zoals deze vanuit de christelijke gemeente er uit zou kunnen zien. Dit hoofdstuk beperkt zich niet tot het fenomeen inloopcentrum, maar staat in meer algemene zin bij gastvrijheid stil. Gastvrijheid is immers vooral een basishouding en kan op heel verschillende manieren gestalte krijgen. Het openen van een inloopcentrum is slechts een mogelijkheid. Aparte aandacht is er aan het eind van het hoofdstuk voor de open maaltijd als bijzondere gestalte van gastvrijheid. Kerk-zijn en (open) maaltijd houden hebben tenslotte alles met elkaar te maken.

Het vierde hoofdstuk is - anders dan het derde - specifiek gericht op de inloopcentra. In de vorm van tien hoekstenen schets ik elementen die naar mijn oordeel voor het functioneren van de centra van wezenlijk belang zijn. In de oudheid werden bij de bouw vaak eerst hoekstenen of hoekblokken aangebracht. Pas daarna bouwde men de feitelijke muren. Zo is ook dit hoofdstuk te beschouwen. Alvorens met allerlei praktische bouwstenen het feitelijk gebouw op te trekken, heb ik de contouren ervan willen aangeven met behulp van een tiental hoekstenen.

Hoofdstuk vijf is het hoofdstuk van de bouwstenen. Want hoezeer het nadenken over inhoudelijke zaken en principiële kwesties ook nodig is, voor het daadwerkelijk opzetten en laten functioneren van een centrum komt nog iets meer kijken. Tal van praktische vragen dienen zich aan. Vooral ook door dit vijfde hoofdstuk is het boek een praktische gids geworden dat hulp en richting wil bieden bij het nadenken over heel uiteenlopende zaken. Praktisch bedoeld is ook de informatie over het landelijke Inloopcentra Beraad (ICB) achter in het boek. Dit beraad wil bestaande centra van dienst zijn bij hun praktijk van alledag en wil met (groepen) mensen meedenken die overwegen om een centrum op te

zetten.

Het slothoofdstuk gaat in op een kwestie die de wereld van de inloopcentra royaal overstijgt, namelijk de kwestie van de vormgeving van de christelijke gemeente. Er is alle aanleiding - zeker ook op grond van de praktijk van bestaande inloopcentra - om over die vormgeving grondig na te denken. En het zou een goede zaak zijn wanneer die nieuwe vormgeving mede zou rusten op het fundament van de gastvrijheid...

2. Wat inmiddels gebouwd is. De praktijk

De praktijk van de inloopcentra is een veelkleurige. Op heel verschillende manieren krijgt de 'dienst van gastvrijheid' gestalte. Dit hoofdstuk wil een indruk verschaffen van deze gevarieerde praktijk. Met het oog daarop is het zinvol allereerst aandacht te besteden aan de vraag wat een inloopcentrum eigenlijk is. Daarover gaat het in de eerste paragraaf. Vervolgens komt in paragraaf twee de vraag aan de orde op welke punten inloopcentra van elkaar kunnen verschillen. Een belangrijke vraag is uiteraard ook wat de centra te bieden hebben. Daarover gaat het in paragraaf drie. Tenslotte sta ik in de slotparagraaf stil bij de mensen die er komen; wie zijn het die de centra bezoeken?

1. Wat is een inloopcentrum?

Een inloopcentrum is een vorm van (para-)kerkelijke presentie waarin men laagdrempelig en zonder een van te voren vastgesteld programma beschikbaar wil zijn voor in principe iedereen (uit de doelgroep). Het inloopcentrum kan daarbij al dan niet ingebed zijn in een breder aanbod van diensten.

Deze korte omschrijving verdient enige toelichting. Ik plaats de volgende kanttekeningen bij enkele onderdelen uit deze omschrijving:

- *(para-)kerkelijke*: het betreft centra die vanuit de kerk en/of verwante organisaties zijn opgezet, die op de een of andere wijze ook een band onderhouden met de kerk en die zich naar buiten toe ook als (inter)kerkelijk presenteren. Inloopcentra die vanuit andere organisaties of instellingen zijn opgezet (bijvoorbeeld de overheid) vallen buiten de definitie. Dit geldt ook voor centra die in het verleden vanuit of met behulp van de kerken zijn opgezet, maar die nu een algemeen karakter hebben en geen band meer onderhouden met een kerk.

- *laagdrempelig*: inloopcentra kenmerken zich door hun principiële gerichtheid op het creëren van een open in- en uitloopmogelijkheid.

- *zonder een van te voren vastgesteld programma*: inloopcentra zijn in eerste instantie vooral persoonsgericht en minder activiteiten-gericht. Er is niet een vast aanbod aan activiteiten, cursussen e.d.. Voorop staat de open ontmoeting met de individuele bezoeker. Een eventueel programma ontstaat met name in deze ontmoeting. Deze aanvankelijke 'programmaloosheid' betekent ook dat het inloopcentrum zich onderscheidt van een (professionele) hulpverleningsinstelling.

- *iedereen (uit de doelgroep)*: in het gros van de centra is in principe iedereen welkom, maar ook zijn er centra die zich op een specifieke groep richten.

- *al dan niet in een breder aanbod van diensten ingebed*: het gaat zowel om centra die opgenomen zijn in een breder verband met daarin ook andere vormen van diakonaal-missionaire aanwezigheid als om centra die geen deel uitmaken van een dergelijk multifunctioneel verband.

2. Waarin verschillen inloopcentra onderling?

In de wereld van de inloopcentra is het bepaald geen koekoek eenzang. In allerlei opzichten zijn er grote verschillen tussen de diverse centra. Ik zet een aantal van de belangrijkste verschilpunten op een rijtje:

- *plek van vestiging*. De belangrijkste tweedeling die we hier kunnen maken is die tussen vestiging in een gebied met een overwegend vlottend publiek (binnenstad en/of winkelcentrum, c.q. winkelstraat) en vestiging in een gebied met een overwegend vast publiek (woonwijk). De meeste centra vinden we in of dichtbij het centrum van een plaats, op plekken met veel passanten, maar de afgelopen jaren zijn ook in oude of nieuwe woonwijken centra geopend. Inloopcentra in nieuwbouwwijken vinden we bijvoorbeeld in Almere, Amersfoort en Lelystad.

- *doelgroep*. Dit punt kwamen we al tegen bij de omschrijving van wat een inloopcentrum is. De centra blijken verschillende wegen te gaan als het gaat om het kiezen van de groep(en) waarvoor men er wil

zijn. De doelgroep kan onbepaald zijn; iedereen is dan welkom. De meeste centra kennen zo'n onbepaalde doelgroep. Maar er zijn er ook die zich concentreren op een speciale groep. Leeftijd is hier een belangrijk criterium. Jongerencentra vinden we bijvoorbeeld in Ede, Delft, Woerden en Delfzijl. Soms heeft men ook een heel specifieke doelgroep. Zo is het Amsterdamse Mirjamhuis bijvoorbeeld bedoeld voor jeugdige prostituées die verslaafd zijn aan de heroïne.

- *grootte van de plaats*. Inloopcentra hebben hun wortels vooral in de grote steden, maar we zien vooral de laatste jaren dat ze ook in toenemende mate worden geopend in middelgrote steden en zelfs in kleine plaatsen. Voorbeelden van die laatste groep zijn Dieren, Sneek en Tiel.

- *achterban*. Over het algemeen hebben inloopcentra een oecumenische achterban, maar het kan ook anders. Zo gaat bijvoorbeeld het Inloophuis 'Nieuwstraat 9' in het centrum van Leiden uit van de plaatselijke Christelijke Gereformeerde Kerk en is 'De Passage' in de binnenstad van Nijmegen een katholiek initiatief. De kleur van de achterban kan variëren van meer 'oecumenisch' tot meer 'evangelisch'.

- *gebouw*. Hier kan een tweedeling worden aangebracht. De meeste centra zitten in een 'onkerkelijk' pand, maar er zijn ook centra die gevestigd zijn in een kerkgebouw of in een kerkelijk centrum. De Pauluskerk in Rotterdam is binnen die laatste groep het bekendste voorbeeld.

- *duur van openstelling*. De meeste zijn centra geopend voor onbepaalde tijd; men is het hele jaar door gedurende een of meer dagen per week present. Maar er zijn ook centra die een tijdelijk karakter hebben omdat ze inspelen op een bepaalde situatie of gebeurtenis. Een goed voorbeeld daarvan is de Stiltetuin die de gezamenlijke kerken in de regio Den Haag inrichtten tijdens de Floriade 1992 in Zoetermeer. Een ander voorbeeld van een tijdelijke openstelling bieden sommige monumentale kerken die gedurende de zomermaanden met het oog op toeristen een inloopachtige ruimte creëren.

3. Wat bieden de centra?

Alle inloopcentra kennen uiteraard de open inloop. Mensen zijn welkom voor koffie en gesprek. Er hoeft verder niets. Bezoekers zijn letterlijk *zonder meer* welkom. Maar naast deze open en vrijblijvende inloop kennen de verschillende centra ook nog een ander aanbod. Ook hier is weer sprake van grote verscheidenheid. Alle centra hebben wel iets eigens. Maar toch zijn er bepaalde activiteiten die in veel centra voorkomen. Het is zinvol deze eens op een rijtje te zetten.

- *maaltijden*. In veel centra nemen ze een belangrijke plaats in. Soms van meet af aan, soms pas na verloop van tijd hebben ze een plek gekregen in het totale functioneren van het centrum. Maaltijdprojecten blijken over het algemeen redelijk goed te lopen en trekken in de regel (deels) een ander publiek dan de groep die overdag in de inloopcentra is aan te treffen. Voor ondermeer alleenstaanden die overdag werken blijken dergelijke maaltijden vaak aantrekkelijk te zijn. Sommige centra organiseren in de Veertig-dagen-tijd vastenmaaltijden. Dit zijn sobere maaltijden die uitnodigen tot bezinning op weg naar Pasen.

- *ontspanning en cultuur*. Inloopcentra blijken plekken te zijn waar recreatieve activiteiten ontspruiten. Als voorbeeld kan hier genoemd worden het Amsterdamse Inloophuis Oud West waar bezoekers zelf met het idee kwamen excursies te gaan organiseren. In een enkel geval komt men tot een gemeenschappelijke vakantie. Er worden in de verschillende centra veel spelletjes gedaan.

Als het gaat om culturele activiteiten moeten met name exposities genoemd worden. Gedurende een van te voren overeengekomen periode kan in bepaalde centra een kunstenaar zijn of haar werken tentoonstellen. Het zijn vooral de centra in de winkelgebieden die dergelijke exposities organiseren. Hoewel deze exposities doorgaans doel in zichzelf zijn, zijn ze voor inloopcentra in zeker opzicht ook middel. Een tentoonstelling werkt immers drempelverlagend (mensen hebben een goede reden om binnen te stappen...) en trekt vaak ook een breder publiek. Exposerende centra zijn ondermeer De Bijlmer Duif in Amsterdam Zuidoost, het Haagse Aandachtscentrum en De Schakel in Leidschendam.

- *georganiseerde gespreksmogelijkheden*. Hierbij valt in de eerste plaats te denken aan gesprekskringen die met een zekere regelmaat bijeenkomen en een bepaalde beslotenheid hebben. In het zojuist al genoemde Aandachtscentrum functioneren al gedurende een reeks van jaren verschillende praatgroepen

die we kunnen karakteriseren als zelfhulpgroepen. Zo zijn er groepen (geweest) van vrouwen met incest-ervaringen, van ex-psychiatrische patiënten en van mensen die iemand uit hun heel directe omgeving verloren hebben door zelfdoding. Een ander goed voorbeeld is het Inloophuis Lunetten in de gelijknamige Utrechtse nieuwbouwwijk. Daar kent men kringenwerk rond ondermeer geloof, zingeving en rouwverwerking. In zowel Den Haag als Utrecht blijkt dit kringenwerk ook aantrekkelijk te zijn voor rand- en buitenkerkelijken.

Naast het geregelde kringenwerk kennen sommige inloopcentra ook meer losse en/of eenmalige gespreksmomenten. Vaak is het thema door (een van de) gasten aangedragen.

- *spiritualiteit*. Meerdere centra beschikken over een stiltekapel of -ruimte. Voorbeelden zijn het Pax Christicentrum, het Aandachtscentrum, 'De Ruimte' in Almere en 'De Bijlmer Duif'. Deze en andere centra bieden hun bezoekers de mogelijkheid om stilte te zoeken, zich in een rustige en rustgevende omgeving terug te trekken voor bezinning, meditatie, gebed en dergelijke. In de regel wordt hiervan weinig gebruik gemaakt. Uitzonderingen zijn de Stiltekapel van het Pax Christicentrum en het stiltecentrum 'In de Oude Toren' in Oosterhout. Beide ruimtes vervangen een katholiek kerkgebouw dat is afgebroken. Daarbij hebben ze de inloopfunctie overgenomen, inclusief de mogelijkheid om een kaars aan te steken.

Soms dagelijks, soms wekelijks, soms onregelmatig worden er in de verschillende centra vieringen gehouden. Dit gebeurt met name in de centra met een eigen kapel of stilleruimte. Een dagelijks middag(pauze)gebed treffen we in Utrecht aan in zowel het Pax Christicentrum als de Domkerk. In de Domkerk wordt dit gebed door leden van de Nikola Kommunitieit en gemeenteleden verzorgd. Op Hoog Catharijne gebeurt dit door voorgangers (en soms ook gemeenteleden) van de verschillende Utrechtse kerken. In zowel Leeuwarden als Apeldoorn is men na verloop van tijd begonnen met het organiseren van vieringen op de zondagmiddag. In het Aanloophuis in Leeuwarden spreekt men over 'zondagmiddagontmoetingen'. Deze hebben het karakter van 'een eenvoudige kerkdienst met veel inspraak'. 'De Herberg' in Apeldoorn spreekt van 'huisdiensten'. In de Pauluskerk in Rotterdam kent men het 'kerk-café'; ook hier gaat het om laagdrempelige bijeenkomsten.

Over het algemeen is bij vieringen het aantal geïnteresseerden betrekkelijk gering. Een duidelijke uitzondering wordt gevormd door de vieringen van het drugspastoraat in Amsterdam waar op zondagmiddag meestal zo'n vijftig bezoekers de viering meemaken. De vieringen zijn ontstaan vanuit de open inloop van 'De Regenboog' op de zondagmiddag. De drugspastor, Ricus Dullaert, geeft in het blad 'Missionaire Gemeente' een goede beschrijving van dit gebeuren: "Op dit moment komen er op een gewone zondag 50 – 70 gebruikers om de viering mee te maken, en er zijn twaalf vrijwilligers die de vieringen met mij runnen. Het fundament onder de vieringen is gastvrijheid, ontmoeting en verkondiging. Het doel van ons bijeenkomen is een geloofsgemeenschap van druggebruikers stichten. Veel druggebruikers beschouwen de crypte als hun kerk, en werken er van ganser harte aan mee dat er zo'n sfeer heerst dat iedereen merkt dat het een kerk is. (...) We nodigen de druggebruikers uit, we proberen een geloofsgemeenschap met ze te vormen en alleen de meest minimale regels vragen we ze in acht te nemen. Dat zijn: stilte tijdens het gebed, niet vechten in de crypte want dat is Gods huis, en niet openlijk gebruiken of dealen. (...) We zijn samen 'Gods volk onderweg'. Als medewerkers en als bezoekers scheppen we samen een sfeer waarin geloof gedeeld kan worden. En geloof is er onder de mensen, zeker onder gebruikers. Geen wonder, op hun weg – die heel vaak een lijdensweg is geweest – zijn ze God tegengekomen".

- *individuele dienstverlening*. Inloopcentra willen geen hulpverleningsinstellingen zijn, maar dat neemt niet weg dat er hulp wordt geboden. De wijze waarop en de mate waarin dat gebeurt variëren nogal. Ik noem hier twee zaken bij name: diakonale hulp en doorverwijzing.

Op over het algemeen bescheiden schaal bieden veel inloopcentra diakonale hulp. In meerdere centra worden spreekuren gehouden. Zo is er in het Stiltecentrum 'De Schakel' (Leidschendam) een juridisch spreekuur. In de Bijlmer Duif kent men een gezondheidsspreekuur en een sociaal-diakonaal spreekuur. Op dit laatste spreekuur gaat het om zaken als bemiddeling bij schuldsanering en vluchtelingenproblematiek en hulp bij het invullen van formulieren. Diakenen van een kerkelijke gemeente zijn bij dit spreekuur betrokken.

Van tamelijk recente datum is het budgetteringsproject van 'De Herberg' in Apeldoorn. Mensen met een

WAO-uitkering kunnen hun uitkering in beheer geven aan iemand van het Inloophuis. Zo kan worden voorkomen dat het geld al halverwege de maand op is. Vooral mensen met verslavings- of psychische problemen maken er gebruik van.

Een heel praktische vorm van dienstverlening is het verstrekken van kleding. Soms gebeurt dit gratis, zoals bijvoorbeeld in het Inloophuis 'Waterwijk' in Lelystad, soms verkoopt men de kleding tegen lage prijzen. In het Utrechtse 'Kruispunt' in de oude stadswijk Lombok is bijvoorbeeld iedere week een kledingwinkel.

Op deze plaats moeten ook opvangmogelijkheden genoemd worden die bepaalde centra bieden. Een klein aantal van hen heeft zich (mede) toegelegd op de opvang van mensen. Zij zijn daarvoor ook geoutilleerd. Daarbij gaat het in alle gevallen om opvang met een tijdelijk karakter. Een voorbeeld daarvan is 'De Herberg' in Sneek. Dit centrum is in het weekend geopend (hulpverleningsinstellingen zijn dan vaak moeilijk of niet bereikbaar) en beschikt over een aantal kamers waar gasten een of meerdere nachten kunnen worden ondergebracht.

Inloopcentra zijn in het algemeen vaak goed op de hoogte van - en soms ook opgenomen in - het netwerk van hulpverleningsinstellingen. Bezoekers kunnen op deze manier ook worden doorverwezen als daar reden voor is. Het omgekeerde gebeurt trouwens ook: hulpverleningsinstellingen maken cliënten attent op het bestaan en de mogelijkheden van een inloopcentrum. Zo verwijst de Haagse RIAGG sommige van haar cliënten bijvoorbeeld door naar het Aandachtscentrum, met name vanwege de zelfhulpgroepen die daar functioneren. Het heeft overigens wel een aantal jaren geduurd voordat het zover was. Aanvankelijk meende men met amateurisme en beunhazerij te maken te hebben; pas gaandeweg wist de professionele wereld het Aandachtscentrum op waarde te schatten.

- *projecten gericht op (re)socialisering*. Het betreft hier activiteiten die slechts op zeer geringe schaal voorkomen. Uiteraard heeft een aantal activiteiten een (re)socialiserende werking (bijvoorbeeld pastorale contacten en maaltijden), maar de inloopcentra bieden slechts in zeer geringe mate activiteiten aan die doelbewust gericht zijn op het behouden of (her)vinden van een eigen plaats in de samenleving. Het jongeren centrum 'De Nieuwe Schans' in Delfzijl kan hier genoemd worden. Een van de projecten in dit centrum is 'De Kans'. Het gaat hier om een werk-leer project voor jongeren met minder kansen. 'De Kans' is een winkel waar tweedehands kleding wordt verkocht. Jongeren doen zo werkervaring op. Voor sommigen is dit project de springplank geweest naar een baan. Een ander project is de zogenaamde huiswerkclub. Jongeren kunnen hier met elkaar en onder deskundige leiding hun huiswerk maken. De huiswerkclub heeft ondermeer als doel de overgang van de basisschool naar het voortgezet onderwijs te vergemakkelijken. De begeleiders van het project proberen ook oog te hebben voor eventuele problemen die er thuis of op school zijn.

- *'uitloop'*. Als laatste noem ik hier de 'uitloop'. In de meeste inloopcentra bestaat terughoudendheid in het thuis opzoeken van mensen, maar in bepaalde gevallen is er sprake van incidenteel of geregeld huisbezoek. Vaak gaat het hier om mensen in een crisissituatie. Voor de meeste centra is 'uitloop' geen werkelijke pijler van het werk, maar er zijn uitzonderingen, zoals het Inloophuis 'Schothorst' in Amersfoort. In feite is dit huis ook vanuit de 'uitloop' ontstaan, namelijk vanuit het kerkelijk bezoekwerk dat huis-aan-huis werd verricht ten tijde van de oplevering van de wijk. Ook nadien is het huisbezoek een wezenlijk element gebleven in het werk. 'Uitloop' heeft met name een plaats in de centra die zich richten op buurt of wijk.

4. Wie zijn de bezoekers?

Als men rond 1980 de plannen ontwikkelt voor een open huis in de Rotterdamse Pauluskerk spelen ondermeer twee gedachten mee. Ten eerste wil men mensen werven en interesseren voor geloof en kerk. Dat moet gebeuren door middel van gastvrijheid, gezelligheid, exposities, lezingen, symposia, cultuuruitingen, muziek, leeshoek, deelname aan activiteiten en dergelijke. Een tweede doel is het leren luisteren naar mensen met wie de kerk vaak geen contact (meer) heeft: mensen die afgeknapt zijn op de kerk, mensen die een andere manier van kerk-zijn zoeken en mensen die geplaagd worden door eenzaamheid en/of psychisch-sociale handicaps. De doelgroep is dus heel breed; variërend van de

ambtenaar die tussen de middag bij een lunchconcert zijn boterhammen eet tot de dakloze die komt voor een warme kachel en een kop koffie.

In het jongerencentrum Meet-inn in Ede dat in 1988 zijn deuren opent, gaat het ondermeer om een ontmoeting van 'sterke' en 'zwakkere' jongeren. Het centrum is mede bedoeld als plek waar jongeren in heel uiteenlopende levenssituaties elkaar tegen kunnen komen; jongeren met en zonder werk, studerende en werkende jongeren, begaafde en zwakbegaafde jonge mensen. Ook hier dus de verwachting dat de bezoekersgroep gevarieerd zal zijn.

Zowel in de Pauluskerk als in Meet-inn heeft men moeten constateren dat de praktijk anders is dan men zich aanvankelijk voorstelde. De lunchende ambtenaar komt in het begin wel eens, maar laat het al gauw afweten. Het Open Huis wordt al heel snel ontdekt en 'geannexeerd' door dak- en thuislozen, druggebruikers en asielzoekers. Meet-inn blijkt vooral aantrekkelijk voor jongeren in (meervoudige) probleemsituaties. Het lukt niet werkelijk om tot de beoogde integratie van 'sterken' en 'zwakken' te komen.

De ervaringen van Pauluskerk en Meet-inn, hoe verschillend misschien ook, zijn minstens op één punt vergelijkbaar: de bezoekersgroep is lang niet zo breed als men aanvankelijk verwacht en hoopt. En wat in Rotterdam en Ede is gebeurd is, gebeurt ook in vrijwel alle andere inloopcentra. De feitelijke bezoekersgroep is anders en vooral ook minder breed samengesteld dan bij de start van het centrum was beoogd en voorzien. Dat betekent overigens zeker niet dat we de bezoekers over een kam zouden kunnen scheren. De uitdrukking 'dit soort mensen' is in de inloopcentra uit den boze! Want de bezoekers zijn unieke mensen met ieder hun eigen leven en hun eigen levensverhaal. Maar wel is het zo dat in veel van die levensverhalen nogal wat grauwe en zwarte bladzijden voorkomen. Meer dan gemiddeld hebben ze te maken (gehad) met verlies; van een partner, van de eigen (psychische) gezondheid, van een betaalde baan, van persoonlijke vrijheid (door verslaving), van een (t)huis.

De bezoekers van inloopcentra komen elkaar vaak ook op andere plekken tegen. Zo functioneerde het Inloophuis 'De Ruimte' in Almere een tijd lang in zekere zin als een dependance van het stedelijke dagactiviteitencentrum voor (ex-)psychiatrische patiënten. Bezoekers van dat centrum namen elkaar mee naar 'De Ruimte'. In andere centra kennen de bezoekers elkaar weer vooral van bijvoorbeeld de kerk. Ook gebeurt het dat dak- en thuislozen elkaar attent maken op het bestaan van een inloophuis. Zo ontstaat per inloopcentrum vaak een dominante bezoekersgroep. Bezoekers hebben dan een of meerdere kenmerken gemeen, herkennen elkaar daarin over en weer en ontmoeten elkaar ook op andere plaatsen. Hierdoor kan heel gemakkelijk de toegankelijkheid voor mensen buiten dit circuit onder druk komen te staan. Inloopcentra krijgen dan, ondanks de wens er voor iedereen te zijn, iets beslotens.

Meer dan men aanvankelijk verwachtte, blijken de inloopcentra te maken te hebben met 'stamgasten'. Het is vaak een klein aantal mensen dat met grote regelmaat in het centrum te vinden is. Soms zijn niet meer dan zo'n tien personen verantwoordelijk voor het grootste aandeel in het totaal aantal bezoeken. Tegenwoordig heeft men in de wereld van de inloopcentra weet van deze verhoudingen, maar in het begin heeft het meerdere centra (pijnlijk) verrast. Over het algemeen ligt het aantal regelmatige bezoekers van een centrum (royaal) onder de honderd. Inloopcentra verslaan zeker niet hun duizenden...

3. Het fundament. Gastvrijheid

In kerkelijke commissies en organen is men soms wat verlegen met het werk van de inloopcentra. Want het is niet duidelijk wat het is: is het nou pastoraat of diakonaat of misschien ook evangelisatie? Het antwoord vanuit de centra is meer dan eens dat het dit alles tegelijk is. Dat is een belangrijk signaal. Het maakt duidelijk dat men in de praktijk met klassiek kerkelijke begrippen en onderverdelingen vaak niet goed meer uit de voeten kan. Daarvoor zijn meerdere - deels ook onderling samenhangende - redenen. Ik noem er vier. De eerste reden is dat veel nieuwe vormen van kerkelijke presentie zich niet 'storen' aan traditionele onderverdelingen binnen het geheel van kerkelijke activiteiten. Zo is bijvoorbeeld de grens tussen pastoraat en diakonaat een zeer vloeiende. Een tweede reden is dat klassiek kerkelijke begrippen voor een deel in de loop van de tijd erfelijk belast zijn geraakt. Een begrip als evangelisatie is daarvan een goed voorbeeld. In de derde plaats zijn veel kerkelijke begrippen onverstaaanbaar geworden voor hen die niet vertrouwd zijn met de wereld van kerk en geloof. En aangezien het werk van bijvoorbeeld de inloopcentra zich afspeelt midden in een sterk gesecculariseerde samenleving, wordt dat een probleem. Een vierde en misschien wel meest belangrijke reden is dat binnen allerlei kerkelijke projecten de denkrichting is omgekeerd. Men gaat niet langer uit van een kerkelijk kader, maar van de mensen op wie men zich richt. En dan blijken traditionele termen al snel als te kerkelijk te worden ervaren. Ze komen niet in het woordenboek voor waarmee deze omslag goed verwoord kan worden. Een nieuwe denkwijze vraagt om nieuwe begrippen.

In de wereld van de inloopcentra is gastvrijheid zo'n begrip. Als medewerkers het werk van hun centrum willen typeren, duikt het woord gastvrijheid vaak op. Voor hen is dat een woord waar ze beter mee uit de voeten kunnen dan met bijvoorbeeld pastoraat of diakonaat. Met die voorkeur voor 'gastvrijheid' nemen ze afstand van klassiek kerkelijk taalgebruik, maar zeker niet van hun traditie. Want gastvrijheid heeft in de joods-christelijke traditie oude papieren. Het woord 'gastvrijheid' komt in de Bijbel weliswaar niet vaak voor, maar de zaak waar het in dit woord om gaat wel degelijk. Niet naar de letter, maar wel naar de geest zijn Oude en Nieuwe Testament doortrokken van (de oproep tot) gastvrijheid. Het is zinvol daar eens meer in detail naar te kijken. Dat gebeurt in de nu volgende paragraaf. Vervolgens gaat het in paragraaf twee over wezenlijke trekken van gastvrijheid in onze eigen samenleving. Tenslotte sta ik in paragraaf drie van dit hoofdstuk stil bij een belangrijke vorm van gastvrijheid, namelijk de maaltijd.

1. Gastvrijheid in de Bijbel

Het griekse woord in het Nieuwe Testament dat wij vertalen met gastvrijheid of herbergzaamheid is *filoxenia*. Heel letterlijk betekent het 'liefde tot de vreemdeling'. Daarin klinkt een bepaalde spanning door: de vreemdeling is in eerste instantie bedreigend, juist vanwege zijn vreemd en anders-zijn. Hij roept angst en in het verlengde daarvan vijandigheid op. Veel talen kennen ook slechts één woord voor 'vreemdeling' en 'vijand'. We hebben in eerste instantie de neiging de vreemdeling op afstand te houden of zelfs te verdrijven. Pas in tweede instantie komt er een andere oplossing in zicht: gastvrijheid en vriendschap. Wanneer in Oude en Nieuwe Testament opgeroepen wordt tot gastvrijheid, heeft dat heel vaak deze dubbelheid als achtergrond. In de primitieve cultuur boezemde de vreemdeling angst in. Zijn anders-zijn was bedreigend, mede vanwege de magisch-religieuze krachten waarover hij mogelijk anderszins beschikte. Het doden van de vreemdeling leek in eerste instantie de beste aanpak te zijn, maar onbekendheid met zijn macht maakte dat tot een riskante onderneming; de (goddelijke) wraak zou wel eens ernstig kunnen zijn. Daarom was het verstandiger tot een akkoord te komen en de vreemdeling gastvrij te ontvangen.

Wanneer we naar het *Oude Testament* kijken, valt op dat er in letterlijke zin geen oproep tot gastvrijheid klinkt. Het Oude Testament kent geen apart woord voor gastvrijheid. Maar dat betekent bepaald niet dat de zaak van de gastvrijheid niet aan de orde is. In allerlei geboden wordt Israël opgeroepen tot een

levenswijze waarin plaats is voor de vreemdeling. Gastvrijheid geldt in het bijzonder juist deze vreemdeling en daarmee bevinden we ons midden in het spanningsveld dat ik hierboven schetste. Het gaat daarbij veelal om vluchtelingen die om de een of andere reden hun eigen woongebied hebben moeten verlaten. In allerlei wetten wordt het volk opgeroepen deze mensen gastvrij te ontvangen, dat wil zeggen toe te staan en te bevorderen dat ze een eigen bestaan opbouwen en deel gaan uitmaken van de gemeenschap. We moeten daarbij ondermeer denken aan de mogelijkheid tot 'nalezen' bij de oogsten van druiven, graan en olijven, aan een rechtspraak zonder aanzien des persoons en aan het meedoen aan de godsdienstige feesten van Israël. De vreemdeling mag rusten op de sabbat en mag Pesach, het feest bij uitstek, meevieren. Na de terugkeer uit de ballingschap heeft ook hij rechten bij de verdeling van het land. Zowel sociaal-economisch als godsdienstig wordt aan de vreemdeling dus een plek onder de Israëlitische zon gegund. Minstens vier godsdienstige motieven daarvoor treffen we in het Oude Testament aan.

Allereerst is de God van Israël de God die partij trekt voor de zwakken. In Psalm 146 wordt dit kernachtig verwoord: "De Here maakt de gevangenen los, de Here maakt de blinden ziende, de Here richt de gebogene op, de Here heeft de rechtvaardige lief; de Here behoedt de vreemdeling, wees en weduwe houdt Hij staande, maar de wegen van de goddeloze maakt Hij krom"(vss 8,9).

Een tweede motief hangt nauw met het eerste samen. Het volk Israël is zelf vreemdeling geweest. "Daarom zult gij de vreemdeling liefde bewijzen, want vreemdelingen zijt gij geweest in het land Egypte" (Deut. 10:19). Het volk heeft zelf aan den lijve ervaren wat het is om vreemdeling en rechteloos te zijn. Die ervaring mogen de vreemdelingen binnen de Israëlitische poorten niet opnieuw opdoen.

Een derde motief voor gastvrijheid is gelegen in de mogelijkheid dat God of een goddelijke boodschapper in de persoon van een vreemdeling verschijnt. Te noemen zijn de verhalen waarin Abraham, Lot en Gideon - naar later blijkt - boden van God gastvrij onthaald hebben. De gastheer kan zo in zijn gastvrijheid door de gast gezegend worden.

Op grond van Genesis 18 is Abraham in de joodse traditie bij uitstek de vader van de gastvrijheid geworden. Op het heetst van de dag en nog herstellende van zijn besnijdenis ontvangt hij drie vreemdelingen. In de midrasjim (leerschriften) komt dit verhaal meermalen terug en wordt het op speelse en vrije wijze uitgelegd. Zo wordt gezegd dat gastvrijheid jegens de vreemdeling groter is dan het vroege bezoek aan het leerhuis en ook groter dan het schouwen of verwelkomen van de Sjechina (Gods Tegenwoordigheid). Een uitleg bij Genesis 18,3 vertelt dat Abraham God even laat wachten om eerst de drie vreemdelingen te kunnen ontvangen. Maar juist in deze vreemdelingen ontvangt hij (de zegen van) de Eeuwige...

Een vierde motief tenslotte grijpt niet als het tweede motief terug op het verleden, maar wijst juist vooruit naar de toekomst. De God van Israël is de Heer van alle volkeren. Eens zal Hij, aldus de profeet Jesaja, voor alle volken een maaltijd aanrichten. Het heil is niet exclusief voor Israël, maar is er voor alle volkeren, alle vreemdelingen. Ook dit toekomstperspectief roept op tot gastvrijheid.

De lijn uit het Oude Testament wordt in het *Nieuwe Testament* doorgetrokken. Er kunnen vijf motieven voor gastvrijheid worden onderscheiden. De eerste vier lopen in grote lijnen parallel aan de vier die zojuist voor het Oude Testament werden genoemd, het vijfde en laatste motief geldt speciaal de christelijke gemeente.

De Heer die "de vreemdeling behoedt" heeft zich ten diepste laten kennen in Jezus Christus. Hij is in eigen persoon het eerste en centrale motief. In hem is God zelf 'vreemdeling en bijwoner' geworden. Voor hem is geen plaats in de herberg en nog nauwelijks geboren moet hij al vluchten naar Egypte. In zijn latere leven heeft hij geen plaats om het hoofd neer te leggen. Hij is aangewezen op de gastvrijheid van anderen. De evangeliën - met name dat van Lukas - melden regelmatig dat Jezus ergens te gast is. Het gaat daarbij om zeer uiteenlopende gastvrouwen en -heren: bijvoorbeeld Martha en Maria, een farizeeër en de tollenaar Zacheüs. De kring van hen die mee aanliggen aan de maaltijd is daarbij nogal eens ruimer dan voor veel mensen acceptabel is. Een aantal keren klinkt het verwijt dat Jezus met tollenaars en zondaars eet.

Hij die is aangewezen op de gastvrijheid van anderen, is tegelijk de goede en royale gastheer. Een gastheer die het niet te gering acht de voeten te wassen van hen die mee aanliggen en die met goddelijke

royaliteit maaltijd houdt met 'de schare'. In Jezus' optreden wordt Gods dienstbare en overvloedige gastvrijheid zichtbaar. Het schema van uitnodigen en uitgenodigd worden, wordt doorbroken. Gastvrijheid is iets anders dan een besloten gebeuren waarbij men bij toerbeurt bij elkaar te gast is. Het bestaat vooral daarin dat je hen uitnodigt die niet in staat zijn je terug te nodigen. Werkelijke gastvrijheid ziet Lazarus, de kwetsbare mens in je omgeving, niet over het hoofd.

Parallel aan het tweede motief uit het Oude Testament is er vervolgens het motief van het vreemdelingschap. De christelijke gemeente bestaat uit 'vreemdelingen en bijwoners'. Christenen bewegen zich door hun wijze van leven en opvattingen aan de rand van de samenleving en worden verdrukt en vervolgd. Ze ervaren aan den lijve het vreemdelingschap en daarin groeit gastvrijheid jegens 'mede-vreemdelingen'.

Het derde motief uit het Oude Testament keert ook in het Nieuwe Testament terug: de gast die men ontvangt kan een bode van God zijn. In de Hebreënbrievbrief wordt daar heel duidelijk op gezinspeeld: "Vergeet de herbergzaamheid (*filoxenia*) niet, want daardoor hebben sommigen, zonder het te weten, engelen geherbergd"(13:2). In het slothoofdstuk van het Lukas-evangelie staat het verhaal van de twee leerlingen die na de dood van Jezus teleurgesteld huiswaarts gaan. Terwijl ze onderweg zijn naar hun woonplaats Emmaüs, voegt een vreemdeling zich bij hen. Ze raken aan de praat over de gebeurtenissen van de afgelopen dagen in Jeruzalem. De vreemdeling wordt door de twee uitgenodigd voor de maaltijd en hij kan ook blijven overnachten. Tijdens de maaltijd, wanneer de gast als een gastheer het brood breekt en de zegen uitspreekt, worden de ogen van de twee geopend en zien ze met wie ze aanliggen. Meer dan een engel hebben ze geherbergd...

In verband met dit derde motief moet zeker ook Mattheüs 25:31-46 genoemd worden. Jezus radicaliseert hier het motief en zet het in feite op een nieuw en zeer aards spoor. Hijzelf is de hongerige, de dorstige, de vreemdeling, de naakte, de zieke en de gevangene. In deze mensen ontmoet men hem zelf. Alle zorg en gastvrijheid voor hen is zorg en gastvrijheid voor hem. En omgekeerd: wie voorbij leeft aan de zwakke, gaat aan hem voorbij. Ongastvrijheid jegens 'één van deze minste mijn broeders' betekent dat aan Jezus zelf de toegang wordt ontzegd. En blijkens Mattheüs 25 heeft dit zeer vergaande consequenties. Gastvrijheid is, zo maakt Mattheüs duidelijk, niet een 'evangelisch extraatje' dat ook ongestraft achterwege kan blijven, maar een scharnierpunt in het leven van de christelijke gemeente. Daar draait veel, zo niet alles om.

Het vierde motief heeft net als in het Oude Testament te maken met de toekomst. Op meerdere plaatsen in het Nieuwe Testament wordt de verwachting van een spoedig 'einde aller dingen' uitgesproken. Met de terugkeer van de Heer zal het Koninkrijk Gods zich ten volle ontplooien. Dit Rijk wordt door Jezus geschilderd in termen van een grote maaltijd waarbij God zelf de goede, ruimhartige gastheer is. Vanuit dit perspectief is er de oproep om ook in 'het laatste der dagen' gastvrij te zijn. Als afspiegeling van wat gaat komen.

Een vijfde en laatste motief is missionair van aard. Dit motief wordt wel beschouwd als de belangrijkste grond voor gastvrijheid in de christelijke gemeente: gastvrijheid dient (de verspreiding van) het evangelie. Aan rondreizende evangelisten en leraren moet omwille van het evangelie gastvrijheid worden betoond. Ze vormen een belangrijke schakel in de verbreiding van het evangelie en de opbouw van de christelijke gemeenten. Deze gemeenten zijn bovendien huishuizen en dat betekent dat de woning van een gemeentelid de plaats van samenkomst is; er moeten dus gemeenteleden zijn die hun huis daarvoor openstellen. In meerdere opzichten is gastvrijheid dus wezenlijk voor het functioneren van de gemeente. Gastvrijheid is te zien als een eigenschap van de gemeente als geheel. Weliswaar krijgt ze vooral gestalte door de inzet van individuele leden, maar uiteindelijk gebeurt dat in het kader van gemeente-zijn. De gemeente *als gemeente* behoort gastvrij te zijn.

Uit de regelmatige oproep in het Nieuwe Testament om gastvrij te zijn kunnen we afleiden dat gastvrijheid niet zonder meer een kenmerk van de gemeente was; er moest steeds opnieuw toe opgeroepen worden. Maar dat neemt niet weg dat vooral juist deze gastvrijheid naar binnen én naar buiten geleid heeft tot een sterke groei van het christendom.

2. Gastvrijheid nu: zeven kenmerken

Nu we enig zicht gekregen hebben op bijbelse gegevens omtrent gastvrijheid, schets ik enkele contouren van gastvrijheid als gestalte van kerkelijke dienst in onze huidige samenleving. Ik kom tot zeven belangrijke kenmerken van gastvrijheid.

Gastvrijheid is uiting van een tegencultuur. De spanning die ligt opgesloten in het griekse *filoxenia* maakt duidelijk dat het bieden van gastvrijheid geen vanzelfsprekende zaak is. Het moet in de regel worden bevochten op de aanvankelijke houding van vijandigheid ten opzichte van het vreemde en de vreemdeling. Besef van deze spanning haalt het begrip uit de sfeer van onderlinge en knusse gastvrijheid waarbij van vreemdheid geen sprake is. Gastvrijheid in bijbelse zin slecht de in eerste instantie natuurlijke barrières tussen mensen die elkaars vreemden zijn. De spanning die met het elkaar vreemd-zijn gegeven is, verdwijnt door onderlinge toenadering, niet door onderlinge verwijdering. Gastvrijheid is dus allerm minst vanzelfsprekend. Ze is eerder te zien als uitdrukking van een tegencultuur. Ze staat haaks op een samenleving die zich meer lijkt te gaan kenmerken door *xenofobie* (vreemdelingenangst) dan door *filoxenia*. Ik denk dan niet alleen aan de houding ten opzichte van mensen van buitenlandse afkomst, maar ook ten opzichte van allen die op de een of andere wijze afwijken van het gemiddelde burgerlijke patroon. Misschien moeten we zelfs nog een stap verder gaan en de vreemdelingenangst betrekken op de algehele houding tegenover de onbekende. Waarschijnlijk vooral vanwege de gegroeide (angst voor) criminaliteit is in onze samenleving het wantrouwen ten opzichte van de onbekende toegenomen. Gastvrijheid in bijbelse zin moet in onze samenleving opboksen tegen neergelaten slagbomen en rolluiken, dichte deuren en dubbele sloten. En kerkmensen staan in dat gevecht bepaald niet vooraan, zo blijkt uit onderzoek. Zij staan vaak nog huiveriger tegenover de vreemdeling dan mensen die niet bij een kerk horen. Dergelijke uitkomsten maken bescheiden. Het opbouwen van gastvrijheid als tegencultuur lijkt binnen de kerken nog een grotere opgave te zijn dan daarbuiten. In ieder geval is er weinig reden voor triomfantelijke gevoelens.

Gastvrijheid is (soms akelig) concreet. Van het Oude Testament kunnen we leren dat gastvrijheid niet iets abstracts is. We zagen al dat het begrip zelf niet voorkomt, maar de zaak waar het om gaat wel. Steeds wordt in heel concrete en materiële maatregelen en geboden ruimte gemaakt voor mensen aan wie we die ruimte niet van nature geven. De oproep tot gastvrijheid moet in de toenmalige samenleving van tijd tot tijd daarom ook akelig concreet hebben geklonken. Diezelfde concreetheid geldt ook nu. Gastvrijheid in bijbelse zin verlaat het schema van gelijk oversteken, van bij toerbeurt bij elkaar te gast zijn en vraagt ook op heel materiële wijze ruimte voor hen die ons niet op soortgelijke wijze terug kunnen nodigen. Gastvrijheid kost wat. Het doorbreekt de regel 'voor wat hoort wat'. Inderdaad: voluit tegencultuur!

Gastvrijheid vraagt ontvankelijkheid. Hoezeer gastvrijheid ook te maken heeft met concreet en materieel handelen, ze wordt pas tot ware gastvrijheid als dit handelen voortkomt uit ontvankelijkheid. Gasten toegang verschaffen is nog iets anders dan ze ontvangen: ze binnenlaten in je huis of in een inloopcentrum is niet hetzelfde als ze toelaten tot je leven. Ontvankelijkheid vraagt om innerlijke ruimte bij de gastheer of -vrouw. Zonder die ruimte kan geen werkelijke gastvrijheid worden geboden. Henri Nouwen benadrukt in zijn boek 'Open uw hart' dat degene die gastvrij wil zijn de eigen eenzaamheid - en die is er op de een of andere manier altijd! - onder ogen moet durven zien. Vervolgens gaat het er om, zo schrijft Nouwen, dat deze eigen eenzaamheid zoveel als mogelijk wordt omgevormd tot een innerlijk alleen-zijn. Want een mens kan pas werkelijk met anderen samen zijn als hij of zij ook alleen kan zijn. Zonder dit vermogen kan een gast gemakkelijk 'slachtoffer' worden van de behoefte van de gastvrouw of -heer aan aandacht en een luisterend oor. De gast wordt dan als het ware er toe gedwongen de gastvrouw of -heer te ontvangen om zo zijn of haar persoonlijke eenzaamheid en leegte te doorbreken. De rollen worden zo omgedraaid. Voor een keer is dat niet erg, zelfs erg gezond, maar werkelijke gastvrijheid kan niet zonder innerlijke ruimte voor de gasten van de kant van de gastheer of -vrouw.

Gastvrijheid waarborgt vrijheid. In het Nederlands klinkt de spanning die met het griekse *filoxenia* gegeven is niet door. Dat is jammer, maar er staat wel tegenover dat in het Nederlandse woord een andere wezenlijke trek van gastvrijheid te horen valt, namelijk vrijheid. Gastvrijheid voltrekt zich in vrijheid en waarborgt haar ook.

Als gastvrijheid *gastvrijheid* is, betekent het in de eerste plaats dat de gast niet tot object gemaakt mag worden van de missionaire ijver van de gastvrouw of -heer. De ijver waar het hier om gaat, beperkt zich niet tot een godsdienstige zendingsdrang. Hij is breder en heeft betrekking op alle vormen van gedrag waardoor de gast iets opgedrongen krijgt van de levensstijl en -visie van de gastvrouw of -heer. Henri Nouwen zegt hierover in het zojuist al genoemde boek het volgende: "Gastvrijheid houdt niet in dat we mensen willen veranderen, ze betekent dat we andere mensen een ruimte bieden waarin veranderingen kunnen plaatsvinden. Ze houdt niet in dat we mannen en vrouwen aan onze kant zien te krijgen, wel dat we een vrijheid bieden die niet door scheidslijnen wordt doorkruist. (...) Het is paradoxaal, maar gastvrijheid wil een lege ruimte scheppen, geen angstaanjagende leegte maar een ruimte waar vreemdelingen kunnen binnengaan en ontdekken dat ze als vrije mensen geboren zijn: vrij om hun eigen liederen te zingen, hun eigen taal te spreken, hun eigen dansen uit te voeren - en vrij om te vertrekken en hun eigen roeping te volgen".

Als gastvrijheid *gastvrijheid* is, betekent het in de tweede plaats dat ze nooit middel tot iets anders kan zijn. Gastvrijheid kan geen weg zijn waarlangs een gast naar een doel gebracht wordt dat buiten hem om vastgesteld is. Gastvrijheid als middel tot iets anders is in feite een vorm van strategisch handelen en daarmee per definitie geen gastvrijheid.

Gastvrijheid is niet kleurloos. Het bovenstaande zou de indruk kunnen wekken dat aan de gast een eindeloze ruimte wordt geboden, waarbij de gastvrouw of -heer zichzelf oneindig oprekt om in alles de gast tegemoet te komen. Uiteraard kan dit niet de bedoeling zijn. Met gastvrijheid heeft het ook weinig te maken. Het is zinvol opnieuw Nouwen aan het woord te laten. Het bieden van ruimte is voor hem wezenlijk voor gastvrijheid, maar het gaat dan niet om een volstrekt kale ruimte. Hij gebruikt het beeld van een huis: "Een leeg huis is geen gastvrij huis. Al te snel wordt het een spookhuis en geeft het de vreemdeling een onbehaaglijk gevoel. (...) Als we werkelijk gastvrij willen zijn moeten we niet alleen de vreemdeling binnenlaten, maar hem ook confronteren met onze ondubbelzinnige aanwezigheid, niet onszelf verbergen achter neutraliteit maar hem helder en duidelijk inzicht geven in onze ideeën, meningen en manier van leven. Tussen iemand en niemand is geen werkelijk gesprek mogelijk. Wij kunnen alleen met de ander in gesprek komen wanneer de persoonlijke keuzes die we in ons leven maken, onze houding en standpunten de grenzen aangeven die de vreemdeling uitdagen zich rekenschap te geven van de eigen situatie en deze kritisch te onderzoeken". Nouwen benadrukt dat ontvankelijkheid en confrontatie elkaar veronderstellen. "Werkelijke ontvankelijkheid vraagt om confrontatie omdat een ruimte enkel uitnodigend kan zijn wanneer zij duidelijk begrensd is". Al met al baant hij zo een weg tussen de klippen door van enerzijds grenzeloze en kleurloze neutraliteit en anderzijds opdringerige confrontatie.

Een prachtig voorbeeld van gastvrijheid vanuit enerzijds een duidelijke eigen identiteit en anderzijds respect voor het anders-zijn van de ander, geeft rabbijn Van de Kamp in zijn briefwisseling met de journalist Houwaart. De twee spreken over de (wan)verhouding tussen jodendom en christendom en in dat kader schrijft Van de Kamp ondermeer het volgende: "In dit verband schiet mij een gebeurtenis te binnen die iemand mij vertelde die als jonge jongen bij een eenvoudig boerengezin in een Fries dorpje was ondergedoken. Het was een vroom gezin waar bij iedere maaltijd uit de Bijbel werd gelezen. Tijdens de gehele onderduikperiode werd er alleen uit het Oude Testament gelezen. Tot de bevrijding. Vanaf dat moment werd ook regelmatig uit het Nieuwe Testament gelezen. De heer des huizes verklaarde dat: `Toen het nog oorlog was, kon je nergens heen. Je was gedwongen bij mij aan tafel te zitten. Ik wilde je niet dwingen te luisteren naar mijn Bijbel. Jij bent immers niet van het christenvolk. Nu ben je vrij om te gaan en staan waar je wilt. Daarom lees ik weer uit mijn Bijbel. Want nu weet ik dat niemand je meer dwingt om naar mij te luisteren".

Gastvrijheid is iets anders dan hulpverlening. In een bijeenkomst van meerdere inloopcentra luidde een

van gespreksonderwerpen als volgt: 'de relatie tot andere hulpverleningsinstellingen'. Dat was een formulering die onbedoeld veel onthulde: het woordje 'andere' veronderstelt immers dat men zichzelf ook als hulpverleningsinstelling ziet. Toch is het inloopcentrum dat nu juist niet. Natuurlijk wordt er van tijd tot tijd hulp geboden, maar dat is niet de kern van het werk. Gastvrijheid is iets fundamenteel anders dan hulpverlening! Het is ook van groot belang dat verschil in stand te houden. In de praktijk mislukt dat nog wel eens, getuige bijvoorbeeld het verslag waarmee een student die als 'gewoon' bezoeker een inloopcentrum bezocht terugkwam bij zijn medestudenten: "Ik voelde me bijna schuldig, want ik had gezegd dat ik binnen was gekomen omdat er een bord buiten stond met 'de koffie is klaar'. Ik begon in mijn binnenste te graven of er wellicht nog onopgeloste problemen of onverwerkte trauma's te vinden waren waar ik de dames een plezier mee had kunnen doen. Het leek me beslist een voordeel om een probleem te hebben. Wellicht dat ik dan wat meer belangstelling had gekregen." Waarschijnlijk heeft hij de situatie wat overdreven, maar het gaat hier wel precies om het punt waar het mij om te doen is, namelijk dat gastvrijheid (ongemerkt) versmald kan worden tot hulpverlening. Dat gevaar is er misschien wel in het bijzonder voor christenen. Ze hebben immers geleerd dat ze er voor anderen moeten zijn en heel gemakkelijk kan de ander - hoe goed bedoeld ook - gereduceerd worden tot object, tot iemand voor wie je er moet zijn. Iemand vertelde in dit verband dat ze in hun centrum huiverig waren geworden voor vrijwilligers die in het maatschappelijk werk hadden gezeten of nog zaten. Want zij waren vaak heel sterk gericht op hulpverlening en dat trok het inloopcentrum scheef. Gastvrijheid sluit hulpverlening zeker niet uit, maar het begint er bepaald niet mee en eindigt er evenmin mee!

Gastvrijheid is nuchter en begrensd. Het twaalfde hoofdstukje van de Didachè, een heel oud christelijk geschrift dat stamt uit de eerste helft van de tweede eeuw, handelt over gastvrijheid jegens medechristenen. Op zeer nuchtere wijze wordt de gemeente opgeroepen tot een gastvrije levenswijze:

"Iedereen die tot u komt in de Naam van de Heer, moet u ontvangen. Wanneer u hem op de proef gesteld hebt, zult u weten (wat u aan hem hebt), want u zult rechts van links kunnen onderscheiden. Als hij die tot u komt een doortrekkend reiziger is, help hem dan in de mate van uw vermogen. Maar laat hij niet langer dan twee of, indien dit noodzakelijk blijkt, drie dagen bij u blijven. Als hij zich wil vestigen en hij kent een ambacht, moet hij werken voor zijn levensonderhoud. Maar als hij geen ambacht kent, zorg er dan toch voor dat geen christen werkeloos onder u verblijft. Als hij niet wil werken, is hij iemand die iets wil kopen door zijn bewering christen te zijn."

Deze kritische nuchterheid heeft als achtergrond misbruik en ander ongewenst gedrag van de kant van de gasten. Er waren - kennelijk op redelijk grote schaal - mensen die wisten te profiteren van de als gastvrij bekend staande christenen. Overigens was dit in de toenmalige wereld niet een specifiek christelijk probleem, ook op andere plekken was sprake van 'beroepsgasten'. Zo waren er de zogenaamde parasieten die profiteerden van de gastvrijheid van rijken voor wie het onderdak bieden aan gasten tot een statussymbool was geworden. Oneigenlijk gebruik of misbruik is iets van alle tijden. Dat betekent dat omwille van het behoud van de gastvrijheid soms grenzen moeten worden gesteld. De Didachè doet dit op twee wijzen; ten aanzien van de gasten zelf en ten aanzien van de lengte van hun verblijf. De twee zijn nog steeds actueel en verdienen hier de aandacht. Allereerst de beperking in tijd. Gastvrijheid wil in dienst staan van de gast zodat deze zijn of haar eigen leven (zoveel als mogelijk) zelf vorm kan geven. Maar als ze uiteindelijk leidt tot ongezonde afhankelijkheid of apathie, slaat ze juist om in *gastonvrijheid*. Het heeft daarom meestal geen zin gastvrijheid eindeloos op te rekken. Niet voor niets is er het gezegde 'een gast en een vis blijven maar drie dagen fris!' Dat is een kernachtige verwoording van een gezonde dosis nuchterheid.

Een tweede begrenzing geldt ten aanzien van de gasten die worden ontvangen. Omwille van de gastvrijheid kan het nodig zijn (een) bepaalde gast(en) de toegang te ontfemen. Heel gemakkelijk kan de komst van een specifieke (groep) gast(en) er toe leiden dat anderen zich niet meer welkom voelen. Op dit punt kan het christelijk geloof het nemen van maatregelen in de weg staan vanwege haar gerichtheid op onvoorwaardelijke acceptatie en het bieden van ruimte. Het is echter nodig kritisch te blijven en in te grijpen als de ruimte voor de één structureel ten koste gaat van de ruimte voor de ander.

3. De maaltijd als uitdrukking van gastvrijheid

De hoofdpersoon in Maarten 't Harts roman 'Een vlucht regenwulpen' zegt op een bepaald moment dat alleen-zijn wel went, behalve alleen eten: "Gek is dat: het is zo zeldzaam onbevredigend om alleen te eten, zo frustrerend om in een restaurant aan een tafeltje te zitten zonder dat er iemand naast of tegenover je zit. Waarom? Ik weet het niet. Maar 's avonds thuiskomen uit het lab en dan iets voor jezelf koken en vervolgens alleen aan de keukentafel gaan zitten om het op te eten - dat hindert me enorm, daar kan ik nog steeds niet aan wennen." Dat is een voor velen herkenbare ervaring. Eten doe je samen omdat het veel meer is dan een biologische noodzaak. "Mensen eten niet als dieren, ieder in hun eigen hoek. Vriendschap en liefde maken het tot een echt menselijk gebeuren" schrijft Jean Vanier, geestelijke vader van de wereldwijde Ark-gemeenschappen. De maaltijd is een plek van onderlinge ontmoeting, een moment om weer op verhaal te komen. Dat althans kàn het zijn. De praktijk is vaak anders. We zien in onze samenleving dat de maaltijd als moment van ontmoeting onder druk staat. Die druk komt van minstens drie kanten.

In de eerste plaats is er het proces van individualisering. Het aantal eenpersoonshuishoudens is de afgelopen jaren sterk gegroeid. Oorzaken daarvan zijn ondermeer echtscheidingen en het vervroegd uit huis gaan van jongeren. Het voeren van een eenpersoonshuishouding betekent in de regel dat men alleen eet. Individualisering manifesteert zich daarnaast ook binnen gezinnen en andere leefverbanden. De (gezins)leden hebben vaak ieder een eigen agenda. Heel concreet: als vader thuiskomt is dochter al naar ballet. Dat betekent nogal eens dat de maaltijd als gemeenschappelijk moment wegvalt.

Een tweede proces dat van belang is, is de ontwikkeling van de techniek. We moeten dan denken aan de opkomst van magnetron en de bijbehorende fast-foodcultuur. Technische gezien is het veel eenvoudiger dan vroeger afzonderlijk en snel te eten en daarvoor ook eigen tijdstippen uit te kiezen.

Als laatste noem ik de secularisatie waardoor de godsdienstige meerwaarde van de maaltijd voor een belangrijk deel is weggefallen. Met name in de gereformeerde traditie is de maaltijd vanouds een belangrijk moment geweest in de godsdienstige vormgeving van het leven. Gemeenschappelijk gebed en het lezen van de Bijbel waren onlosmakelijk verbonden aan de maaltijd. Dat maakte de maaltijd tot een gebeuren dat vroeg om gezamenlijkheid. Inmiddels is aan tafel veel van die traditionele vormgeving verdwenen. Dat vermindert de 'noodzaak' van gezamenlijkheid en dat kan er toe leiden dat het gemeenschapskarakter van de maaltijd vermindert.

De maaltijd als vorm van gemeenschap staat dus onder druk. Misschien juist wel daarom zien we dat in ondermeer de inloopcentra de maaltijd een centrale plaats krijgt. Ze wordt tot een belangrijke en zeer gewaardeerde vorm van gastvrijheid. En net als het begrip 'gastvrijheid' blijkt de maaltijd daarbij ook oude, bijbelse papieren te hebben. Gastvrijheid en maaltijd houden zijn in de wereld van Oude en Nieuwe Testament onlosmakelijk met elkaar verbonden; de gast wordt tot disgenoot. Abraham haast zich in Genesis 18 een maaltijd klaar te maken voor zijn drie onverwachte gasten. Lot bereidt in het volgende hoofdstuk eveneens een maaltijd voor de twee engelen die 's avonds in Sodom arriveren. Daarnaast is er bijvoorbeeld de weduwe van Sarfath die met Elia haar schaarse voedsel deelt.

In het Nieuwe Testament verdient vooral het Lukas-evangelie de aandacht. Met enige overdrijving zouden we dit evangelie het evangelie van de maaltijd kunnen noemen. In een meerderheid van de hoofdstukken is op de een of andere manier sprake van een maaltijdsituatie, hetzij als decor van het vertelde, hetzij als beeld in het onderwijs van Jezus. Geen der evangelisten heeft de maaltijd zozeer een eigen plaats gegeven als Lukas. De maaltijden kenmerken zich bij hem door een doorbreking van gangbare patronen en door op de kop gezette rolverdelingen. Jezus eet met 'tollenaars en zondaars' en in het Koninkrijk Gods zal men van heinde en ver aan tafel gaan, in het bijzonder zij die in de regel buiten de 'normale' tafelgemeenschap vallen: blinden, bedelaars, misvormden en lammen... En in dat Rijk worden ook nog eens de rollen omgedraaid: trouwe slaven zullen worden bediend door hun heer.

Bij Lukas is de maaltijd vrijwel altijd een onthullend gebeuren. Aan tafel blijkt gemeenschap of juist gebrek aan gemeenschap. De maaltijd laat zien hoe de verhoudingen liggen. De maaltijd is enerzijds plaats van vreugde en bezegeling van een nieuwe start en van herkenning en een nieuw perspectief. De verhalen over de verloren zoon en de Emmaüsgangers spreken in dit verband boekdelen. Anderzijds is

de maaltijd ook de plek waar schrijnende verschillen aan de dag treden (de rijke man en de arme Lazarus) en de concurrentie tussen mensen zichtbaar wordt (voor wie zijn de beste plaatsen aan tafel?).

In de vroege kerk is de eucharistische maaltijd aanvankelijk onderdeel van de gezamenlijke 'gewone' maaltijd. Daarvan getuigt ondermeer de brief van Paulus aan de gemeente van Corinthe (11:17 ev). Uit dit schrijven blijkt dat er rondom deze gemeenschappelijke maaltijd misstanden zijn. Van werkelijke gemeenschap is geen sprake. Hoewel de precieze toedracht niet is te achterhalen, is het duidelijk dat het aan tafel - en dus in het totale functioneren van de gemeente! - goed mis is.

De gezamenlijke maaltijd houdt in de jonge kerk niet lang stand. De 'maaltijd van de Heer' verzelfstandigt tot een afzonderlijk sacramenteel gebeuren en de gemeenschappelijke 'gewone' maaltijden verdwijnen. Belangrijke oorzaak daarvan is de groei van de gemeenten. De aanvankelijke huisgemeenten veranderen gaandeweg in gemeenten met een eigen kerkgebouw. Mede daardoor wordt de maaltijd van de Heer losgemaakt van de 'gewone' maaltijd en tot een aparte, sacrale gebeurtenis 'verheven'. De maaltijd wordt spiritueel verengd en bovendien verdwijnt in sterke mate het gemeenschapsstichtende karakter; eerder wordt ze tot speerpunt van (inter)kerkelijke strijd. De eeuwen door zijn er theologische gevechten geleverd aan 'de tafel van de Heer'!

Ondertussen verdwijnt de interesse voor de 'gewone' maaltijd voor een belangrijk deel. Maar in onze tijd zien we daarin een duidelijke kentering. Dat is een goede zaak. De christelijke gemeente heeft alle reden om te streven naar 'eerbehoud' en zondig eerherstel van de gemeenschappelijke maaltijd. Ze teert er immers op en ze is bovendien op weg naar het grote gastmaal. Iemand zei eens dat in het Koninkrijk Gods niet uit de muur wordt gegeten en dat is de spijker op zijn kop. Eerherstel van de maaltijd treffen we op tal van plaatsen aan. We kunnen onderscheid maken tussen maaltijden die gericht zijn op versterking van de onderlinge gemeenschap binnen de gemeente en maaltijden die in het teken staan van een open gastvrijheid. Inloopcentra vormen van die laatste categorie een goed voorbeeld. Daarnaast zijn er kerkelijke gemeenten die zich toelagen op de open maaltijd. De Lukaskerkgemeente in de Haagse Schilderswijk kunnen we in dit verband noemen. Toen nagedacht werd over vervanging van de oude kerk door een nieuw gebouw, werd de vormgeving van het gebouw mede bepaald door de wens kerk voor de buurt te zijn. Het nieuwe kerkelijke centrum, dat in 1985 in gebruik werd genomen, kreeg met het oog daarop de beschikking over een ruime keuken. Momenteel kan er twee keer per week warm gegeten worden. Per maaltijd zijn er zo'n zestig deelnemers. Ongeveer vijftig vrijwilligers houden het project gaande. Een ander goed voorbeeld biedt de Amsterdamse Nassaukerkgemeente waar de open maaltijd (ook het ontbijt!) een belangrijke plaats is gaan innemen.

Er zijn goede redenen om de tafelgemeenschap volop serieus te nemen. De belangrijkste en meest algemene reden is misschien wel dat mensen er als het ware op gebouwd zijn samen te eten. De maaltijd is een unieke en vrijwel onvervangbare vorm van menselijke gemeenschap.

Een tweede goede reden is het eerherstel van mensen. Juist de maaltijd biedt de gelegenheid mensen als *mens* te bejegenen en ze weer te doen ervaren dat ze voluit (mede)mens zijn. In het bijzonder is dat belangrijk voor mensen die deze laatste ervaring nauwelijks of niet meer opdoen. Een mooi voorbeeld daarvan vinden we in de praktijk van de Comunità di Sant'Egidio in Rome. Deze 'lekenorde' van voornamelijk jongeren exploiteert ondermeer een mensa waar vooral mensen in de marge van de samenleving komen eten. In hun leven moeten ze vaak hun hand ophouden en staan ze vaak in de rij: voor geld, voor onderdak, voor eten. Maar in de mensa van deze gemeenschap worden ze heel bewust aan tafel bediend. Ze hoeven niet in de rij te staan, ze zijn werkelijk te gast! Deze gemeenschap in Rome is beschreven in het boekje 'Spiritualiteit en engagement' onder redactie van Jan Hendriks.

Een derde reden is gelegen in de troostfunctie van de maaltijd. W. ter Horst neemt in zijn boek 'Over troosten en verdriet' de maaltijd op onder zijn grondvormen van troost. De maaltijd biedt een goede gelegenheid voor, soms woordeloze, troostende onderlinge nabijheid.

Een vierde reden is dat de maaltijd en het gebeuren er om heen (inkopen doen, koken, elkaar het voedsel aanreiken, afwassen) volop gelegenheid biedt voor wederkerigheid. Het eenzijdige schema waarbij de een zich inzet voor de ander kan worden doorbroken. De maaltijd biedt ruimte voor gezamenlijkheid, al was het alleen maar tijdens de afwas. Een open maaltijd biedt gasten de gelegenheid 'iets terug te doen'.

En zo kan de gemeenschap van ongelijken toch een gemeenschap van gelijken worden (zie het volgende hoofdstuk, de paragrafen één en twee). Iets van die gelijkheid zit overigens al in de gedeelde behoefte aan voedsel en de eveneens gedeelde ervaring dat maaltijd houden meer is dan eten.

De maaltijd als gestalte van gastvrijheid is ook voor de christelijke gemeente zelf heilzaam. Dat verschaft nog eens belangrijke vijfde reden voor eerherstel. De open maaltijd bepaalt de gemeente bij haar wortels. Ze krijgt weer voeling met de tafelgemeenschap van haar Heer. De gemeenschap die hij zocht, was niet exclusief, maar inclusief. Jezus at met 'zondaars en tollenaars' en had zo op tegendraadse wijze gemeenschap met hen die over het algemeen buiten de (religieuze) gemeenschap vielen. In de open tafelgemeenschap gaat de gemeente van Christus de weg van de navolging; ze nodigt mensen in de kring die daar vaak buiten blijven staan. Vanuit deze open gemeenschap valt ook licht op de veelal besloten maaltijd van brood en wijn. Dat gebeurde in bijvoorbeeld de Amsterdamse Keizersgrachtkerk. De toenmalige predikant, ds A.C. Grandia, schreef daar ondermeer het volgende over: "Een heel belangrijk moment vind ik in de dienst de wekelijkse viering van de Maaltijd van de Heer. Mede door de aanwezigheid van vluchtelingen in ons midden is er de laatste jaren een diepgaande bezinning gekomen op gang gekomen over de betekenis van de maaltijd. Soms hebben we na afloop van een vluchtelingendienst een gemeenschappelijke maaltijd.(...) Daar aan tafel wordt iets zichtbaar van de maaltijd waaraan alle volkeren aanzitten, waar vreugde is en waar eten en drinken genoeg is voor allen. Het zijn met recht vreugdemaaltijden. Vanuit die ervaring zijn we gaan nadenken over het verband tussen de Maaltijd van de Heer en deze maaltijden. Als hier voldoende is voor mensen uit verschillende volkeren en aan de wereldtafel is een schrijnend gebrek, wat zegt dat dan voor onze vieringen?"

De Keizersgrachtkerk is bepaald niet de enige kerk waar de dienst van gastvrijheid leidt tot een nieuw en dieper verstaan van de maaltijd van de Heer. De concrete en grenzen doorbrekende gemeenschap van soms heel verschillende mensen bepaalt de christelijke gemeente er immers steeds weer bij dat de maaltijd van de Heer mede bedoeld is als een voorafschaduwing van het Rijk Gods. Blijkens Jesaja 25 gaat men in dat Rijk van heinde en ver aan een welvoorzienere tafel...

Bij dit alles is het wel zaak nuchter te blijven. Want de tafelgemeenschap is bepaald geen gemakkelijke vorm van gemeenschap. Heel letterlijk komen juist daar verschillen, conflicten en spanningen boven tafel. De tafel is misschien wel bij uitstek de plaats waar afstand tussen mensen zichtbaar wordt. Opnieuw is de mensa van de Comunità di Sant'Egidio in Rome illustratief. Want men werd gedwongen over te gaan tot het creëren van twee deelruimtes: één voor de Italianen en één voor de buitenlanders. Het racisme onder Italianen bleek zo groot te zijn dat de groepen niet aan één tafel konden zitten. Pogingen om daar verandering in te brengen, bleken uiteindelijk nauwelijks effect te hebben. Uiteindelijk heeft men toen maar gekozen voor deze 'scheiding van tafel'.

Niet alleen onderlinge spanningen die op zich los staan van de maaltijd, ook verschillen in tafelmanieren en het voedsel zelf staan het samen eten in de weg. Met name gebrek aan tafelmanieren van disgenoten blijkt mensen ervan te weerhouden deel te blijven nemen aan de maaltijden. Er is dan ook weinig reden al te verheven over de maaltijd te spreken. Het is in zekere zin een moeilijke vorm van gemeenschap omdat verschillen tussen mensen op zo weinig vierkante meters zo nadrukkelijk aan de dag treden. De tafelgemeenschap is dan ook een vorm van gemeenschap waar op ge oefend moet worden. Die oefening loont echter de moeite; ze baart namelijk een belangrijke kunst en dat is het stichten van een grensoverschrijdende gemeenschap. De gemeente van Christus zou zich dan ook mede moeten toeleveren op het opbouwen van een dergelijke tegendraadse maaltijdcultuur. Al was het alleen maar om te zijner tijd minder verbaasd te zijn bij het aanschouwen van wie er allemaal wel niet aanzitten aan het overvloedige banket in het voltooide Rijk Gods...

4. Hoekstenen. Tien wezenstrekken van het werk

Kerken blijken zich op heel verschillende manieren in de maatschappij te kunnen opstellen en gedragen. Sommige staan heel erg open voor de moderne tijd, andere zijn daar juist veel beduchter voor. We kunnen minstens drie verschillende posities onderscheiden. Achtergrond is het spanningsveld dat bestaat tussen de moderne samenleving enerzijds en kerk en geloof anderzijds.

De eerste positie is die waarbij men grote nadruk legt op de *eigenheid*. De eigen religieuze traditie heeft bij wijze van spreken het eerste en het laatste woord. De moderne samenleving en het moderne bewustzijn moeten daarvoor als het ware buigen. Door zo te handelen houdt men de eigen godsdienstige traditie volledig in stand. Maar daar moet meestal wel een prijs voor worden betaald: de communicatie met de omgeving wordt moeilijk. Men houdt de specifiek eigen boodschap goed overeind, maar de mogelijkheid om deze te delen met anderen wordt gering. De kloof is dan te groot. We zien dit nogal eens bij de meer orthodoxe kerken. Zij blijven zich in allerlei opzichten scherp onderscheiden van de omringende samenleving en vormen als gevolg daarvan midden in die samenleving tamelijk geïsoleerde eilandjes. Zwart-wit gezegd: er is wel een boodschap, maar geen communicatiekanaal.

Een tweede mogelijkheid bevindt zich precies aan de andere kant van de lijn. Hier wil men vooral het contact met de moderne samenleving niet kwijtraken. *Openheid* is het sleutelwoord. Kerk en geloof buigen als het ware voor de moderne mens. Het moderne levensgevoel is de uiteindelijke autoriteit. Het voordeel van deze aanpak is dat de communicatie met de samenleving volop in stand blijft. Maar ook hier is er een prijs: de eigenheid van de geloofsgemeenschap kan gemakkelijk verdwijnen. Ze onderscheidt zich dan in weinig van de omringende samenleving. Opnieuw zwart-wit geformuleerd: er zijn volop communicatiekanalen, maar er is geen eigen boodschap. De boodschap wijkt niet of nauwelijks af van die van haar omgeving, hooguit is de verpakking wat anders. Vooral heel moderne kerken lopen het gevaar hun eigenheid te verliezen en zich in vrijwel niets meer te onderscheiden van hun omgeving.

De derde mogelijkheid is een tussenpositie. We kunnen deze de keuze voor een *open eigenheid* noemen. Hier wordt niet gebogen. De eigen traditie noch het moderne levensgevoel zijn zonder meer doorslaggevend. Men zoekt naar een vruchtbare balans tussen de twee. Daarbij gaat het om zowel behoud van communicatie als van een eigen boodschap en levenswijze. Het spreken over een tussenpositie kan de gedachte oproepen aan een veilige, maar ook wat grijze middenweg. Maar van een kleurloos compromis is in dit geval echter absoluut geen sprake. Want het gaat hier juist om de meest spannende positie omdat er steeds opnieuw gezocht moet worden naar de goede plek. Er is immers geen standaardoplossing. Van de drie posities is ze de moeilijkste. Maar ze is in mijn ogen echter de enige die op den lange duur vruchtbaar is. Kerken en andere geloofsgemeenschappen zullen voortdurend moeten zoeken naar een dergelijke tussenpositie: openheid met behoud van eigenheid en eigenheid met behoud van openheid.

Wat over kerken en geloofsgemeenschappen in het algemeen gezegd kan worden, kan ook worden toegepast op kerkelijke inloopcentra. Met het oog op de vruchtbaarheid van hun functioneren is het zaak te zoeken naar een dergelijke middenpositie. Dat zal moeten gebeuren in het spanningsveld van de tweede en derde mogelijkheid. De mogelijkheid die ik als eerste noemde, de nadruk op de eigenheid en het daaruit voortvloeiende isolement, speelt in de wereld van de inloopcentra immers geen rol. Men kiest juist voor een zo groot mogelijke openheid naar de samenleving. Behoud van die openheid is van wezenlijk belang voor de inloopcentra, maar de vraag is of er daarbij ook nog iets eigens overblijft. Ik meen van wel en dat zal ik hieronder uitwerken. In tien 'hoekstenen' zal ik aangeven wat naar mijn oordeel wezenlijk is voor het functioneren van kerkelijke inloopcentra.

1. Een gemeenschap van ongelijken

In het werk wordt vaak benadrukt dat mensen gelijk zijn. Hoe verschillend onze levens er ook uit

kunnen zien, wat we met z'n allen delen is kwetsbaarheid en afhankelijkheid. Mensen hebben mensen nodig, niemand uitgezonderd. Vandaag heeft iemand mij nodig, morgen kan het omgekeerde het geval zijn. Hoe waar dit ook is en hoe wezenlijk het ook is dit besef levend te houden, tegelijk is het zo dat een diakonale gemeenschap per definitie een gemeenschap van ongelijken is. Ze ontstaat omdat er verschillen zijn. Mensen staan wezenlijk verschillend in het leven en hebben ook heel verschillende kansen om er zelfstandig vorm aan te geven. Dergelijke verschillen mogen niet uitgeoetst worden door te benadrukken dat we in principe of voor God allemaal gelijk zijn. Een te grote nadruk op gelijkheid versluiert belangrijke en pijnlijke (maatschappelijke!) verschillen tussen mensen. Wanneer de inloopcentra streven naar gelijkheid en wederkerigheid kan dat pas vanuit de erkenning dat mensen in belangrijke opzichten fundamenteel verschillend in het leven staan. Dat is een nuchtere en tegelijk heilzame constatering die helpt het werk goed vorm te geven.

Leerzaam zijn hier de ervaringen van enkele theologen die er voor kiezen full-time laaggeschoold werk te gaan doen bij verschillende bedrijven in Dordrecht. Ook gaan ze bewust wonen in een volkswijk. Een van hen, Gerrit Jan van der Kolm, blik in een boek terug op de beginjaren: "Het duurt lang, voordat wij onszelf kunnen zijn in onze nieuwe omgeving. We leven in een dubbele wereld: de totaal andere wereld van ons nabije verleden, en de nieuwe, vreemde omgeving. Wij zoeken onze identiteit in het zo gewoon mogelijk meedoen, zo weinig mogelijk opvallen. Later zeggen we: we zochten onze identiteit in het feitelijk proberen te ontkennen van ongelijkheid". En juist dat gaf, zo ontdekten ze, scheve verhoudingen.

2. Een gemeenschap van gelijken

Wanneer men erkent dat de gemeenschap in een inloopcentrum een gemeenschap van ongelijken is, is het vervolgens van belang dat het een gemeenschap van gelijken wordt. Dat klinkt wat raadselachtig, maar het is een spanning die wezenlijk is voor het werk. In onze samenleving gooien autonomie en zelfredzaamheid hoge ogen. Het (meer of minder bewuste) ideaal is de zelfstandige mens die los van anderen het leven aankan. Inloopcentra kunnen op dit punt tot een tegencultuur komen. Daarin is de *ontvankelijkheid*, dat wil zeggen het vermogen om te ontvangen een kernelement dat medewerkers en bezoekers verenigt en hen zo tot elkaars gelijken maakt. Concreet betekent het bijvoorbeeld dat medewerkers niet alleen de ruimte hebben om er voor anderen te zijn, maar dat ze ook de ruimte hebben anderen (de gasten) er voor zich te laten zijn. Dat laatste is niet zo gemakkelijk; we voelen ons vaak prettiger in de positie van geveer dan in die van ontvanger. Maar juist dit heen-en-weer, dit geven en ontvangen, is wezenlijk voor het inloopcentrum en houdt haar functioneren gezond!

Christen-zijn wordt vaak in direct verband gebracht met het er zijn voor anderen. Dat is op zich heel terecht, maar er is ook een keerzijde die niet vergeten mag worden. En dat is dat christen-zijn ook betekent dat je anderen er voor jou laat zijn. Het is niet voor niets dat in de christelijke traditie genade zo'n centraal begrip is. Dat ontvang je, ook via andere mensen. Maar daarvoor moet je je dan wel willen en kunnen openstellen. Een Duitse theoloog, Eberhard Jüngel, meent dat ontvankelijkheid het meest wezenlijke is voor een christen. Hij draait een gangbare gedachte om. Het gaat er niet in de eerste plaats om dat jij er voor anderen bent, maar dat je 'de moed' hebt anderen er voor jou te laten zijn. In die gedachte zal waarschijnlijk niet iedereen mee kunnen komen, maar hij wijst wel op een - zeker ook voor inloopcentra - belangrijk punt. Want zijn omkering haalt het functioneren van het centrum uit de sfeer van eenrichtingverkeer, van mensen die wat doen voor andere mensen. In de pendelbeweging tussen er-zijn-voor-andere en anderen-er-voor-jou-laten-zijn ligt ook een van de belangrijke verschillen met de hulpverlening; het vermogen om 'uit de eigen rol te vallen' en van rol te verwisselen. Het is daarom ook van belang bezoekers zoveel als mogelijk in te schakelen en verantwoordelijkheid te geven voor het functioneren van het centrum. Zo wordt de gemeenschap van ongelijken tegelijk een gemeenschap van gelijken.

3. Bezoekers zijn begaafde mensen

Als medewerkers bezoekers typeren, overheerst de aandacht voor de schaduwzijden van hun bestaan. Zwart-wit gezegd, worden bezoekers vooral gekenmerkt aan de hand van hun 'defecten'. Op zich is dit ook niet zo verwonderlijk. Veel bezoekers hebben het ook niet gemakkelijk in hun leven. Aandacht voor deze schaduwkanten betekent nog niet dat medewerkers ook in de contacten met bezoekers zich vooral concentreren op deze zijde van hun leven. Het risico dat dit gebeurt, is er echter wel degelijk. En een christelijke inspiratie kan dit risico nog eens vergroten. De op zich heel evangelische oproep er te zijn voor de ander kan die ander als het ware in de rol van hulpbehoevende (terug)duwen en hem of haar reduceren tot mens voor wie je er moet zijn. En zo wordt de ander in feite tot object, hoe liefdevol misschien ook bejegend.

Voor inloopcentra is het daarom wezenlijk dat mensen worden benaderd als begaafde mensen. Mensen vallen bepaald niet samen met hun beperkingen en hun problemen. Eigen aan inloopcentra is de aandacht voor het vitale in mensen. In de praktijk blijkt dat bepaalde bezoekers in de inloopcentra juist niet willen praten over hun problemen. Die 'onwil' zou wel eens te maken kunnen hebben met de behoefte aan een ontmoetingsplek waar niet problemen centraal staan (dat gebeurt al in de hulpverlening!), maar het (mede)mens-zijn. Met aandacht dus voor menselijke beperkingen en mogelijkheden!

Ook een andere kwestie moet hier aan de orde komen. Het gaat om de vraag wat gasten kunnen vertellen over de samenleving. Zwart-wit uitgedrukt is de vraag hoe wordt aangekeken tegen 'uitvallers': zijn zij zieke mensen in een gezonde samenleving of zijn zij gezonde mensen in een zieke samenleving? Deze vraag is natuurlijk niet precies te beantwoorden, maar het is een goede zaak wanneer in de inloopcentra wordt nagedacht over deze omkering. In hoeverre zijn bijvoorbeeld (bepaalde) bezoekers niet - vaak tegen wil en dank - uitstekende seismografen als het gaat om het aanvoelen van ongezonde maatschappelijke ontwikkelingen? De inloopcentra doen er goed aan ze ook in dit opzicht als begaafde mensen te beschouwen. Ze kunnen de centra en breder de kerken helpen om meer inzicht te krijgen in de ongezonde kanten van onze samenleving.

4. Barmhartigheid is ook politiek

Het geloof in de maakbaarheid van de samenleving is er sinds de jaren '60 en '70 een stuk minder op geworden. Van het optimisme van die tijd is niet zoveel meer over. De samenleving is er volgens velen juist op achteruit gegaan. Het is niet toevallig dat we vooral de afgelopen jaren een sterke groei van het aantal inloopcentra hebben gezien. Kerken beseffen dat maatschappelijke veranderingen bepaald niet eenvoudig te realiseren zijn en dat er ondertussen talloze mensen - ook heel letterlijk - in de kou staan. Inloopcentra zijn daarom te beschouwen als pleisterplaatsen waar mensen weer een beetje op verhaal kunnen komen. Maar dan is het wel van belang dat de centra meer dan een kerkelijke pleister op de maatschappelijke wonde zijn. Want de wonden waar het om gaat hebben soms alles te maken met de wijze waarop we met z'n allen de samenleving hebben ingericht. Een bezoeker is een uniek en onvervangbaar mens met een eigen levensverhaal. Hij of zij mag niet slechts bekeken worden als een (al dan niet gevallen) pion op het maatschappelijke schaakbord. Maar aan de andere kant is volledig afzien van de maatschappelijke dimensie van het individuele leven ook onjuist. Want met de concrete bezoeker komt ook de samenleving in haar geheel het inloopcentrum binnen. Aandacht en zorg voor individuele bezoekers schieten daarom tekort als er niet ook beraad is over de vraag wat hun levens vertellen over onze samenleving. Inloopcentra zijn te zien als maatschappelijke thermometers. Ze registreren situaties waarin de samenleving mensen in de kou zet of in de kou laat staan. En als daartoe aanleiding is, is het goed wanneer - bij voorkeur met andere instanties en/of personen - concrete stappen ter verbetering worden gezet. Soms betekent het dat bij een bepaalde instantie wordt aangeklopt, soms zal contact worden gezocht met de politiek. Dergelijke stappen horen onlosmakelijk bij het serieus nemen van mensen.

5. Gezelligheid is heil-zaam

"Wat heeft een inloopcentrum in hemelsnaam met kerk-zijn te maken?" vroeg een predikant zich nogal emotioneel af in een gesprek met een medewerker uit een inloopcentrum. Nu is dit een tamelijk extreme reactie, maar het is zeker geen eenmalig incident. Binnen kerk en theologie wordt het werk van de inloopcentra bepaald niet door iedereen even sterk gewaardeerd. Het werk is voor sommigen 'te gewoon'. Het heeft te weinig een geestelijke dimensie en het is te weinig specifiek christelijk. Wanneer medewerkers hun ervaringen omtrent het werk samenvatten, doen ze dat onder andere met woorden als 'gezellig' en 'gezelligheid'. Die woorden komen echter in het theologische woordenboek niet voor. Hebben de kerken immers geen hogere roeping dan koffie te schenken en een praatje te maken? Het antwoord kan kort zijn: de kerk heeft de hoge roeping tot het schenken van koffie en aandacht. En dan niet met het oog op een nog hogere roeping, maar als doel in zich, als waardevol in zichzelf. Onze samenleving kenmerkt zich door een tekort aan gezelligheid; veel mensen ontbreekt het aan (voldoende) met-gezel-len. In de Nederlandse cultuur is 'koffiedrinken' bij uitstek een symbool van gezelligheid; dat doet een mens niet alleen, dat gebeurt in de kring. Voor de meeste mensen is dit een vanzelfsprekendheid, maar er lijkt een toenemend aantal mensen te zijn voor wie dit een zeldzame ervaring wordt; er is niemand om hen een kop koffie aan te reiken. Wanneer inloopcentra zich richten op ondermeer 'gezelligheid', moeten we dan ook spreken van een hoge roeping; het gaat immers om een heel wezenlijke basisbehoefte van ieder mens. Christelijk heil kent geen los van een specifieke situatie vast te stellen (minimum)-inhoud. Het heeft te maken met wat in die situatie en op dat moment nodig is. Zo zijn inloopcentra te zien als heil-zame plekken waar mensen (weer) elkaars met-gezel-len kunnen worden. Ze kunnen zich laten inspireren door het Rijk Gods waar het ongetwijfeld in die zin gezellig zal zijn; mensen die elkaars metgezellen zijn. Het is een goede zaak wanneer er vanuit de kerken plekken worden gecreëerd waar in alle eenvoud *gezelschap* en *maatschap* gestalte kunnen krijgen. Gezelligheid heeft overigens de neiging zichzelf af te sluiten en anderen buiten te sluiten. In de inloopcentra zal daarom continu aandacht moeten zijn voor het openhouden ervan. Het inloopcentrum is immers bedoeld als een *open* gemeenschap en moet dat ook blijven.

6. Erkenning van niet-vermijdbare eenzaamheid

Inloopcentra prijzen zich niet aan als centra 'tegen eenzaamheid', maar in de praktijk is het doorbreken van de soms diepe eenzaamheid waarin bezoekers kunnen verkeren, één van de belangrijkste doelstellingen. Als medicijn is er de gemeenschap. Dit medicijn blijkt zeker ook heilzaam te werken. Het inloopcentrum is voor veel mensen tot een plek van werkelijke ontmoeting geworden. Toch kan deze gemeenschap niet zonder meer als het medicijn tegen eenzaamheid worden gezien. Dat heeft te maken met het verschil tussen vermijdbare en niet-vermijdbare eenzaamheid. Belangrijk is hier een wat cryptische opmerking van Steemers-van Winkoop die onderzoek deed naar eenzaamheid. Ze stelt dat creatieve eenzaamheidsverwerking slechts op één manier mogelijk is: "de valse oplossing voor eenzamen is: 'te staan - alleen met behulp van een ander', de ware weg is: 'alleen te staan - met behulp van een ander'". In die tweede oplossing wordt de niet-vermijdbare eenzaamheid die eigen is aan ons bestaan erkend. Ze moet ook niet bestreden worden, maar juist geaccepteerd en doorleefd. Dat is wat Steemers-Van Winkoop bedoelt met 'alleen te staan'.

Bestrijding van eenzaamheid in de inloopcentra kan dan ook alleen betrekking hebben op vermijdbare eenzaamheid. Ze krijgt gestalte vanuit de erkenning van het bestaan van niet-vermijdbare eenzaamheid. Als het inloopcentrum tot (een van) de plek(ken) wordt om deze laatste vorm van eenzaamheid te ontlopen, komt haar functioneren onder druk te staan. Er ontstaan dan irreële of zelfs bodemloze verwachtingen omtrent gemeenschap die niet waargemaakt kunnen worden. Hier ligt een groot spanningsveld dat in feite ook niet is op te heffen. Maar wel is van de kant van het inloopcentrum minimaal één maatregel denkbaar om de spanning niet nog onnodig verder op te voeren. En dat is het screenen van aspirant-medewerkers op hun vermogen 'alleen te staan'. Ze zullen de kunst van het alleen-zijn moeten verstaan om vruchtbaar te kunnen functioneren. Voor een verdere uitwerking van deze materie

verwijs ik naar het boek 'Open uw hart' van Henri Nouwen die daar uitvoerig op ingaat.

7. 'Programmaloosheid' als deel van groter geheel

We zagen al dat inloopcentra zich kenmerken door hun 'programmaloosheid'. We kunnen daar verschillend tegen aankijken, meer en minder positief.

Positief is dat inloopcentra plekken zijn waar een tegencultuur wordt opgebouwd. Mensen zijn - heel letterlijk - *zonder meer* welkom. Het gaat uitsluitend om hen zelf. Niet een programma staat centraal, maar de menselijke ontmoeting. Langs een niet-functionele weg proberen de centra gemeenschap te stichten. Daarmee staan ze tot op zekere hoogte haaks op een samenleving die steeds meer langs functionele lijnen wordt georganiseerd. We zien dat ook aan de buurtcentra. Die worden meer en meer gedwongen om te 'produceren'. Omwille van de subsidie moeten ze kunnen laten zien wat ze gedaan hebben. En zaken die niet meetbaar zijn, tellen daarbij nauwelijks mee. Inloopcentra nemen in dit opzicht dus echt een uitzonderingspositie in. Ze hoeven niet te produceren; hun kracht ligt mede in hun vermogen improductief te zijn! Dat is positief te waarderen. Van de centra kan tevens gezegd worden dat ze gespecialiseerd zijn in het niet-gespecialiseerd zijn. Ze scheppen de ruimte waarin mensen elkaar los van functionele verbanden kunnen ontmoeten en gemeenschap kunnen ervaren.

De keuze voor 'programmaloosheid' kan ook veel kritischer bekeken worden: 'programmaloosheid' werpt een drempel op, werkt stigmatiserend en trekt (zodoende) een eenzijdig publiek. In meerderheid hebben mensen geen behoefte aan 'georganiseerde programmaloosheid'; die kunnen ze zelf wel 'organiseren'. Dat gaat gewoon via natuurlijke sociale verbanden als familie, vriendenkring, buurtgenoten, collega's en dergelijke. Pas wanneer deze verbanden ontbreken of te weinig opleveren, komen meer kunstmatige ontmoetingsplekken in het vizier. Maar de gang daar naar toe kan heel gemakkelijk als een nederlaag worden ervaren. Een vrouw die een inloopcentrum was gaan bezoeken, bracht dat gevoel als volgt onder woorden: "Ik ben erg zelfstandig van aard, ben ik nou zo afhankelijk dat ik zoiets op ga zoeken? Kan ik me zo slecht redden, terwijl ik oud geworden ben, dat ik dit nodig heb?" Het was haar na een verhuizing niet gelukt langs de 'normale' weg weer een bevredigend sociaal leven op te bouwen. Ze had het er moeilijk mee dat ze de gang naar het Inloophuis had moeten maken. En ze is bepaald niet de enige! 'Programmaloze' centra zijn in zekere zin onbarmhartig omdat ze mensen te weinig ruimte bieden om via de (barmhartige) omweg van bijvoorbeeld een georganiseerde activiteit contacten te leggen. Het gevolg is dat de inloopcentra ondermeer bevolkt worden door mensen die 'de schaamte voorbij' zijn. Bob ter Haar, man van de Rotterdamse praktijk, typeert hen als "vrouwen en mannen die best voor 'probleemgeval' willen doorgaan als daar gratis koffie en een gemakkelijke stoel tegenover staan". Dat zijn scherpe woorden, maar wel gesproken midden in de praktijk!

In verband met de 'programmaloosheid' moet ook de klacht aan de orde komen die in de centra herhaaldelijk te horen is: de groep van (regelmatige) bezoekers is eenzijdig samengesteld. De oorzaak daarvan ligt ten minste voor een deel bij de centra zelf. Want zij kiezen door hun concentratie op de ontmoetingsfunctie daar in feite zelf voor. Ook het gevaar van 'stollen' en 'dichtslibben' van het centrum is mede gevolg van deze keuze; de dynamiserende werking van een programma ontbreekt immers.

Dit nadeel maakt dat er gewaakt moet worden voor een te sterk accent op 'programmaloosheid'. Uiteraard moet de gastvrijheid 'om niet' blijven, maar het is raadzaam haar in te kaderen in een breder geheel. Daarbij kunnen we denken aan een (missionair-diakonaal) dienstencentrum waarbinnen beschikbaarheid op heel uiteenlopende manieren gestalte krijgt. Een goed voorbeeld daarvan is het werk van het Sociaal Basispastoraat in Haarlem. Gaandeweg zijn er rond de herbergfunctie van het Aanloopcentrum (geopend in 1988) verschillende andere diakonale activiteiten gegroeid, terwijl daarnaast bepaalde, op stedelijk niveau opererende werkgroepen aansluiting hebben gezocht bij het Basispastoraat. Zo is een veelzijdig aanbod aan dienstverlening ontstaan. Het Basispastoraat, dat van origine een hervormde aangelegenheid was, is inmiddels omgezet in de oecumenische stichting 'Stem in de stad'. Door verhuizing naar een nieuw onderkomen horen nu ook een low budget-restaurant en een tweedehands kledingwinkel tot het diakonale aanbod. Op de nieuwe locatie is ook plaats ingeruimd voor een stiltecentrum.

Andere voorbeelden van multi-functionele dienstencentra treffen we ondermeer aan in Groningen (Open Hof/MOGG) en Apeldoorn (Oecumenisch Centrum).

8. Een biddende gemeenschap

Meerdere inloopcentra laten zich bij hun werk inspireren door een vers uit het boek van de profeet Jeremia. Het is gericht aan somber gestemde joodse ballingen in Babel en bedoeld om hen (en anderen!) werkelijk te laten leven: "Zoekt de vrede voor de stad waarheen Ik u in ballingschap heb doen wegvoeren, en bidt voor haar tot de Here, want in haar vrede zal uw vrede gelegen zijn" (Jer. 29:7). Met dit vers als motto willen deze centra als het ware duidelijk maken dat hun inzet voor hun omgeving tweesporig is; zichtbaar en onzichtbaar, in de openbaarheid van de straat en in de verborgenheid van de binnenkamer. Deze keuze voor tweesporigheid is een gelukkige, want in het diakonale handelen neemt de voorbede een belangrijke plaats in. In de aanhoudende voorbede krijgt ons er-zijn-voor-de-ander heel wezenlijk gestalte. Deze gestalte is niet minder *daad*werkelijk dan andere vormen van zorg en aandacht; misschien moeten we zelfs zeggen dat de voorbede deze andere vormen draagt. In ieder geval gaat er heel veel verloren als christenen het besef kwijtraken dat het doen van voorbede een wezenlijk onderdeel vormt van hun betrokkenheid bij mensen en bij de samenleving.

De voorbede is niet los verkrijgbaar, maar maakt deel uit van een breder gebedsleven, of beter, van een vierend bestaan. Het is zinvol daar in twee punten nog iets meer over te zeggen.

Met en in de viering wordt uitgedrukt dat het inloopcentrum instrument wil zijn van Gods zoeken naar mensen. Inloopcentra zijn concrete uitingen van de keuze voor de navolging van Christus. Ze vormen uitdrukking van evangelische dienstbaarheid in zijn spoor. In de viering blijft het besef levend dat hoezeer een inloopcentrum ook een kwestie is van het werk van mensen, het tegelijkertijd een zaak van God is. Hij omsluit onze betrokkenheid en inzet. En dat mag gevierd worden! Zo'n viering ontkrampst en geeft ontspanning, terwijl daarnaast het besef levend wordt gehouden dat het om een diep ernstige zaak gaat. Dit laatste besef kan in de praktijk van alledag gemakkelijk onder druk komen te staan omdat het werk in allerlei opzichten zo 'gewoon' is. Een inloopcentrum zou zelfs aan dit 'gewone' kunnen bezwijken.

Een ander facet heeft betrekking op het functioneren van de medewerkers. Een dienstbare gerichtheid op een ander is bepaald geen natuurlijke houding; evenmin is 'een luisterend oor' een vanzelfsprekendheid. Werkelijke ruimte en aandacht voor de ander moeten in zekere zin steeds weer bevochten worden. Bidden heeft dan ook te maken met het 'zich inbidden' in de weg van de navolging. Niet voor niets staan de beden van het Onze Vader in de volgorde waarin ze staan; in de eerste drie gaat het om dit 'inbidden'. Gebed en viering zijn dus zeker geen activiteiten waaronder de inzet voor mensen te lijden heeft, maar vormen juist een moment (naast andere momenten) waarin deze inzet wordt gezuiverd en wordt tot dat wat het wil zijn: een werkelijk dienstbare en opbouwende betrokkenheid op medemensen.

9. Geen voorportaal...

In de praktijk van de inloopcentra vinden we een grote beduchtheid voor alles dat zweemt naar een verborgen agenda. En dat is ook een goede zaak. Het inloopcentrum is een volwaardig (inloop)huis; het vormt niet slechts het voorportaal tot het eigenlijke huis dat dan zou moeten bestaan uit evangelisatie en het 'bekeren' van mensen. Want dan zou het inloopcentrum de ingang van een fuik zijn waaruit geen terugkeer meer mogelijk is. Nadrukkelijk heeft men in de wereld van de inloopcentra afstand genomen van dat denken. Hoekendijk, de zendingsman, bracht het al in de jaren '50 onder woorden: "Dienst aan mensen is niet een voorbereiding voor de verklaring van het evangelie, maar in zichzelf een verklaring van het evangelie in levende werken". Hij sprak in dit verband ook van 'pantomime van het heil'. Deze uitdrukking brengt nog altijd heel treffend onder woorden waar het in de inloopcentra om gaat.

10. ...wel een geopende deur naar Christus

Het inloopcentrum mag dus nooit tot ingang van een fuik (ver)worden, maar dat betekent zeker niet dat het evangelie niet ter sprake zou mogen komen. Hier doemt een spanningsveld op waarin voorzichtig gemanoeuvreed moet worden. Dat is gegeven met de aanwezigheid van twee brandpunten in het werk. Het eerste is het honoreren van het subject-zijn van bezoekers. Ze mogen niet tot object gemaakt worden. Op geen enkele wijze mag hun integriteit geschonden worden door een verborgen agenda, indoctrinatie, paternalisme of andere vormen van 'object-matig' handelen. Nu geldt dit in feite voor ieder menselijk handelen, maar voor het werk van de inloopcentra moet dit gebod nog eens extra onderstreept worden. Want veel bezoekers zijn meer dan gemiddeld kwetsbare en gekwetste mensen. Het tweede brandpunt is het openhouden van de deur naar Christus. Dat wil zeggen dat de centra zich kenmerken door een cultuur waarin er ruimte is voor het vertrouwd maken van mensen met het christelijk geloof. Het in stand houden van het spanningsveld tussen deze twee brandpunten is in mijn ogen wezenlijk voor de kerkelijke inloopcentra. Het heeft te maken met de *open eigenheid* waarover het eerder in dit hoofdstuk ging. Met opzet spreek ik van brandpunten en niet van (tegen)polen. Want beide zijn, als het goed is, uitingen van een en dezelfde grondbeweging, namelijk van dienst aan mensen. Ik sta hier wat uitvoeriger bij stil omdat men in de praktijk heel terughoudend is in het uitnodigen van mensen het te 'wagen' met de Eeuwige en zich met Christus te verbinden. In dat opzicht lijkt er nog verzet te bestaan tegen vroegere 'zieltjeswinnerij'. Dit verzet is terecht, maar het zou meer dan jammer zijn wanneer het er toe leidt dat de uitnodiging aan mensen in het spoor van Jezus Christus een verbond met de God van Israël te sluiten niet meer als dienst aan mensen wordt verstaan. Daarom meen ik dat het van groot belang is dat het inloopcentrum haar weg zoekt binnen het spanningsveld van maximale terughoudendheid in en maximale bereidheid tot het uitnodigen van de ander zelf een verbond te sluiten met de Eeuwige en te kiezen voor de weg van de navolging van Christus. Zo'n uitnodiging is bepaald iets anders dan 'zieltjeswinnerij' of ledenwerving voor de kerken. Want centraal staat de mens om wie het gaat; hij of zij zou er wel eens geweldig mee geholpen kunnen zijn. In verband met de kwestie die hier aan de orde is, wijs ik nog op een uitkomst van het onderzoek. Meer dan medewerkers verwachten, blijken bezoekers te komen met vragen rond geloof en zingeving. Kennelijk leven dergelijke vragen bij hen en hebben ze bovendien het gevoel dat het inloopcentrum een plek is waar ze ter sprake kunnen worden gebracht. Dit laatste zou wel eens te maken kunnen hebben met het gevoelde 'meer' van een *kerkelijk* centrum. De centra lijken de verwachting te wekken dat er zeker ook ruimte is voor meer fundamentele levensvragen. Als het inloopcentrum beleefd wordt als plek waar zinfragen aan bod kunnen komen en richting kan worden gezocht, dan mag ook het christelijk geloof als zingevingskader ter sprake komen. Wanneer bezoekers zoeken naar zin, naar een centrum in hun leven, dan mag het evangelie van Jezus Christus genoemd worden. In alle behoedzaamheid en met de nodige bescheidenheid, maar toch ook met overtuiging en op een uitnodigende wijze. Het inloopcentrum heeft de deur naar Christus op royale wijze open te houden. Dat is nog altijd een van de betere diensten die ze mensen kan bewijzen.

5. Bouwstenen. Praktische aanwijzingen

Bij het opzetten en laten functioneren van inloopcentra doen zich tal van praktische vragen voor. Met alleen een fundering en een tiental hoekstenen kom je er niet. In dit hoofdstuk sta ik stil bij een aantal praktische vragen die in de praktijk vaak ontstaan. Het gaat me daarbij niet om definitieve antwoorden, maar om bouwstenen waarmee het inloopcentrum naar eigen inzichten ook in praktische zin kan worden opgetrokken.

1. Wel of niet een inloopcentrum?

Inloopcentra zijn momenteel 'in'; er is in de afgelopen jaren een sterke groei geweest en het ziet er niet naar uit dat het met die groei spoedig afgelopen zal zijn. De samenleving vraagt als het ware ook om dergelijke ontmoetingsplekken. In het eerste hoofdstuk sprak ik over onze maatschappij die harder lijkt te worden. Voor veel mensen valt het niet mee zich staande te houden. Eenzaamheid is een groot probleem in onze tijd. De sterke groei van het aantal inloopcentra kan dan ook gezien worden als een kerkelijke reactie op de groeiende onherbergzaamheid van onze samenleving. Maar daarmee is niet alles gezegd. Want de toename van het aantal centra heeft ook te maken met het functioneren van de kerken zelf. Kerken hebben het in deze tijd bepaald niet gemakkelijk: bij tienduizenden lopen mensen weg en veel dingen lukken niet meer. En dan is er opeens de formule van het inloopcentrum: kerken storten zich massaal op een werkvorm die het wel lijkt te gaan doen, een werkvorm waarmee je je wel kunt vertonen in de samenleving. Heel gemakkelijk komt er op die manier ruis in de lijn. Het inloopcentrum kan - onbewust - een trekpaard worden waarmee de kerkelijke kar weer los moet worden getrokken. Ik zeg het met opzet (te) zwart-wit omdat het hier om een belangrijke kwestie gaat. Want het inloopcentrum loopt het gevaar een modieus iets te worden, waarbij onvoldoende wordt nagedacht of het in de eigen situatie wel een zinvolle vorm van kerkelijke aanwezigheid is. We zien dat bestaande inloopcentra andere centra in het leven roepen. Op zich is daar niets op tegen, maar wel is er het gevaar van 'copieergedrag': een bestaand centrum fungeert dan min of meer als een blauwdruk voor een op te richten centrum. De kans bestaat dat enthousiasme ('dat willen we hier ook...') leidt tot onvoldoende bezinning op de vraag of een dergelijk centrum in de eigen omgeving wenselijk is. Want in de eigen situatie is iets anders misschien wel veel beter. 'Bezint eer ge begint' is zeker hier een toepasselijke waarschuwing. Een zorgvuldige en open verkenning en voorbereiding zijn onontbeerlijk. Bij copieergedrag is er niet meer de ruimte om serieus na te denken over de vraag of er al dan niet een inloopcentrum moet komen. Die vraag is immers al op de voorhand met ja beantwoord. Nu hoeft dat op zich nog niet te betekenen dat het project zal mislukken, maar vruchtbaarder is het de wenselijkheid en de mogelijkheid van een inloopcentrum in de eigen situatie op een grondige en open wijze te verkennen. In een dergelijke verkenning staat het antwoord op de vraag of er een inloopcentrum moet komen bepaald nog niet vast. Een verkenning mag ook vruchtbaar genoemd worden als ze leidt tot de conclusie dat het beter is (voorlopig) niet aan een inloopcentrum te beginnen.

Een centrale vraag in de verkenningsfase is de vraag naar het waarom van een dergelijk centrum: wat zijn onze motieven voor het openen van een inloopcentrum? Immers zeer verschillende motieven kunnen een rol spelen. Het is een goede zaak als initiatiefnemers onderling van meet af aan open en eerlijk over hun drijfveren spreken; ook over de drijfveren die wellicht als oneigenlijk moeten worden bestempeld. Het gaat dan bijvoorbeeld om hun - soms heel onbewuste - behoefte dat de kerk weer eens 'scoort' in de samenleving. Kerkelijke belangen spelen soms op verborgen wijze een belangrijke rol in allerlei afwegingen!

Heel zinvol is het ook om te praten over de eigen behoefte aan een dergelijke ontmoetingsplek. Het gebeurt nogal eens dat mensen met veel enthousiasme bezig zijn een inloopcentrum op te zetten, terwijl ze daar zelf totaal geen behoefte aan hebben. In de praktijk blijkt dat veel medewerkers nooit als 'gewoon' bezoeker een inloopcentrum van binnen hebben gezien. Op zich is dat geen ramp, maar wel is

het goed in een gesprek boven tafel te krijgen, hoe dit het functioneren van het centrum zou kunnen beïnvloeden.

Misschien kan een voorbeeld uit een heel andere wereld hier wat verhelderen. Bij adoptie-bemiddelingsbureaus is men vaak blijer met ouders die een kind willen adopteren vanwege eigen ongewenste kinderloosheid dan met ouders die dat willen doen vanuit altruïsme. In het eerste geval doen ouders het ook voor zichzelf, om een gemis op te heffen. En juist dat 'egoïstische' motief blijkt in de praktijk goed te werken. Bij 'altruïstische' ouders kan het gebeuren dat wanneer het kind niet beantwoordt aan de (onbewuste) verwachtingen, er verwijten ontstaan: 'wij hebben jou uit bestwil geadopteerd en nu krijgen we stank voor dank'. Heel gemakkelijk kan zo'n adoptie dan helemaal fout gaan. Eigenbelang van de ouders legt minder druk bij het kind en dat komt de relatie meestal ten goede. Zo kan ook eigenbelang bij het opzetten van een inloopcentrum haar functioneren ten goede komen. In ieder geval schept het een grotere mate van gelijkheid tussen medewerkers en bezoekers. Ik verwijst hier terug naar de tweede paragraaf ('een gemeenschap van gelijken') uit hoofdstuk vier.

2. Een 'marktonderzoek'?

Vaak wordt, wanneer men nadenkt over het openen van een inloopcentrum, een zogenaamd 'marktonderzoek' gedaan. Men probeert de eigen buurt of stad wat beter te leren kennen en wil zo inzicht krijgen op de mogelijke 'vraag' naar iets als een inloopcentrum. Het onderzoek begint in de praktijk vaak met het maken van een sociale kaart. Een sociale kaart is een overzicht van een bepaalde plaats of wijk en biedt allerlei gegevens met betrekking tot de bevolking en voorzieningen. We moeten daarbij denken aan bijvoorbeeld gegevens omtrent de bevolkingsopbouw, politieke verhoudingen, het aantal werklozen, de kerkelijke gezindte en de omvang van groepen allochtonen. Daarnaast biedt een sociale kaart inzicht in voorzieningen als scholen, buurthuizen, winkels, kerken en maatschappelijke instellingen. Zo ontstaat voor een plaats of wijk enigszins een beeld van wie er wonen en welke voorzieningen er voor wie zijn. Op grond hiervan kan een eerste indruk worden verkregen van (de onderlinge afstemming van) mogelijke behoeften en aanwezige voorzieningen.

Voor een sociale kaart is cijfermateriaal een basisgegeven; je kunt niet zonder, maar tegelijk zijn het 'maar' cijfers. Om werkelijk mensen op het spoor te komen is meer nodig dan een grafiek of tabel. Daarom is een goede sociale kaart ook altijd meer dan een statistisch overzicht van allerlei gegevens. Vlees en bloed krijgt een kaart pas als er mensen in voor komen. Met het oog daarop zijn contacten met 'sleutelfiguren' van groot belang. Dat zijn bijvoorbeeld (wijk)agenten, buurtwerkers, artsen, wijkverpleegkundigen, hulpverleners, (buurt)winkeliers e.d. Zij kennen de mensen die achter de cijfers schuilgaan en hebben daardoor vaak een goed inzicht in wat er werkelijk leeft en speelt in een wijk of plaats.

Hoe nuttig een marktonderzoek ook is, het biedt absoluut geen zekerheid omtrent de functie die een inloopcentrum kan krijgen. In de praktijk laat 'de markt' zich niet zo eenvoudig kennen. Dat heeft ook te maken met het diffuse aanbod: 'beschikbaar zijn' - een sleutelwoord voor inloopcentra - krijgt immers pas concreet gestalte in de ontmoeting met bezoekers en kan daarom niet al te voren precies worden ingevuld. Meerdere centra hebben ook moeten constateren dat hun bezoekers niet afkomstig zijn uit de groepen die ze via het marktonderzoek op het spoor waren gekomen. Een goed voorbeeld is het Utrechtse 'Kruispunt' in de wijk Lombok. Toen dit centrum in 1986 openging, was dat om een ontmoetingsplek voor jongeren te worden. Want onderzoek had geleerd dat vooral zij daar behoefte aan hadden. Maar in de praktijk van de afgelopen jaren blijken deze jongeren nauwelijks binnen te zijn geweest. Een marktonderzoek biedt dus absoluut geen garanties, maar desondanks blijft hij goed en nuttig.

Het inschakelen van sleutelfiguren geeft niet alleen een beter inzicht in het gebeuren in wijk of plaats, maar heeft nog een belangrijk neveneffect. Het initiatief krijgt namelijk op deze wijze al in een vroeg stadium een zekere bekendheid onder de personen die een belangrijke plaats innemen in een lokale samenleving. Dat is in veel gevallen bevorderlijk voor de integratie van een inloopcentrum in de plaats of wijk waarvoor ze er wil zijn.

3. Wat willen we met het Inloopcentrum? De doelstelling

De praktijk van inloopcentra is soms dat de deuren gewoon worden opengezet en men vervolgens wel ziet wie er binnenkomt. In zekere zin hoort dat ook bij deze werkvorm. Er wordt niet begonnen met een kant en klaar aanbod van activiteiten en dergelijke, maar het zijn vooral de bezoekers zelf die het programma schrijven. Maar deze keuze voor een heel open benadering betekent zeker niet dat het centrum zonder doelstelling zou kunnen. Want inloopcentra worden met het oog op iets opgezet; mensen willen er iets mee. Het is daarom zinvol wat uitvoeriger bij de doelstelling stil te staan.

Willen doelen van een organisatie (een fabriek, een vereniging, een kerk, een inloopcentrum...) een vruchtbare werking hebben, dan moeten ze aan minstens drie eisen voldoen. Ze moeten concreet, gemeenschappelijk en inspirerend zijn. Ik zal deze drie voorwaarden kort bespreken, steeds toegespitst op de praktijk van inloopcentra.

In de eerste plaats moeten doelen *concreet* zijn. Als een inloopcentrum bijvoorbeeld formuleert dat ze 'beschikbaar en gastvrij wil zijn voor iedereen' en dit niet verder uitwerkt, dan blijft het een vage doelstelling. De kans is groot dat het functioneren van een inloopcentrum min of meer diffuus en richtingloos blijft omdat er geen duidelijk kompas is. Dat maakt ook een gerichte evaluatie van het reilen en zeilen onmogelijk, omdat er immers geen kader is waartegen de praktijk van het inloopcentrum kan worden afgezet. Het ontbreekt dan bij wijze van spreken aan een goede spiegel waarin een inloopcentrum met enige regelmaat kan kijken om te zien hoe ze er uit ziet en hoe ze er voor staat.

Veel inloopcentra hebben hun doelen slechts in zeer algemene bewoordingen geformuleerd: "het bieden van een luisterend oor aan alle inwoners van de wijk."; "we willen een open huis zijn, waar iedereen welkom is."; "er zijn voor mensen die hun verhaal eens kwijt willen.". Voor een deel hangt dit algemene en globale karakter van de doelstelling(en) samen met het werk. In inloopcentra wordt immers niet programmatisch gewerkt, dat wil zeggen activiteiten-gericht; het 'programma' ontstaat in de ontmoeting met bezoekers. Maar desondanks is het zaak doelstellingen zo concreet en uitgewerkt mogelijk te formuleren. Zo kan een doelstelling een kompaswerking krijgen: zitten we nog op het juiste spoor en doen we wat we eigenlijk willen? Het is van belang dat een doelstelling zo concreet wordt geformuleerd dat aan het einde van een seizoen of jaar (bij benadering) vastgesteld kan worden of ze al dan niet gerealiseerd is. Zonder geregelde confrontatie praktijk-doelstelling loopt een inloopcentrum het gevaar dat hij zich aan de praktijk 'uitlevert'. Als een eigen agenda ontbreekt, levert dat op termijn meestal weinig op.

Overigens blijkt in de praktijk ook een heel globaal geformuleerde doelstelling al een kompaswerking te kunnen hebben. Een goed voorbeeld daarvan is het Inloophuis Oud West in Amsterdam. In de loop van 1993 loopt het aantal bezoekers zo sterk op dat de doelstelling - het bieden van een luisterend oor - niet meer gerealiseerd kan worden. De medewerkers worden als het ware gereduceerd tot koffie-zetters en afwassers en de beroepskracht typeert zichzelf als gerant. Gesprekken - waar het toch allemaal om begonnen is - zijn nauwelijks meer mogelijk. Het inloophuis komt daarom met een drastische maatregel: aan een beperkt aantal bezoekers met wie al een goed contact is opgebouwd, wordt een pasje uitgereikt. Anderen zijn (voorlopig) niet langer welkom. Daarmee wordt de luisterfunctie in ere hersteld.

Een tweede eis is dat doelen *gemeenschappelijk* zijn. De doelen moeten gedeeld worden door de leden van de organisatie. Gemeenschappelijke doelen vragen om een gemeenschappelijke vaststelling ervan. Zo is de kans het grootst dat de doelstelling van de organisatie door de medewerkers van binnenuit gedragen wordt. Het gebeurt wel eens dat men pas na verloop van tijd ontdekt dat er in de groep eigenlijk heel verschillend wordt gedacht over het doel van het centrum. Waar met betrekking tot de doelstelling aanvankelijk eenstemmigheid leek te bestaan, blijkt later dat er zeer verschillende gedachten leven. Voor de voortgang en kwaliteit van het werk is dit vaak heel ongunstig en zelfs kan het tot een scheiding der geesten leiden. Dergelijke ervaringen onderstrepen nog eens het belang van een grondig gesprek over de vraag wat men nu eigenlijk wil met het centrum. Dit moet in een zo vroeg mogelijk stadium gebeuren.

Tenslotte moeten doelen ook *inspirerend* zijn. Dat zijn ze als ze groots in zichzelf, belangrijk en

haalbaar zijn. Met andere woorden, doelen zullen mensen inspireren als er een bepaalde visie en 'missie' achter zit, als ze - gegeven een bepaalde situatie - werkelijk van belang zijn en als ze ook te realiseren zijn. Bij dat laatste hangt veel af van de mogelijkheden van een inloopcentrum op een bepaald moment. Deze worden ondermeer bepaald door ervaringen in het verleden. Zijn er bijvoorbeeld belangrijke negatieve ervaringen (ernstige conflicten, iets dat niet van de grond is gekomen e.d.), dan is het van belang (voorlopig) bescheiden doelen te formuleren. Want de spanning tussen 'zo is dat momenteel bij ons' en 'zo zouden we het eigenlijk willen' moet vruchtbaar zijn en stimuleren tot een verandering in de gewenste richting. Inspirerende doelen zijn doelen waarbij zowel rekening wordt gehouden met de mogelijkheden als met de roeping van een inloopcentrum.

Het is daarom van groot belang dat bij het ontwikkelen van plannen en doelen wordt nagegaan welke mensen het zijn die deze plannen zullen moeten dragen en welke gaven zij hebben. Het is de taak van ieder inloopcentrum om te zien wat er met de (gaven van de) medewerkers en bezoekers mogelijk en wenselijk is. Het beleid zal op hen afgestemd moeten zijn. Daarbij kunnen door training en toerusting gaven worden vergroot en zelfs onvermoede gaven worden aangeboord. Overigens kan het ook onderdeel van beleid zijn dat medewerkers worden aangetrokken met gaven voor iets dat men nieuw wil gaan opzetten.

4. Op wie richten we ons? De doelgroep

Een inloopcentrum 'voor iedereen' bestaat niet. Het is op zich wel begrijpelijk dat inloopcentra voor een zo groot mogelijke groep een open deur willen bieden, maar de praktijk is altijd onverbiddelijk: lang niet iedereen komt binnen. Bovendien: iedereen is niemand! Meerdere inloopcentra hebben de zinsnede 'voor iedereen' in hun doelstelling of voor het raam staan, maar in de praktijk is dit in feite onmogelijk. De ene categorie bezoekers sluit een andere categorie bezoekers vaak uit. Een goed voorbeeld daarvan is - tegen wil en dank - De Open Hof in Groningen geweest. Een vroegere pastor gaf in een interview het volgende beeld: "De Open Hof heeft duur leergeld bepaald ten aanzien van haar karakter. In 1977 ging het centrum open als een centrum voor leren, vieren en dienen. De Open Hof zou een pastorale winkel, een diakonale wijkplaats en een liturgische broedplaats moeten worden. Het was binnen vier jaar oorlog, want dat werkt niet. Je hebt een heel verschillend publiek over de vloer, dat verdraagt mekaar niet, dat heeft geen aansluiting. In 1981 zijn er allemaal wijze kerkmensen bij elkaar gezet en die hebben besloten de vieringen er uit te snijden, de liturgische broedplaats op te heffen en de diakonale wijkplaats op een laag pitje te zetten. Er werd gezegd: we beginnen als pastoraal centrum, als pastorale winkel. De Open Hof als aanloophuis voor ontmoeting, gesprek en informatie. Maar er kwam een verschuiving in de bezoekersgroep en op den duur zei men: we zijn eigenlijk helemaal geen aanloophuis in de zin van een pastorale winkel, maar een diakonaal centrum waar in eerste instantie aan opvang wordt gedaan. Dus niet in eerste instantie ontmoeting en gesprek, maar je geeft iemand eerst een kop koffie en biedt een warme kachel aan en een stoel. Pas dan zie je wel wat er gebeurt. Dat is ook beleidsmatig vertaald en nu is de diakonale poot primair, uiteraard wel met pastorale dimensies. De liturgie is helemaal onderaan komen te hangen."

De doelgroep is door de jaren heen 'versmald' tot mensen die niet of nauwelijks door de kerken bereikt worden en door de samenleving nauwelijks meer worden opgenomen. De Open Hof heeft geleerd dat ze er niet voor iedereen kan en hoeft (te) zijn. Ze wil nu vooral plek bieden aan 'drop-outs'. Het zijn met name dak- en thuislozen die er komen.

Inloopcentra zullen na moeten denken over de vraag voor welke doelgroep ze er (speciaal) willen zijn. Wanneer eenmaal - mede op grond van praktijkervaringen - gekozen is voor (een) bepaalde doelgroep(en), kan het beleid ook worden afgestemd op deze groep(en).

Het is echter nodig op deze plaats nog eens terug te komen op een waarschuwing die in de paragraaf over het marktonderzoek al klonk. De feitelijke bezoekersgroep wil nog wel eens een andere zijn dan de beoogde doelgroep, zo hebben verschillende inloopcentra na verloop van tijd moeten constateren. Dat maakt het zoeken naar een specifieke doelgroep tot een wat onvoorspelbaar avontuur. Garanties ontbreken ten enen male, zo leert de praktijk.

5. Het gebouw en de openingstijden

Het vinden van een geschikt pand blijkt in de praktijk vaak niet eenvoudig te zijn. Soms duurt het jaren voordat een gebouw gevonden wordt en ook is het voorgekomen dat een project niet van de grond is gekomen omdat geen geschikt pand kon worden gevonden.

Vaak werkt een lange periode van zoeken negatief op de motivatie van de betrokkenen; zij willen immers zo snel mogelijk met het eigenlijke werk beginnen. Dat kan er toe leiden dat vanuit de gedachte 'beter iets dan niets' een pand wordt betrokken dat verre van ideaal is. Hoe begrijpelijk deze reactie ook is, het is van wezenlijk belang dat men zeer kritisch blijft in de keuze van een gebouw. Bepaalde inloopcentra hebben na verloop van tijd moeten constateren dat hun gebouw remmend heeft gewerkt op de ontwikkeling van het centrum. En soms is het gebouw zelfs de hoofdoorzaak van het mislukken van het project. 'Beter (voorlopig) niets dan (een ongeschikt) iets' is bij het zoeken van een pand het beste motto. Achtereenvolgens sta ik stil bij de locatie, de buitenkant en de naam, de inrichting van het gebouw, de (on)wenselijkheid om het inloopcentrum in een kerk te vestigen en de wenselijkheid van multifunctionaliteit. Tot slot nog kort iets over openingstijden.

De locatie. De plek van een pand is een belangrijk gegeven, maar tegelijk is het zo dat er geen direct en eenduidig verband lijkt te bestaan tussen locatie en bezoekersaantallen. Binnen bepaalde grenzen is de locatie van een inloopcentrum over het algemeen geen doorslaggevende factor voor het functioneren. Met 'binnen bepaalde grenzen' bedoel ik vooral twee zaken: een zekere centrale ligging en een bepaalde mate van anonimiteit.

Inloopcentra hoeven over het algemeen niet op 'toplocaties' te zitten. Nog afgezien van het feit dat deze plekken doorgaans onbetaalbaar zijn, is het ook vanuit het 'wijkplaats'-karakter van (de meeste) inloopcentra niet wenselijk. Een bepaalde mate van anonimiteit moet gewaarborgd zijn. Niet iedereen hoeft te zien dat je het inloopcentrum binnengaat.

Dit zoeken naar een balans tussen anonimiteit en 'centraliteit' is een basisregel bij het zoeken van een pand. Al naar gelang de doelstelling en de doelgroep zal bij het ene centrum het accent meer op een centrale ligging komen te vallen en bij het andere centrum meer op het bieden van een zekere anonimiteit. Zo zal bijvoorbeeld een centrum dat zich mede toelegt op het aanbieden van informatie over het algemeen eerder een plek tussen de winkels opzoeken dan een centrum dat vooral 'diagonale wijkplaats' wil zijn.

Doelstelling en doelgroep zullen dus mede bepalende factoren moeten zijn in het zoeken naar een geschikte locatie. Als eenmaal een bepaalde locatie gevonden is, wordt deze op haar beurt een (mede) bepalende factor voor wat er mogelijk is en wie er zullen komen.

Het bovenstaande geldt met name voor de centra in de binnensteden, maar in grote lijnen gaat het ook op voor de centra in woonwijken.

De buitenkant en de naam. De buitenkant van het pand is normaal gesproken het eerste dat mensen van een inloopcentrum zien. Het is daarom van belang dat deze er aantrekkelijk en goed onderhouden uitziet. Het is een goede zaak wanneer passanten naar binnen kunnen kijken. Dat maakt het mogelijk het centrum als het ware af te tasten. Bij sommige inloopcentra kun je buiten totaal niet zien wat zich er binnen afspeelt en dat werkt in hoge mate drempelverhogend. De mogelijkheid om van buitenaf een blik naar binnen te werpen, moet trouwens niet zo ver gaan dat bezoekers als het ware te kijk komen te zitten. Een zekere mate van beslotenheid van de ruimte is nodig; inloopcentra moeten beschutting bieden. Ieder centrum zal op zoek moeten gaan naar een evenwicht tussen openheid en beslotenheid.

Inloopcentra willen zoveel als mogelijk drempelloos zijn en dat betekent dat het van belang is de entree zo open en gemakkelijk mogelijk te maken. Ik noem hier de Bijlmer Duif in Amsterdam Zuidoost die de beoogde drempelloosheid op een symbolische wijze tot uitdrukking heeft gebracht. De in het winkelcentrum gebruikte bestrating is namelijk in het centrum voortgezet zodat er een doorlopend geheel is ontstaan. Ook technische gezien is drempelloosheid geboden; gehandicapten moeten gemakkelijk

binnen kunnen komen.

Met name de inloopcentra die tussen winkels gelegen zijn en beschikken over een etalage zullen zorgvuldig na moeten denken over de wijze waarop ze deze inrichten. Het is zaak de - financieel gezien - doorgaans geringe mogelijkheden ten aanzien de inrichting te compenseren met veel creativiteit en inventiviteit. Met enige regelmaat zal de inrichting van de etalage ook vernieuwd moeten worden. Vergeelde bordes en verbleekte opschriften zijn niet uitnodigend. Een etalage biedt goede kansen om mensen op een ongedwongen manier te wijzen op het bestaan en de mogelijkheden van het centrum. Denkbaar zijn bijvoorbeeld steeds wisselende kernachtige teksten, spreuken of gedichten, ondersteund door enkele bijpassende attributen.

De naam van het centrum is bepaald niet onbelangrijk. Het loont de moeite een uitnodigende en laagdrempelige en toch ook duidelijke naam te kiezen. Minder gelukkig zijn namen als bijvoorbeeld 'De Wijkplaats' en 'De Schuilplaats'. Ze brengen het centrum onmiddellijk al tamelijk exclusief in de sfeer van de hulpverlening, terwijl dat nu juist voorkomen moet worden.

De inrichting. Een inloopcentrum hoeft bepaald niet de nieuwste trends op het vlak van binnenhuisarchitectuur en meubilair te volgen, maar enige stijl is wel geboden. Misschien geldt dit wel in het bijzonder voor de centra die gelegen zijn in een winkelstraat of -centrum, maar eigenlijk in zijn algemeenheid is het zaak dat inloopcentra er fris en verzorgd uitzien. De tijd van bijeengeraapte bankstellen is voorbij. Dat betekent dat het inventaris geen sluitpost op de begroting mag zijn.

De wijze waarop een inloopcentrum ingericht wordt is van groot belang. Het is goed wanneer er in een ruimte meerdere zitjes zijn. Want één huiselijke kring kan gemakkelijk iets benauwends krijgen. Mensen moeten de vrijheid hebben om wel en niet mee te doen in een kring. Als het enigszins mogelijk is, is het een goede zaak wanneer in een en dezelfde ruimte verschillende deelruimten worden gecreëerd. In de vorige paragraaf schreef ik dat een inloopcentrum er niet voor iedereen kan zijn. Maar door een bepaalde onderverdeling van de ruimte waarbij per deelruimte een eigen sfeer wordt gecreëerd, wordt het mogelijk dat bezoekers of bezoekersgroepen die elkaars nabijheid niet zoeken toch op hetzelfde moment zich thuis kunnen voelen in het centrum. Het Aandachtscentrum in Den Haag is een goed voorbeeld van een (flexibele) onderverdeling. De praktijk van dit inloopcentrum is zo dat een deel van de bezoekers doorgaans 'achter' zit, terwijl een ander deel 'voorin' blijft.

Van belang is ook een aparte ruimte waarin meer vertrouwelijke gesprekken kunnen worden gevoerd. Daar waar een dergelijk ruimte ontbreekt, blijkt dit als een gemis te worden ervaren.

Zeker als er het plan is ook maaltijden te gaan verzorgen is een royale keuken geboden. Maar ook zonder een dergelijk voornemen is een keuken met voldoende faciliteiten aan te bevelen.

Het laatste punt waarop ik hier wil wijzen is de situering van een eventuele stilteruimte of -kapel. Als een centrum er voor kiest ook een dergelijke ruimte in de plannen op te nemen en deze ook (mede) bedoelt voor bezoekers, dan is het zaak dat deze ruimte onafhankelijk van de rest van het centrum bereikbaar is. De kapel van het Pax Christicentrum op Hoog Catharijne is hier een goed voorbeeld. Het is ook een van de weinige kapellen binnen een inloopcentrum die druk bezocht wordt en dat zal niet toevallig zijn. De buitendeur van het centrum geeft toegang tot een kleine hal; via een deur rechts komt men in de ontmoetingsruimte, een deur links leidt naar de kapel. Een dergelijke constructie lijkt geboden voor ieder inloopcentrum dat overweegt een stilteruimte te creëren. Een stilteruimte vraagt om een bepaalde mate van anonimiteit.

Vestiging in een kerkgebouw? Over het algemeen kiest men in de wereld van de inloopcentra bewust voor een 'onkerkelijk' pand. Dit om niet onnodig een drempel op te werpen voor hen die weinig op hebben met de kerk. Tegengeluiden zijn er echter ook. Bijvoorbeeld van ds Hans Visser van de Rotterdamse Pauluskerk. Naar zijn mening zou het imago van de kerk er bij winnen als inloopcentra in bestaande kerkgebouwen gerealiseerd zou worden. In zijn eigen woorden: "Want zoals met de Pauluskerk, er is geen hond in Rotterdam die kan zeggen: de kerken doen niets". Nu is de Pauluskerk landelijk bekend, het is dus de vraag of Vissers redenering zo maar doorgetrokken mag worden naar andere centra. Maar er is nog wel een andere reden om serieus te bezien of een inloopcentrum een plaats kan krijgen in een kerkgebouw of kerkelijk centrum. En dat is het gegeven dat voor steeds meer mensen in

Nederland de wereld van de kerk een onbekende wereld is. Ze hebben er niets mee, maar ze hebben er ook niets op tegen. Ze staan er tamelijk blanco tegenover. Natuurlijk zijn er nog steeds veel mensen die niet snel een kerkgebouw binnen zullen stappen door nare ervaringen uit het verleden, maar hun aantal daalt. De nieuwe generatie is vaak tamelijk onbevangen. Het is daarom van belang bij de keuze voor een vestigingsplaats dit punt serieus te overwegen. Een bijkomend voordeel is dat een gemeente of parochie veel indringender geconfronteerd wordt met het werk van het centrum. Het werk speelt zich immers op het eigen erf af. Ook financieel is het vaak aantrekkelijk het centrum in een kerkgebouw te vestigen: er hoeft dan immers geen afzonderlijke ruimte gehuurd of gekocht te worden. Een voorbeeld hiervan treffen we aan in Alphen aan den Rijn-Noord. In een van de zalen van een oecumenisch kerkelijk centrum - dat onderdeel uitmaakt van een groot winkelcentrum - is een inloophuis gevestigd. Men heeft, om de bezoekers een gang door het kerkelijk centrum te besparen en om een anonieme entree mogelijk te maken, een aparte ingang gemaakt. Bezoekers kunnen zo 'ongezien' direct van buitenaf binnenkomen.

Soms gebeurt het dat een kerkelijke gemeente zozeer met de buurt verweven raakt dat het volkomen vanzelfsprekend is een inloophuis te vestigen in het eigen kerkgebouw. Een voorbeeld is het Inloophuis 'De Schakel' in de Amsterdamse Nassaukerk. Paula Irik brengt in haar boek 'Een dapper zootje ongeregeld' verslag uit over deze gemeente en haar inloophuis.

Een multifunctioneel gebouw. Inloophuisen hebben in vrij grote mate te maken met stigmatisering. Vaak krijgen ze al vrij spoedig een stempel opgedrukt: 'een huis voor eenzame mensen', 'daar komen alleen kneusjes' e.d. Dit kan enigszins worden voorkomen door een pand te kiezen waarin ook andere activiteiten plaatsvinden. In een multifunctioneel gebouw vinden verschillende activiteiten plaats die een verschillend publiek trekken. Voor het binnengaan van een dergelijk pand zijn dus zeer verschillende motieven en dat kan drempelverlagend werken. Bovendien raken meer mensen bekend met het inloophuis, ook zij die niet zo snel een dergelijk centrum zullen bezoeken.

Openingstijden. Over de openingstijden is in algemene zin weinig te zeggen. Enerzijds worden ze bepaald door de doelstelling en de doelgroep van een inloophuis, anderzijds door het aantal vrijwilligers en de momenten waarop zij beschikbaar zijn.

Wel is het van belang dat er in de openingstijden enige regelmaat zit. Vaste tijden (bijvoorbeeld iedere morgen van 10-12 uur) zijn voor bezoekers gemakkelijker te onthouden dan wisselende tijden. Vaste tijden bieden bovendien structuur en een bepaald ritme in hun leven.

Het gebeurt in de praktijk regelmatig dat inloophuisen de duur van hun open-zijn terugbrengen. Men begint dan bijvoorbeeld met een openstelling van één tot vijf en vermindert dat later tot een openingstijd van bijvoorbeeld drie tot vijf. Dat zou wel een te maken kunnen hebben met de spanningsboog in menselijke contacten. Motto zou hier kunnen zijn: beter kort en krachtig dan lang en landerig.

Een regelmatige evaluatie van de openingstijden is gewenst. Op grond van wat gewenst en mogelijk is kan dan eventueel besloten worden tot wijziging van de tijden waarop een centrum open is.

6. Medewerkers

Inloophuisen staan of vallen met de medewerkers. Ze zijn het kostbaarste 'kapitaal' van de organisatie. Het is dus zaak uitvoerig bij het punt van de medewerkers stil te staan. Tal van vragen zijn te stellen. Een aantal van de belangrijkste komt in deze paragraaf aan de orde. Wanneer ik in deze paragraaf over medewerkers spreek, doe ik dat in de zij-vorm. Dat doet recht aan de praktijk waarin het vooral vrouwen zijn die de kar trekken.

Werving. In grote lijnen kunnen twee manieren van werven worden onderscheiden. De eerste is die waarbij mensen persoonlijk worden gevraagd om medewerker te worden. De tweede manier is breder en algemener: we moeten hier denken aan oproepen in kranten, tijdschriften e.d., aan advertenties, aan folders en ook aan werving tijdens bijeenkomsten.

Het blijkt dat de meeste medewerkers geworven worden via persoonlijke contacten; ze worden gevraagd door iemand die ze kennen. Het voordeel van deze wijze van werven is dat gericht mensen kunnen worden benaderd van wie men weet of vermoedt dat ze capabel zijn voor het werk. Een mogelijk nadeel is dat de groep van medewerkers eenzijdig wordt omdat in veel gevallen de nieuwe medewerkers uit een bepaald circuit afkomstig zijn, namelijk uit de kringen van de bestaande medewerkers. Dat laatste kan worden voorkomen door beide manieren van werving naast elkaar te hanteren. Maar daar moet wel bij gezegd worden dat in de praktijk de laatste, meer 'onpersoonlijke' wijze van werven vaak minder effectief is dan de eerste.

Alvorens te gaan werven is het nodig dat een inloopcentrum weet welke mensen ze waarvoor nodig heeft. Op deze wijze kan zo gericht mogelijk worden geworven. Een gericht en concreet geformuleerd verzoek levert vaak meer op dan een verzoek dat in zeer algemene bewoordingen is gesteld.

Van belang is ook dat zo goed en eerlijk mogelijk inzicht wordt geboden in de taak die zal moeten worden vervuld. De zaak (i.c. de functie) mooier voorstellen dan deze in werkelijkheid is levert vrijwel altijd frustraties op en doet de bereidheid van mensen om (nog eens) vrijwilligerswerk te doen afnemen. Het is daarom van groot belang dat de aspirant-medewerker een zo reëel mogelijk beeld van de taak krijgt zodat ze op grond daarvan kan beslissen al dan niet ja te zeggen.

Het gebeurt nog wel eens dat mensen zich spontaan aanbieden om medewerker te worden. Op zich mag een dergelijk aanbod met vreugde begroet worden, maar toch is waakzaamheid geboden. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer mensen zich aanbieden die te kampen hebben met persoonlijke problemen die ze (nog) niet verwerkt hebben. In hun ogen biedt het werk in een inloopcentrum een mogelijkheid om met deze problemen klaar te komen. Dat is op zich zeker mogelijk, maar zorgvuldigheid is hier geboden. Bepaalde mensen kunnen hun persoonlijke problemen vruchtbaar maken en ze omzetten in aandacht en begrip voor bezoekers, anderen hebben juist door hun eigen problemen niet de ruimte die nodig is om werkelijk bij anderen te kunnen zijn.

Aantal medewerkers. Dat een inloopcentrum over een voldoende aantal medewerkers zal moeten beschikken is een nogal voor de hand liggende zaak, maar tegelijk kan niet genoeg benadrukt worden hoe belangrijk dit punt is.

Wat 'voldoende' is, kan niet in algemene zin worden aangegeven. Het hangt ondermeer af van het aantal openingsmomenten, de mate waarin medewerkers beschikbaar zijn (wekelijks, tweewekelijks...) en de grootte van het centrum. De marge is veilig wanneer per wekelijks openingsmoment (een dagdeel) minstens vier medewerkers beschikbaar zijn. Daarbij ga ik er van uit dat medewerkers twee aan twee dienst doen. Voor sommige centra is dit aantal van twee medewerkers per openingsmoment overigens te weinig en zijn er meer nodig. Maar uitgaande van twee medewerkers per dagdeel, betekent het dat als een centrum vijf dagdelen per week open is, het minstens 20 medewerkers zal moeten hebben.

Het is belangrijk dat wordt uitgegaan van wat mogelijk is, niet van wat wenselijk of 'nodig' is. Dit betekent dat het aantal medewerkers en de tijd en capaciteiten waarover ze beschikken bepalend zijn voor de omvang en de intensiteit van het werk. Zoals hierboven al gezegd, medewerkers zijn het meest kostbare 'bezit' van een organisatie en het is daarom van groot belang dat bij de opzet van een inloopcentrum van hun mogelijkheden en grenzen wordt uitgegaan. Ik stel dit met enige nadruk aan de orde omdat nogal eens de neiging bestaat - zeker ook binnen de kerken! - hetzelfde werk met een steeds geringer aantal mensen te willen blijven doen. Vaak leidt dat tot (versterking van) een neerwaartse spiraal: overbelasting van de resterende medewerkers en dientengevolge nieuwe vacatures. Momenteel hebben de meeste inloopcentra nog niet te kampen met veel vacatures, maar er zijn signalen die er op wijzen dat het moeilijker wordt het aantal medewerkers op peil te houden. Het kost vaak meer tijd en inspanning nieuwe medewerkers te werven. Juist tegen deze achtergrond is het bovenstaande van belang.

Samenstelling van de groep. Het is van belang dat de groep medewerkers gevarieerd is. Daarbij denk ik ondermeer aan variatie in sexe, kerkelijke gezindte, opleiding, samenlevingsverband, leeftijd en sociaal-maatschappelijke positie. Bij de laatste twee sta ik iets uitvoeriger stil.

Allereerst de leeftijd. In een studie over een inloopcentrum ('Kirchenpavillon') in Bonn schrijven de

auteurs dat het in de zes jaar van het bestaan van het centrum is opgevallen dat de leeftijdsopbouw van de bezoekers (mede) afhangt van de leeftijdsopbouw van de groep van medewerkers. Dat is een ervaring die ook in Nederlandse Inloopcentra wordt opgedaan, met name als het gaat om jonge bezoekers. Zij worden aangetrokken door jonge medewerkers. Wanneer een inloopcentrum er - gelet op de leeftijden - wil zijn voor een zo breed mogelijke doelgroep, dan is variatie ten aanzien van de leeftijd binnen de medewerkersgroep dus geboden.

Het andere punt dat hier speciale aandacht verdient is dat van de sociaal-maatschappelijke positie. Over het algemeen kunnen we zeggen dat bezoekers en medewerkers op dit punt nogal van elkaar verschillen. Medewerkers blijken gemiddeld genomen beduidend hoger op de maatschappelijke ladder te staan dan bezoekers. Op zich hoeft dit geen bezwaar te zijn, maar dat ik het hier toch noem, heeft te maken met discommunicatie die als gevolg hiervan kan optreden. Want soms zijn de leefwerelden zo verschillend dat het moeilijk is elkaar werkelijk te verstaan. Het is bijvoorbeeld zo dat mensen uit de middenklasse zich vaker met zingeving bezig houden dan mensen die lager staan op de maatschappelijke ladder. Deze laatste groep is vaak meer op zekerheid gericht. Een dergelijk verschil kan het contact bemoeilijken.

Voorwaarden voor medewerkers. Medewerkers dienen vooral (mede)mens te zijn. Daarmee is de kern van het 'eisenpakket' aangegeven. We zouden het werk van de inloopcentra met een uitdrukking van Liebbe Hoekendijk kunnen typeren als 'georganiseerde vriendschap'. Waar wij in onze taal spreken van 'gastvrijheid', spreekt de Duitser van 'Gastfreundschaft', 'gastvriendschap'. Het gaat in de centra in de eerste plaats om mensen die met andere mensen in een vriendschappelijke sfeer willen optrekken. Dat vraagt ondermeer het volgende:

- de medewerker kent zichzelf.
- de medewerker weet wat het is gast te zijn. Het kan heel nuttig en leerzaam zijn aspirant-medewerker incognito - dat wil zeggen als 'gewone' bezoekers - een nabijgelegen inloopcentrum te laten bezoeken.
- de medewerker heeft ruimte om er voor anderen te zijn. Dat wil zeggen dat zij een zekere mate van evenwichtigheid kent en niet te zeer is geconcentreerd op eigen ervaringen en problemen.
- de medewerker is persoonsgericht, niet probleemgericht. Een mens is meer dan zijn of haar probleem. Juist in de inloopcentra zal aandacht moeten zijn voor de hele mens. Ik herinner hier nog eens aan een stelling uit hoofdstuk drie: gastvrijheid (gastvriendschap!) is iets anders dan hulpverlening.
- de medewerker is in staat om te gaan met mensen met een zeer afwijkende levenswijze; ze kan op een ontspannen en open wijze mensen tegemoet treden met een volstrekt ander normen- en waardenpatroon.
- de medewerker is bereid zich met het oog op het werk te laten trainen en vormen.
- de medewerker is bereid en in staat koffie te zetten. Ik bedoel dit zowel heel letterlijk als ook figuurlijk. Een deel van het werk in een inloopcentrum is immers praktisch en huishoudelijk van aard.
- de medewerker is in staat geheimen te bewaren en zorgvuldig om te gaan met wat haar is toevertrouwd.
- de medewerker is bereid om in teamverband te werken. Zij is geen solist die uitsluitend zelf bepaalt wat goed is en wat moet gebeuren.
- de medewerker heeft de bereidheid en het vermogen na enkele jaren het werk ook weer los te laten.

Alleen christelijke medewerkers? In alle inloopcentra is er onvermijdelijk de vraag wie medewerker kan worden. Zijn dat uitsluitend mensen die zich laten inspireren door het christelijk geloof of kunnen ook 'anders-geïnspireerden' mee gaan doen? De antwoorden lopen in de praktijk sterk uiteen. Bepaald centra werven hun medewerkers vrijwel uitsluitend binnen de kerken. Andere centra kiezen voor een brede coalitievorming. Puttend uit verschillende bronnen, komen medewerkers tot een gedeelde inzet. Men vindt elkaar in een gemeenschappelijke gerichtheid, niet (meer) in een gedeelde motivatiebron.

In de meeste centra is er vanuit de doelstelling van het werk een stuwingsrichting in de richting van wat we zouden kunnen noemen een 'bronnen-oecumene'. Het werk in de inloopcentra heeft in de beleving van veel medewerkers iets 'vanzelfsprekends'; aandacht voor en zorgzaamheid jegens medemensen is 'niets bijzonders'. Een christelijk 'meer', zo het er al zou zijn, is in de ogen van veel betrokkenen niet nodig. Er is grote terughoudendheid in het profileren van het inloopcentrum in kerkelijke of christelijke richting. Soms is men daar zelfs uitgesproken huiverig voor. De inloopcentra zijn op dit punt zeer sober.

Medewerkers lijken elkaar vooral te vinden in een praktische en nuchtere betrokkenheid op medemensen. Een dergelijke houding schept ruimte voor een bronnen-oecumene; vanuit verschillende bronnen kunnen mensen tot eenzelfde inzet komen. Het gaat immers om medemenselijkheid, om humaniteit, en niet om 'christianiteit'.

Er is dan ook veel dat pleit voor onbeperkte bronnen-oecumene. Toch kies ik daar niet zonder meer voor en dat heeft te maken met twee hoekstenen uit het vorige hoofdstuk, te weten het gebed en de geopende deur naar Christus. In zowel de dienst van de voorbede als de dienst van de geopende deur naar Christus wijst het inloopcentrum van zichzelf af en plaatst het mensen in een leefruimte die groter en veelbelovender is dan die van de eigen praktijk. Het gaat hier uiteraard om een gelovig verstaan van de werkelijkheid, grote voorzichtigheid is dus geboden. Iedere opdringerigheid is uit den boze. Maar dit geloof vraagt wel om een zekere gemeenschappelijkheid in zowel de bron waaruit geput wordt als in het perspectief dat geboden kan worden. Dat betekent dat het medewerkersbestand van binnenuit begrensd wordt. Dus niet op basis van formele criteria worden mensen uitgesloten, maar het profiel van het werk zelf werkt 'discriminerend'. Uiteraard gebeurt dat niet op starre wijze; de grens is vloeiend. Er is ruimte voor mensen die - gegeven bovenstaande hoekstenen - vanuit een andere dan christelijke inspiratiebron wensen mee te doen.

Begrensd bronnen-oecumene is in mijn ogen alleen zinvol als de twee hierboven genoemde hoekstenen binnen een centrum ook daadwerkelijk een plaats hebben. Als dat niet het geval is en men daar ook niet naar streeft, vervalt de grond voor een begrenzing van het medewerkersbestand. Iedereen die zich herkent in het werk en er geschikt voor is, kan dan meedoen. Het is belangrijk dat in de centra dit punt wezenlijk aan de orde komt. In de praktijk zien we nog wel eens een zekere halfslachtigheid. Wel (bijna) uitsluitend kerkelijke medewerkers, maar niet of nauwelijks specifiek christelijke elementen in het werk. In dat geval is het misschien wel eerlijker de werving van medewerkers te verbreden en ook buiten de kerken te zoeken naar vrijwilligers.

Kunnen bezoekers medewerker worden? In sommige centra is het onderdeel van beleid bezoekers zoveel als mogelijk verantwoordelijkheid te geven voor het functioneren van het centrum; het is immers *hun* centrum. Zij zijn in principe zelfs de eerst aangewezenen om medewerker te worden. Andere centra kennen een dergelijk beleid niet, maar staan wel toe dat bezoekers medewerker worden. Weer andere centra blokkeren juist die mogelijkheid. Onderlinge jaloezie in de groep van bezoekers - medewerker worden betekent immers voor sommigen 'promotie' - is een van de motieven voor deze blokkering.

Duidelijk is dat inloopcentra op dit punt heel verschillende wegen gaan. Ik meen dat veel er voor pleit de weg naar het medewerkerschap voor de bezoekers volop open te houden. In het inloopcentrum gaat het er immers niet om dat de ene mens voor de andere klaar staat binnen een vaste rol- en taakverdeling maar dat mensen *samen* zoeken naar gemeenschap. En dat betekent in ieder geval een heel vloeiende grens tussen medewerker-zijn en bezoeker-zijn. 'Georganiseerde vriendschap' kent geen grenzen en vaste rolverdelingen. Inloopcentra zijn bij uitstek plekken waar het *doen voor* kan worden doorbroken en kan worden vervangen door het *samen doen met*. Er is alle reden om creatief te zoeken naar ieders verantwoordelijkheid in het functioneren van een inloopcentrum.

Vorming, toerusting en gemeenschapsvorming. In de inloopcentra wordt verschillend gedacht over de zogenaamde 'deskundigheidsbevordering'. Enerzijds bestaan er weerstanden tegen een ver doorgevoerde training, anderzijds roept de praktijk van het werk voortdurend vragen op die om verheldering en doordenking vragen. Ik geef twee nogal contrasterende voorbeelden.

Bij de leiding van het Inloophuis Schothorst in Amersfoort bestaat grote terughoudendheid met betrekking tot deskundigheidsbevordering. Het gaat om de opbouw van een gemeenschap, niet om hulpverlening, aldus de leiding. 'Roeien met de riemen die we hebben' is het parool. Heel anders ligt het in het door Nijssen en Den Besten beschreven inloopcentrum 'De Open Deur' in Antwerpen. Aspirant medewerkers zijn verplicht een toerustingscursus te volgen van zo'n twintig avonden. Daaronder zijn drie avonden met een verbatim-analyse, tien avonden psycho-therapeutische vorming en vijf avonden over de methode van gespreksvoering en de basishouding hierin. Deze avonden blijken een zelfselecterende werking te hebben: sommigen zien in dat ze (nog) niet geschikt zijn voor het werk.

Wat aan toerusting zal moeten worden gedaan, kan niet in zijn algemeenheid worden gezegd. Veel hangt af van de vraag wie de medewerkers zijn, wie de bezoekers zijn en wat men met het inloopcentrum wil. Ook de omgeving is belangrijk. Zo hangt het geweldig uitgebreide Antwerpse toerustingsprogramma samen met het (toen nog) ontbreken van een goed functionerend hulpverleningsapparaat in België.

Heel algemeen gezegd, kunnen we stellen dat in de inloopcentra vooral die vorming en toerusting van belang is die de medewerkers in staat stelt meer (mede)mens te zijn. Het gaat er niet om medewerkers te scholen tot halve of hele hulpverleners, maar tot mensen die er kunnen zijn voor mensen. Men zal zich ook moeten realiseren dat een training mensen geheel of gedeeltelijk kan beroven van hun intuïtieve spontaniteit, terwijl juist deze zo van grote waarde is in het werk binnen de inloopcentra.

Uit onderzoek onder vrijwilligers in verschillende hulpverlenende instellingen is naar voren gekomen welke vormen van toerusting het meest nodig worden geacht en worden gewaardeerd. Vijf behoeften kunnen worden onderscheiden:

a - Een eerste behoefte blijkt het gesprek over het werk te zijn. Het betreft hier met name het onderlinge gesprek tussen de vrijwillige medewerkers. Pas in tweede instantie is er de behoefte om er met een begeleider of informant over te praten. Naarmate de ervaringen tijdens het werk intenser zijn, neemt de behoefte aan het onderlinge gesprek toe.

b - Het krijgen van informatie omtrent allerlei zaken is een tweede behoefte. We moeten denken aan informatie omtrent juridische regelgeving, sociale wetgeving en medische informatie. Overwegend gaat het daarbij om praktische informatie waaraan op grond van het werk behoefte ontstaat.

c - Als derde behoefte verschijnen vaardigheidscursussen die met verschillende kanten van het werk samenhangen. Voorbeelden zijn cursussen voor het penningmeesterschap, gespreksleiding en publiciteit.

d - Een vierde behoefte is het praten over (het wel en wee van) de organisatie zelf.

e - Op de laatste plaats(!) is er de vraag naar trainingen. We moeten dan denken aan cursussen luistervaardigheid, psycho-sociale vorming en dergelijke. Tegen dit soort trainingen bestaan nog wel eens weerstanden.

In hoeverre de uitkomsten van het onderzoek ook gelden voor inloopcentra is moeilijk te zeggen. Maar er is alle reden te vermoeden dat in grote trekken de gegeven rangorde ook van toepassing is op de inloopcentra.

Liebjke Hoekendijk, die het onderzoek uitvoerde, meent dat voor de beginnende vrijwilliger een training zeker niet de eerst aangewezen vorm van ondersteuning is. Om dat duidelijk te maken laat ze een ervaren medewerkster van een bezoekgroep voor borstamputatiepatiënten aan het woord: "Men is als vrijwilliger onzeker, en daarom wil men eerst getraind worden of eerst een cursus krijgen. Maar het is niet een kwestie van training, maar van het grijpen van *zelfvertrouwen*. En dat kun je veel beter doen door inderdaad spontaan te gaan bezoeken en vanuit je hart en je eigen gevoeligheid reageren, en dan dáárover te praten. Dat is een meer aan te bevelen werkwijze, dan dat je je manieren laat aanpraten in een training. Waar blijft je spontaniteit?" Als commentaar voegt Hoekendijk er nog het volgende aan toe: "zij stelt dus duidelijk dat de behoefte aan training een andere behoefte maskeert, namelijk die aan zelfvertrouwen; en aan zelfvertrouwen kan men ook op een andere manier werken."

Het bovenstaande maakt duidelijk dat het met name van belang is dat in de inloopcentra ruimte gecreëerd wordt waarbinnen ervaringen kunnen worden gedeeld. Op grond van deze gedeelde ervaringen kan dan bijvoorbeeld blijken dat medewerkers behoefte hebben aan specifieke informatie over een bepaald onderwerp. Deze kan dan worden verstrekt door een deskundige van binnen of buiten het inloopcentrum. Ook andere behoeften kunnen naar voren komen en vanuit het inloopcentrum kan dan geprobeerd worden een aanbod te doen dat goed aansluit bij de wensen en de vragen van de medewerkers.

Gemeenschapsvorming. Vanwege de opzet van het werk van inloopcentra is er de kans dat bepaalde medewerkers in het normale werk elkaar vrijwel nooit tegenkomen. Men werkt immers meestal met twee of drie mensen tegelijk en zeker wanneer iemand altijd op hetzelfde dagdeel werkzaam is, bestaat de kans dat de meeste andere medewerkers voor haar onbekend blijven. Daarom verdient

gemeenschapsvorming extra aandacht, zeker ook gegeven de grote behoefte om ervaringen in het werk te kunnen delen. Voor de kwaliteit van het werk is bovendien een 'wij-gevoel' van belang; het moet zo zijn dat het team meer is dan de som van de afzonderlijke medewerkers. Regelmatige ontmoetingsmomenten en verschillende ontmoetingskaders zijn daarom van belang. We kunnen hier denken aan avonden, weekeinden, een eigen krantje en het met enige regelmaat thuis opzoeken van medewerkers. Ontspanning mag hierbij zeker niet worden vergeten!

Praktische afspraken. Tot slot nog aandacht voor drietal praktische punten. Allereerst een korte en krachtige stelling: vrijwilligerswerk is geen vrijblijvend werk. In een tijdperk waarin de geneigdheid van mensen om zich (langdurig) te binden lijkt af te nemen is het zaak om hier van meet af aan duidelijkheid over te laten bestaan. Van medewerkers mag een zekere plichtsgetrouwheid worden verwacht. Het werk vraagt er om.

Omgekeerd - en dat is het tweede punt - heeft de vrijwilliger ook bepaalde rechten. Het is daarom van belang dat bij de aanvang van het medewerkerschap hierover wordt gesproken. In meerdere inloopcentra is men er toe over gegaan een 'vrijwilligers-overeenkomst' op te stellen waarin de zaken die van belang zijn, zijn vastgelegd. In zekere zin is hier sprake van een contract tussen een vrijwilliger en het centrum gedurende een bepaalde overeengekomen periode. Hierbij gaat om zowel principiële zaken (instemming met of respect voor de doelstelling; de vrijwilliger heeft recht op deskundigheidsbevordering en wordt ook geacht deel te nemen aan bijeenkomsten die met het oog daarop worden georganiseerd) als ook om meer praktische punten (WA-verzekering, verzekering tegen ongevallen en reiskostenregeling).

Een derde punt dat de aandacht vraagt is de beginperiode van een aspirant-medewerker. In vergelijking met de gang van zaken rond de aanstelling van vrijwilligers in kerkelijke gemeenten (ouderlingen, diakenen, pastorale medewerkers e.d.) kennen de meeste inloopcentra een vrij grote mate van zorgvuldigheid. In kerkelijke gemeentes komt een proefperiode niet veel voor, terwijl het bij de inloopcentra eerder regel dan uitzondering is. De procedures verschillen per centrum, maar in veel gevallen zien ze er ongeveer als volgt uit. Na aanmelding van een vrijwilliger is er allereerst een gesprek over het karakter van het werk, over wat er van vrijwilligers gevraagd wordt en wat ze geboden wordt. In een tweede gesprek komt de motivatie van de medewerker aan de orde: waarom wil zij medewerker worden? Als de twee gesprekken voor beide partijen bevredigend zijn verlopen, wordt de aspirant-medewerker gedurende een bepaalde proeftijd de gelegenheid gegeven mee te draaien in het werk. Dit gebeurt meestal 'boventallig', dat wil zeggen dat de persoon in kwestie extra is toegevoegd aan het normale dienstrooster. Zo krijgt de aspirant-medewerker de gelegenheid volwaardig en toch begeleid mee te draaien. Na afloop van een dergelijke proefperiode wordt door beide partijen bekeken of het goed is om met elkaar door te gaan. Is dit het geval dan kan de nieuwe medewerker opgenomen worden in het werk en in de gemeenschap rondom het inloopcentrum. In de praktijk van de inloopcentra blijkt het slechts zelden te gebeuren dat na een proefperiode iemand moet worden afgewezen. Soms blijkt deze periode de werking te hebben van zelf-selectie: de aspirant-medewerker ontdekt dat dit niet het werk is dat ze zoekt en trekt zich zelf terug.

Van belang is tenslotte dat het medewerkerschap voor een bepaalde periode wordt aangegaan. Verlenging is uiteraard mogelijk, maar door een dergelijke afspraak wordt voorkomen dat een medewerker zich schuldig gaat voelen als ze na verloop van tijd met het werk ophoudt.

7. Wel of niet een eigen betaalde kracht?

In de praktijk van de inloopcentra is het werken zonder eigen beroepskracht bijna nooit een vrijwillige keuze. In vrijwel alle gevallen ontbreekt eenvoudigweg het geld. Toch wordt soms de keuze geen beroepskracht aan te stellen heel bewust gemaakt. Argument daarvoor is ondermeer de te centrale positie die een beroepskracht heel gemakkelijk kan krijgen, ook wanneer deze zelf daar niet op uit is. Regel is echter de behoefte aan een eigen professionele kracht. Daarvoor zijn meerdere redenen. Beroepskrachten zijn vaak beter dan vrijwilligers in staat de volgende zaken te behartigen:

a) *interne coördinatie.* Naarmate een inloopcentrum meer vrijwillige medewerkers heeft, neemt het

belang van een goede coördinatie toe. Deels gaat het daarbij om zeer praktische zaken zoals het maken van een dienstrooster, deels ook om meer principiële zaken, zoals het trekken van één lijn in het omgaan met de bezoekers. Vrijwillige medewerkers - die meestal gedurende slechts een relatief korte tijd dienst hebben - hebben soms de neiging de teugels te laten vieren ten aanzien van huisregels en afspraken met bezoekers. Met het oog op het werk is het echter van belang dat - zonder te verzeilen in wetticisme - een vaste koers wordt gevaren. Een beroepskracht is door zijn of haar meer permanente aanwezigheid in staat een dergelijke koers uit te zetten en ook aan te houden.

b) doelgerichtheid. Dat is het betrekken en betrokken houden van activiteiten op de doelstelling van het centrum. Een beroepskracht is door zijn of haar overzicht over het hele werk beter in staat te beoordelen of het werk nog correspondeert met de gekozen doelstelling. Zo nodig kunnen dan correcties en koersverschuivingen worden aangebracht.

c) toerusting en begeleiding van vrijwilligers. Deze twee activiteiten zijn voor het goed functioneren van een centrum van groot belang. Een beroepskracht is in principe de eerst aangewezen om deze beide activiteiten ter hand te nemen. Juist omdat zij of hij zowel de werksoort als de medewerkers kent, heeft de beroepskracht in dezen een voorsprong op externe toerusters en begeleiders. Maar er is hier ook een keerzijde. Want de laatsten hebben het voordeel dat ze in zekere zin blanco een groep tegemoet kunnen treden. Soms kan een beroepskracht 'te dicht' op zijn of haar vrijwilligers zitten om nog de afstand te scheppen die nodig is voor toerusting en vorming.

d) externe contacten. Het is een goede zaak wanneer een inloopcentrum verweven raakt in een netwerk van lokale instellingen op het gebied van welzijn en maatschappelijke gezondheidszorg. Daarnaast is ook een goede relatie met plaatselijke kerken van belang. Vaak is lange adem geboden bij het geïntegreerd raken in allerlei netwerken en overlegstructuren. Het duurt vaak een tijd voordat inzicht in en toegang tot deze wereld is verkregen. Dat pleit voor het onderhouden van externe contacten door in eerste instantie een beroepskracht. Bovendien heeft deze in het algemeen het voordeel dat hij of zij door het 'beroeps-zijn' eerder serieus wordt genomen dan een vrijwilliger.

Het bovenstaande is in feite een pleidooi voor de aanstelling van een beroepskracht. In veel gevallen is dat echter niet mogelijk omdat er eenvoudigweg geen geld voor is. Staat het beschikbare budget de aanstelling van een (part-time) beroepskracht echter toe, dan verdient dit prioriteit.

Overigens blijkt in de praktijk van de centra dat professionaliteit niet exclusief gebonden is aan een betaalde kracht. Onder de vrijwilligers blijken zich dikwijls zeer geschoolde en (des)kundige mensen te bevinden!

8. Het aanbod

Niet alleen koffie. Is het aanbod van een kop koffie, een luisterend oor en wat gezelligheid op den duur voldoende om een inloopcentrum bevredigend te laten functioneren? Meerderen uit de wereld van de inloopcentra beantwoorden deze vraag ontkennend. Een voorbeeld ontleen ik aan het jaarverslag over 1992 van het Inloophuis Lunetten in de gelijknamige Utrechtse woonwijk: "Met één ontwikkeling werd in het beleidsplan echter onvoldoende rekening gehouden. Het simpelweg beschikbaar zijn in een huiskamer-achtige sfeer, met een kop koffie en belangstelling voor de ander, blijkt niet alle wijkbewoners in gelijke mate aan te spreken. In de loop van het jaar hebben we moeten constateren dat het aandeel onder de bezoekers van mensen met zware problemen steeds verder toenam." In meer algemene termen gesteld gaat het hier om de kwestie die in het vorige hoofdstuk onder de term 'programmaloosheid' al aan de orde kwam. Een 'programmaloos' aanbod is voor de meeste mensen niet aantrekkelijk of zelfs buitengewoon onaantrekkelijk. Een breder aanbod is nodig. In het eerste hoofdstuk zagen we al dat binnen de verschillende centra een grote variëteit aan activiteiten wordt aangeboden. Vaak zijn ze met vallen en opstaan tot een dergelijk aanbod gekomen, want het komen tot een passende activiteit blijkt in de praktijk niet altijd even eenvoudig te zijn. Ik zou op deze plaats een lange lijst van activiteiten kunnen opnemen die door de verschillende inloopcentra ooit eens zijn aangeboden, maar door gebrek aan belangstelling weer zijn gestopt. Heel gemakkelijk worden zaken aangeboden waar

geen behoefte aan blijkt te bestaan. Een aantal vuistregels kan misschien behulpzaam zijn bij het omzeilen van enkele valkuilen op dit terrein:

- Bij het zoeken naar mogelijke activiteiten is het zinvol om de vraag te stellen of je er zelf behoefte aan zou hebben en zo ja, in welke vorm de activiteit dan gegoten zou moeten worden. Niet dat de eigen behoefte maatgevend zou moeten zijn, maar het helpt wel om betutteling tegen te gaan. Maar al te vaak gebeurt het dat mensen zaken organiseren waar ze zelf helemaal geen behoefte aan hebben. Dat is in de opzet en uitvoering soms ook (pijnlijk!) te merken.

- Het is van groot belang alert te zijn op signalen die bezoekers met betrekking tot door hen gewenste activiteiten en groepen afgeven. Op zich is dit een vrij voor de hand liggende regel, maar het kan niet genoeg benadrukt worden dat het hier om een heel belangrijk principe gaat. Hoewel het niet eenvoudig is, zou ook gelet kunnen worden op signalen van individuen en groepen die het centrum (nog) niet bezoeken. Voor wie zou het centrum nog meer beschikbaar kunnen zijn?

- Wanneer bezoekers een bepaalde wens te kennen geven is het van belang dat ze zoveel als mogelijk verantwoordelijkheid dragen voor de realisering ervan. 'Medeplichtigheid' vergroot de betrokkenheid aanmerkelijk en bovendien wordt zo het eenzijdige schema van de ene mens die iets voor de andere doet doorbroken.

- Het is onmogelijk en ook onnodig om als inloopcentrum tegemoet te komen aan alle wensen met betrekking tot activiteiten en groepen. Ook elders worden activiteiten ontplooid en groepen gevormd. Het is daarom nodig dat een inloopcentrum goed op de hoogte is van wat door anderen (buurthuizen, kerken, verenigingen e.d.) wordt geboden. Je kunt je als inloopcentrum misschien wel het beste concentreren op datgene waar je goed in bent. En dat hangt ondermeer af van de gaven van de vrijwilligers.

Gratis koffie? In veel inloopcentra is de koffie gratis. Daar is veel voor, maar ook iets tegen te zeggen. Als er betaald moet worden voor consumpties, kost dat de bezoeker geld, maar het kan hem ook iets opleveren. Betalen voor een consumptie kan een bezoeker het gevoel geven 'met recht' in een inloopcentrum te verblijven. Hij is niet 'overgeleverd' aan de genade en de goedheid van het centrum. Betaling kan iemand steunen in zijn subject-zijn en hem halen uit de sfeer van het object-zijn van liefdadigheid. Niet voor iedereen zal dit gelden, maar ik vermoed dat wanneer het regel is om voor een consumptie te betalen de drempel voor een (grote?) groep mensen lager zal zijn dan wanneer dit niet het geval is. Het wordt voor het inloopcentrum bovendien mogelijk meer aan te bieden dan alleen koffie en thee. Voor bepaalde groepen, en ik denk daarbij met name aan jongeren, kan dit de aantrekkelijkheid van het centrum in hoge mate verhogen. Een heel praktische bijkomstigheid is dat het ook budgettair aantrekkelijk is voor een inloopcentrum. En als het vanwege een goede financiële gezondheid van het centrum niet nodig is de opbrengsten te gebruiken voor de eigen begroting, dan kan aan het geld een andere, goede bestemming worden gegeven.

Een tegenstem wil ik hier echter ook laten horen. Hij is afkomstig van Rolf Boiten, de initiatiefnemer van Oudezijds 100, een leefgemeenschap die al sinds 1955 op de Amsterdamse Wallen present is. In de week van kerst tot oud en nieuw wilde dit centrum gastvrijheid verlenen aan iedereen die wilde komen. "We wilden er tegen kostprijs koffie en eenvoudige gerechten aanbieden. Dit voornemen werd echter doorkruist toen een Marokkaan, die tijdelijk in de pastorie was opgenomen, verbaasd vroeg: 'Noemen jullie dat gastvrijheid? Je maakt er zo een goedkoop café van!'. Zo besloten we naar Arabisch gebruik aan de uitgang een grote schaal neer te zetten, waarin men desgewenst een bijdrage kon deponeren. Voortaan, wanneer iemand vraagt: 'Wat ben ik u schuldig?', is het antwoord: "Niets. Voor ú is al betaald, maar als u wilt mag u een ander vrijhouden; legt u dan voor een ander iets in de schaal'. Zo begon onze eerste gastvrijheidsweek."

Beide stemmen mogen gehoord worden. Per inloopcentrum zal bekeken moeten worden langs welke weg de gastvrijheid het meest gediend wordt.

'Uitloop'. De kwestie van de 'uitloop' verdient apart de aandacht. In de meeste inloopcentra bestaat terughoudendheid in het thuis opzoeken van mensen, maar in bepaalde gevallen is er sprake van incidenteel of geregeld huisbezoek. Vaak gaat het hier om mensen in een crisissituatie. Voor de meeste

centra is 'uitloop' geen werkelijke pijler van het werk, maar er zijn uitzonderingen, zoals het Inloophuis 'Schothorst' in Amersfoort. In feite is dit huis ook vanuit de 'uitloop' ontstaan, namelijk vanuit het kerkelijk bezoekwerk dat huis-aan-huis werd verricht ten tijde van de oplevering van de wijk. Ook nadien is het huisbezoek een wezenlijk element gebleven in het werk.

'Uitloop' heeft met name een plaats in de centra die zich richten op buurt of wijk. En daar is ook een goede reden voor. Wanneer een inloopcentrum wil bijdragen aan het welzijn en de opbouw van de wijk, is het goed wanneer de 'kom'-structuur van de inloop en de 'ga'-structuur van de 'uitloop' worden gecombineerd. Het is voor medewerkers van belang dat ze zich voortdurend blijven realiseren dat een inloopcentrum nooit drempelloos zal zijn, alle pogingen tot drempelverlaging ten spijt. Het is over het algemeen veel eenvoudiger en comfortabeler als medewerker te wachten op bezoekers dan als bezoeker voor het eerst een centrum binnen te gaan! Soms kan de drempel alleen geslecht worden vanuit een contact dat door huisbezoek, dus in de thuissituatie van iemand is ontstaan en gegroeid. Zo wordt het inloopcentrum voor meer mensen een toegankelijke plek.

Het inloophuis Schothorst is voor meerdere centra een belangrijke inspiratiebron geweest. Vaak met goed gevolg, maar soms is het ook mis gegaan. Bepaalde centra in nieuwe woonwijken hebben het niet gered. En dat zou wel eens te maken kunnen hebben met een verschil in wordingsgeschiedenis. Schothorst is ontstaan vanuit de 'uitloop' tijdens de oplevering van een gloednieuwe wijk. Bewoners waren in zekere zin pioniers en de kerk pionierde mee. Iedereen was nieuw en er was openheid voor initiatieven om de wijksamenleving gestalte te geven. Een dergelijke openheid is vaak omgekeerd evenredig met de hoogte van de beplanting op de erfafscheiding. Naarmate de struiken hoger worden en de burens meer aan het zicht onttrokken raken, daalt de openheid. Bepaalde inloopcentra die werden geopend toen de woonwijk al lang en breed bestond, hebben zich dat te weinig gerealiseerd. Sommige is het ook niet gelukt een werkelijke plaats in de wijksamenleving te krijgen. Voor inloopcentra in woonwijken is dan ook een zo vroeg mogelijke start, inclusief 'uitloop' een goede zaak. Ze kunnen dan organische meegroeien met en een aandeel hebben in de opbouw van de wijk.

'Uitloop' is daarnaast ook belangrijk om in contact te blijven met die mensen die om de een of andere reden - ouderdom, ziekte, ongeval, detentie - niet (meer) in het inloopcentrum kunnen komen. Omzien naar elkaar houdt immers niet op bij de voordeur van het inloopcentrum.

9. Organisatorische kwesties

De rechtspersoon. De meest gehanteerde rechtspersoon is die van de stichting. Met name inloopcentra met een oecumenische achterban hebben de stichtingsvorm. Twee elementen zijn bij de keuze van een rechtspersoon vooral van belang: een directe betrokkenheid van de kerken bij het project en een ruimte voor het centrum om werkelijk slagvaardig te kunnen handelen. De stichtingsvorm biedt daarvoor over het algemeen goede mogelijkheden. Maar ook de verenigingsvorm (met de kerken als leden) is denkbaar.

Het bestuur. Hoewel veel bestuurswerk achter de schermen verricht wordt, vormt het toch de ruggegraat van het werk op de 'werkvloer'. Daarom is voor het goed functioneren van een inloopcentrum een actief en competent bestuur onmisbaar. Het besturen van een inloopcentrum kent veel technische kanten, maar is principieel geen technische zaak. Bestuursleden zullen ook affiniteit met het werk moeten hebben, zonder zich er echter volledig mee te vereenzelvigen. Evenwicht tussen nabijheid en distantie is geboden. Het is daarom in het algemeen niet raadzaam dat iemand naast bestuurslid ook medewerker is. Het is vaak niet zo eenvoudig om mensen en ook nog eens de juiste mensen voor een bestuur te vinden. Daarom is de aanbeveling dat bestuursleden (net als medewerkers) na verloop van tijd hun plaats afstaan en ruimte maken voor opvolgers in de praktijk lang niet altijd uitvoerbaar. Toch is het met het oog op de dynamiek van een centrum van belang dat met enige regelmaat het bestuur vernieuwd wordt. Zo kan worden voorkomen dat bepaalde mensen zich gaan over-identificeren met het centrum. Daarnaast zullen nieuwe mensen nieuwe ideeën en een eigen creativiteit met zich meebrengen en dat maakt het gevaar van verstarring en 'passen op de winkel' geringer.

Werkgroepen. Het werkgroepenmodel wordt in veel centra gehanteerd en blijkt ook goed te werken. In dit model is voor een bepaalde onderdeel van het werk een werkgroep geformeerd waarin medewerkers zitting hebben die zich naast hun 'gewone' werk speciaal bezighouden met dit onderdeel. In het Aandachtscentrum te Den Haag functioneren bijvoorbeeld de volgende vier werkgroepen: werving en begeleiding medewerkers; etalage, tentoonstelling en aankleding; publiciteit; groepswork, informatie, documentatie en stilteviering. Per werkgroep is iemand afgevaardigd naar de centrale coördinatiecommissie.

In het Inloophuis 'Waterwijk' in Lelystad werkt men met een soortgelijke structuur. Hier zijn vijf werkgroepen: inkoop & kleine kas; onderhoud & beheer; publiciteit; gastvrouwen & -heren en financiën. Ook hier heeft per werkgroep iemand zitting in het coördinatorenoverleg. Dit overlegorgaan heeft op haar beurt weer rechtstreeks contact met het bestuur.

Huisregels. Duidelijkheid en eenduidigheid is op dit punt geboden. Per centrum zal moeten worden nagegaan welke regels nodig zijn om het centrum voor zoveel mogelijk mensen tot een prettige plek te maken. Meerdere centra hebben hun huisregels duidelijk leesbaar en op een centrale plek in het pand opgehangen. Het gaat daarbij om bijvoorbeeld een verbod op het gebruik van alcohol en drugs en op het gebruiken van fysiek of verbaal geweld e.d. Soms worden ook afspraken gemaakt over het aantal te verstrekken consumpties en de maximale duur van verblijf in het centrum.

Het punt van het al dan niet roken is een punt dat gevoelig ligt. In vrijwel alle centra wordt veel gerookt. Voor veel bezoekers is het roken belangrijk en een algeheel rookverbod zou dan ook betekenen dat ze waarschijnlijk niet meer zouden komen. In het Inloophuis 'De Ruimte' in Almere ken men een 'rookvrije adempauze'; gedurende een deel van de openingstijd is roken verboden. Dit blijkt goed te werken.

Het is van belang huisregels zo veel als mogelijk is samen met bezoekers op te stellen. Dit vergroot de acceptatie en de naleving ervan. Ik geef een voorbeeld uit de praktijk van het zojuist genoemde Inloophuis: "De laatste paar maanden komen er ook jongeren van rond de 15 jaar binnen. Eén van hen, zo'n beetje de aanvoerder, zet de boel nogal eens op stelten. En de anderen volgen hem natuurlijk. Het is een jongen met problemen thuis, die een maand lang 'ondergedoken' was. Ging niet meer naar school. Was op een gegeven moment vaste klant. Hij zat dagelijks bij ons binnen. Buiten het macho-gedrag om merk je dat het hem wel wat doet, zo'n open kamer. Maar dat uitproberen van hoever hij kan gaan, is wel heel sfeerbepalend. We zagen dan ook andere bezoekers wegblijven vanwege zijn aanwezigheid. Samen met hem heb ik toen een lijst met huisregels opgesteld en opgehangen op het prikbord. Daarop staat bijvoorbeeld, dat we met respect met elkaar willen omgaan. Geen schreeuwen, geweld gebruiken en hasj roken. Het heeft wel goed gewerkt."

In dit voorbeeld gaat het niet alleen om zakelijke huisregels, maar meer om een algehele sfeer waarbinnen mensen elkaar kunnen ontmoeten. Iemand noemde dit 'de huisstijl'. Het gaat daarbij in zekere zin om ongeschreven huisregels. Bijvoorbeeld er op letten dat niet steeds dezelfde mensen domineren in de gesprekken en het niet tolereren van roddels en discriminerende opmerkingen. Ook ten aanzien van deze sfeerbepalende zaken is het van belang dat één lijn wordt getrokken. Het is een goede zaak wanneer van een inloopcentrum ook bekend wordt dat je daar bepaalde dingen *niet* doet.

Overige zaken. Allereerst noem ik het *dienstrooster*. Het maken daarvan blijkt vaak een tijdrovende en soms ook moeizame klus te zijn. Iemand met enige logistieke kennis zal hiervoor aangetrokken moeten worden. Soms werkt men met een zogenaamd 'negatief rooster'. Medewerkers moeten dan opgeven wanneer ze niet beschikbaar zijn en op grond van deze gegevens wordt het dienstrooster opgesteld.

Het blijkt van belang te zijn dat medewerkers zoveel mogelijk volgens een vast ritme dienst doen zodat bezoekers weten wanneer ze wie kunnen aantreffen. Vaak ontstaat na verloop van tijd tussen een medewerker en een bezoeker een bepaalde band. Voor de bezoeker (en ook voor de medewerker) kan dit van grote betekenis zijn en daarom is een vast ritme geboden.

Een ander punt dat de aandacht vraagt is het *logboek*. In veel centra werkt men hiermee. Per openingsmoment wordt genoteerd wie geweest zijn en welke bijzonderheden zich eventueel voordeden.

Zo krijgen de medewerkers enige informatie over de openingsmomenten waarop ze niet aanwezig waren en kan de coördinatie en afstemming van het werk worden verbeterd.

Voor een zinvolle plek van een logboek is het nodig dat er afgesproken wordt wat men er eigenlijk mee wil. Een logboek kan louter de functie van 'overdrachtsschrift' hebben, maar het kan bijvoorbeeld ook een belangrijke bron van informatie zijn als men inzicht wil hebben in eventuele veranderingen in bezoekcijfers en -patronen. Zo kunnen de gegevens uit een logboek aanleiding geven tot een koersverlegging van het centrum. In ieder geval is het een goede zaak als van tijd tot tijd het logboek systematisch gelezen wordt om eventuele zeer geleidelijk verloopende veranderingen en verschuivingen op het spoor te komen.

10. Public Relations (PR)

Het fenomeen inloopcentrum is nog steeds een betrekkelijk nieuw en voor veel mensen onbekend fenomeen. Ook hier geldt: onbekend maakt onbemind. Daar komt nog bij dat het etiket '(inter)kerkelijk' het onbemind-zijn bij bepaalde groepen van de bevolking nog eens kan versterken. Inloopcentra hebben daardoor op het vlak van de publiciteit strijd te voeren op minstens twee fronten. Allereerst op het front van de onbekendheid van het hoe en wat van inloopcentra en daarnaast op het front van de (voor)oordelen die er ten aanzien van kerkelijke activiteiten bestaan.

Voordat een centrum begint met PR-activiteiten is het zinvol gewoon eens te peilen wat mensen van het centrum weten en denken. Voor een inloopcentrum in een woonwijk is het bijvoorbeeld heel nuttig gewoon de straat op te gaan en passanten te vragen of ze het centrum kennen en zo ja, welk beeld ze er van hebben. Zo ontstaat een reëel vertrekpunt voor eventuele publicitaire activiteiten. Iets dergelijks kan ook worden gedaan ten aanzien van personen en organisaties waarmee men vanwege het werk te maken heeft of zou kunnen krijgen. We moeten daarbij allereerst denken aan de doelgroep(en), maar daarnaast ook aan mensen en instellingen die kunnen attenderen op het bestaan en de mogelijkheden van een inloopcentrum. Te noemen zijn hier artsen, pastores, maatschappelijk werkers, kerkenraden, buurthuizen, RIAGG's e.d. Heel gemakkelijk wordt door medewerkers het onbekende en ook het vreemde van een inloopcentrum onderschat. Een peiling kan corrigerend werken.

Met publicitaire activiteiten kan de beeldvorming van een inloopcentrum worden verbeterd, maar de plaats die ze in de beleving van mensen verwerft zal over het algemeen toch recht evenredig zijn met de kwaliteit van haar werk. Als dat laatste ontbreekt, dan kunnen ook de meest uitvoerige PR-activiteiten weinig uitrichten. De beste publiciteit wordt nog altijd gevormd door de goede ervaringen die mensen opdoen. Er gaat niets boven mond-tot-oor reclame! Daarmee is goede publiciteit eerder een verrassend bijproduct van het 'gewone' werk dan een geplande activiteit. Maar dat neemt bepaald niet weg dat ook publicitaire activiteiten van belang zijn. Het is dan ook een goede zaak wanneer een of meer mensen speciaal worden belast met dit facet van het werk. Het spreekt voor zich dat zij mensen moeten zijn die feeling hiervoor hebben.

Het voert te ver om op deze plaats uitvoerig stil te staan bij allerlei facetten van PR. Ik volsta met enkele aanwijzingen:

- je moet weten wat je als centrum wilt. Zonder een heldere doelstelling kun je ook niet goed naar buiten treden.
- in de PR is duidelijkheid geboden. Wat is het eigene van het centrum dat voor anderen de moeite waard is? In jargon: wat is het exclusieve verkoopargument (EVA)?
- de kracht van de boodschap zit 'm vaak in de herhaling. Continuïteit is dus geboden. Eenmalige PR-offensieven halen op termijn meestal weinig uit.
- als het gaat om contacten met de media (lokale pers, kerkbladen, lokale omroep) doen verhalen en interviews het vaak beter dan feitelijke informatie. In de PR moet het centrum als het ware tot leven komen.
- de pers is meestal alleen geïnteresseerd in nieuws. Contacten zijn daarom vooral geboden op momenten dat je (iets) nieuws te melden hebt, bijvoorbeeld een nieuwe activiteit of een jubileum.
- onderzoek het effect van je PR door bezoekers en andere betrokkenen te vragen naar de manier waarop

ze contact met het centrum gekregen hebben. Op die manier krijg je als centrum een beeld van wat kennelijk werkt of juist niet werkt.

11. De financiering

Het punt van de financiering is voor veel inloopcentra een zaak waar veel aandacht aan moeten worden besteed. Soms is het ieder jaar opnieuw een hele klus de begroting rond te krijgen. Het loont daarom de moeite in een aparte paragraaf bij deze kant van het inloopcentrum stil te staan. In grote lijnen zijn er minstens zeven bronnen waaruit de inloopcentra voor hun financiën kunnen putten:

1 - De *lokale kerkelijke gemeente(n) en parochie(s)* moeten als eerste genoemd worden. Vaak brengen zij het leeuwedeel van het benodigde geld op. Zo hoort het ook te zijn. Een nauwe band tussen de lokale kerk(en) en het inloopcentrum is van groot belang. Het werk van het inloopcentrum zal volop geïntegreerd moeten zijn in het 'gewone' leven van de kerk(en) en uit dezelfde financiële bronnen moeten kunnen putten. Het ligt voor de hand dat het inloopcentrum in het collecterooster wordt opgenomen. In dat geval is het ook zinvol wanneer een medewerker in de kerkdienst iets vertelt over het centrum. In de praktijk gebeurt het ook dat een bepaald inloopcentrum gesteund wordt door de diakonieën van omringende kerken.

We moeten constateren dat het financiële draagvlak van de kerken afbrokkelt. Wat dat betreft ziet de toekomst er voor inloopcentra niet rooskleurig uit. Dit is vooral het geval als bij bezuinigingen het mes in eerste instantie wordt gezet in 'de franje' van 'buitengemeentelijke' activiteiten.

2 - Lokale missionaire projecten kunnen ook vanuit *landelijke kerkelijke (missionaire) instellingen* steun ontvangen. Ik noem hier het Hervormd Evangelisatorisch Beraad (HEB), de (hervormde) Generale Diakonale Raad en het (gereformeerde) Centrum voor Gemeenteopbouw, afdeling Missionair Werk. Op het katholieke erf kan de Commissie 'Projecten in Nederland' (PIN) van de Konferentie Nederlandse Religieuzen genoemd worden. Hun respectievelijke adressen zijn te achterhalen via het ICB, het Inloopcentra Beraad, waarover achter in dit boek informatie is opgenomen. Bij de genoemde instellingen gaat het vooral om (kleine) bijdragen in de aanloopkosten die liggen in de sfeer van inrichting en exploitatie. Personele kosten worden niet gesubsidieerd. De aanvragen verlopen veelal via de lokale gemeente of parochie.

3 - In de derde plaats is het mogelijk om van *donateurs* ondersteuning te ontvangen. Het kan hier zowel gaan om particulieren als bedrijven en organisaties. Ik noem als voorbeeld het open jongeren centrum 'De Nieuwe Schans' in Delfzijl dat zo'n vierhonderd donateurs heeft. Van belang is hier een goede band met degenen die het centrum financieel ondersteunen. Donateurs hoeven zeker niet alleen uit kerkelijke kring afkomstig te zijn. Veel bedrijven hebben bijvoorbeeld potjes voor charitatieve doeleinden.

4 - *Opbrengsten uit het werk* is een vierde bron van inkomsten. Het gaat hier om de opbrengsten uit de verkoop van consumpties, boeken, kaarten e.d.. Sommige inloopcentra verhuren (een deel van) hun ruimten en ook dat levert inkomsten op.

5 - Als vijfde mogelijke geldschieter is er *de (lokale) overheid*. Hoewel zeer drastisch bezuinigd is en wordt op het welzijnswerk, is het soms toch mogelijk subsidie van de burgerlijke gemeente te ontvangen. Wel is het van belang na te gaan of aan de subsidie-verlening geen voorwaarden zijn verbonden die strijdig zijn met de identiteit en de doelstelling van het centrum.

6 - In de zesde plaats zijn er de *fondsen*. Veel bestaande inloopcentra hebben de weg naar deze fondsen reeds gevonden. Een groot aantal fondsen is opgenomen en beschreven in het zogenaamde Fondsenboek (Uitgeverij Walburgpers). Op beknopte wijze worden per fonds enkele zakelijke gegevens verstrekt en wordt vermeld voor welke doeleinden ze in principe geld beschikbaar stellen. Tevens zijn richtlijnen opgenomen voor het indienen van een aanvraag. Sommige fondsen zitten echt te wachten op aanvragers...

7 - Tenslotte, maar niet op de laatste plaats, zijn er de *gasten* zelf. Zij kunnen ertoe worden uitgenodigd zelf ook een financiële bijdrage te leveren aan het functioneren van het centrum. Een dergelijke uitnodiging vindt vaak niet plaats, maar ik meen dat er een aantal goede gronden voor zijn. Het vergroot de betrokkenheid ('medeplichtigheid') bij het centrum en bovendien biedt het hen een mogelijkheid iets

`terug te doen'. Het helpt het object-subject schema dat zo gemakkelijk ontstaat te doorbreken. Gasten worden als verantwoordelijke mensen aangesproken die zelf heel goed in staat zijn om te zien of ze al dan niet financieel zullen bijdragen.

12. De relatie tot de kerken

De relatie tot de kerken is een belangrijke. Met name twee aspecten verdienen de aandacht. Allereerst de wenselijkheid van een oecumenische basis van het werk en vervolgens de wisselwerking tussen de kerkelijke gemeente(n)/parochie(s) en het inloopcentrum.

Een oecumenische aanpak. Een meerderheid van de inloopcentra heeft een oecumenische achterban en dat is ook een goede zaak. Deze vorm van presentie vraagt om een interkerkelijke aanpak. Een praktische motief daarvoor is dat het draagvlak van de afzonderlijke kerkelijke gemeenten vaak niet breed genoeg is om een inloopcentrum zowel te financieren als te bemensen. Maar belangrijker nog is het principiële motief; het werk vraagt vanuit zichzelf om een oecumenische aanpak. Het gaat immers bij de inloopcentra niet om belangen van afzonderlijke kerken en hun presentatie naar buiten toe, maar om een presentie van mensen voor mensen vanuit het ongedeelde Evangelie. Daarbij zou het ook nog wel eens zo kunnen zijn dat de argwaan van mensen jegens kerkelijke activiteiten bij een brede oecumenische aanpak geringer is dan wanneer een kerkelijke gemeente alleen deze activiteit aanbiedt. De angst in een kerkelijke fuik verzeild te raken zal vermoedelijk bij een oecumenische samenwerking kleiner zijn dan in het geval waarbij sprake is van één dragende gemeente.

Een positief en zeker niet te onderschatten neveneffect van een oecumenische aanpak is de ontmoeting van medewerkers uit verschillende kerkelijke tradities. Dit blijkt vaak als verrijkend en verruimend ervaren te worden.

De wisselwerking kerken - inloopcentra. In de praktijk blijkt nogal eens dat de verbindingslijn tussen kerken en de inloopcentra dun is. En vaak is er dan bovendien ook nog sprake van eenrichtingverkeer; de kerken leveren geld en mensen voor het inloopcentrum. Voor het overige raken de twee elkaar vaak niet echt, er is nauwelijks sprake van een werkelijke relatie. Dat is eigenlijk heel merkwaardig. Want de medewerkers van inloopcentra zijn, zo blijkt uit onderzoek, in meerderheid betrokken kerkleden die in beide `werelden' geworteld zijn. Op grond daarvan zou je een kruisbestuiving verwachten; gemeenten en parochies enerzijds en inloopcentra anderzijds die elkaar wederzijds stimuleren en verrijken. Maar de praktijk is vaak anders. Ze staan vaak tamelijk los van elkaar en het lijkt er soms op dat de medewerkers er stilzwijgend van uitgaan dat de twee ook niet echt op elkaar betrokken hoeven te worden. Alsof het voor hen twee werelden zijn waarvan ze niet goed weten hoe ze die met elkaar in verband kunnen brengen. Soms groeien kerken en inloopcentra ook bij elkaar vandaan. Met het oog op zowel het werk van de inloopcentra als het functioneren van de kerkelijke gemeenten is dat jammer. Een goede en nauwe band is voor beiden positief. Puntsgewijs geef ik aan welke houding van beide `partijen' een basis schept voor een vruchtbare relatie. Ik begin met de houding van kerkelijke gemeenten en parochies tegenover het inloopcentrum. Het is van belang dat:

- ze erkennen dat dit werk wezenlijk hoort bij kerk-zijn en niet een `missionair extraatje' of `apostolaire franje' is;
- ze erkennen dat het inloopcentrum geen voorportaal van de kerk is (zie hoofdstuk vier, paragraaf negen);
- ze het werk van het inloopcentrum niet in de alibi-sfeer trekken. Dat wil zeggen dat ze het inloopcentrum niet beschouwen als een voldoende en afdoende vorm van kerkelijke presentie in de maatschappij. Het inloopcentrum is niet de façade van maatschappelijke betrokkenheid waarachter parochies en gemeenten gewoon hun (binnenkerkelijke) gang kunnen gaan;
- ze niet de neiging hebben het werk van het centrum kerkelijk te annexeren. Er mag op dit punt geen sprake zijn van kerkelijk imperialisme. Het werk heeft een relatieve zelfstandigheid en is niet ondergeschikt aan kerkelijke doeleinden. Evenmin als het inloopcentrum een alibi is, is het een paradepaardje;

- ze erkennen dat het gebeuren in het inloopcentrum een wezenlijk bestanddeel is van kerk-zijn waar ze slechts met schade voor hun eigen functioneren aan voorbij kunnen leven;
- ze het inloopcentrum niet primair zien als gevaarlijke concurrent op de markt van (kerkelijke) vrijwilligers. Gemeenten en parochies zouden na moeten denken over de vraag welke oorzaken er zouden kunnen zijn voor het feit dat vacatures in inloopcentra in de regel gemakkelijker op te vullen zijn dan binnen het traditionele kerkewerk.

Omgekeerd is in de verhouding van het inloopcentrum tot gemeente en parochie het van belang dat het centrum:

- erkent dat het is voortgekomen uit de 'gewone' kerkelijke gemeente(n) en/of parochie(s). Soms worden zij door het inloopcentrum geheel of gedeeltelijk afgeschreven; ze zijn achterhaald en leveren slechts zinloze achterhoede gevechten. Hoezeer de 'gewone' gemeenten en parochies zich ook in een crisis bevinden, ze zijn, als het gaat om nieuwe missionaire en diakonale initiatieven, nog altijd belangrijke leveranciers van creativiteit, menskracht en financiën. In al hun 'traagheid' zijn ze toch kostbaar en feitelijk onmisbaar.
- wegens probeert te zoeken waarlangs de ervaringen die worden opgedaan in het werk kunnen worden teruggekoppeld naar de gemeente (en naar de theologie). Gemeente-avonden, kraampjes op startdagen e.d. zijn daarbij vaak vruchtbaarder dan presentaties op kerkenraadsvergaderingen. Het verdient aanbeveling om voor het contact met kerkelijke gemeenten een of meer mensen te vragen.

Op de een of andere manier is er een bijna natuurlijke tendens tot verwijdering tussen de kerkelijke gemeente en het inloopcentrum. Dat heeft waarschijnlijk te maken met de zaken waar ze zich op concentreren en de ervaringen die ze daarbij opdoen. Hun werelden zijn heel verschillend en gemakkelijk kan een kloof ontstaan. Om dat te voorkomen, is bewuste inzet van beide kanten nodig. En creativiteit! Ik noem een aantal praktijkvoorbeelden:

- de predikant van de Haarlemse Stichting 'Stem in de Stad', waartoe ook het Aanloopcentrum behoort, vervult volgens een vast rooster een aantal diensten in verschillende kerken in Haarlem en omgeving. In deze diensten wordt vaak het werk van de Stichting bijbels belicht;
- in Almere maakt de pastoraal werker van Inloophuis De Ruimte deel uit van het plaatselijke pastores-overleg;
- een vaste rubriek op een vaste plek in het locale of regionale kerkblad met berichten en impressies uit het inloophuis;
- in Lelystad is er een diaken aangesteld speciaal voor het contact met de verschillende inloopcentra;
- verschillende centra nodigen een kerkenraad uit om zijn vergadering in het inloopcentrum te houden;
- het is mogelijk vanuit een inloopcentrum een themadienst te organiseren rond het werk van het eigen centrum;
- vertegenwoordigers van het Amersfoortse Inloophuis Schothorst zaten in de beroepingscommissies voor het beroepen van resp. een gereformeerde en een hervormde predikant voor het stadsdeel waarbinnen het Inloophuis functioneert.

Tot slot. Ton Roos, beroepskracht in het Inloophuis Schothorst, schreef een aantal jaren geleden een boekje over het werk in Amersfoort. Het ging onder andere over de status van het Inloophuis: is het een instrument van kerkelijke presentie of mag je het Inloophuis zelf als kerk beschouwen? Hij vergeleek het Inloophuis met de eerste gemeente en zag duidelijk parallellen. Roos schreef weliswaar niet met zoveel woorden dat het Inloophuis zelf kerk is, maar zijn gedachten gingen wel in deze richting. Voor veel mensen is dat duidelijk een brug te ver; het inloopcentrum is in hun ogen een instrument waarmee kerken hun diakonale opdracht gestalte kunnen geven. Maar Roos is niet de enige die met de gedachte aan nieuwe vormen van kerk-zijn rondloopt. Op meer plekken binnen de wereld van de inloopcentra speelt dit. Daarom is het zinnig om in het laatste hoofdstuk van dit boekje nog eens apart stil te staan bij deze kwestie.

6. Het inloopcentrum als gestalte van kerk. Een luchtkasteel?

Aan medewerkers van inloopcentra is gevraagd of ze vonden dat het inloopcentrum zelf als een gestalte van kerk beschouwd kan worden; dus niet als een *activiteit* van de kerk, maar zelf als *vorm* van kerk-zijn. De meesten zagen niet zoveel in die gedachte. Dat zou reden kunnen zijn dit punt verder te laten rusten. Maar toch doe ik dat niet en dat heeft dat te maken met het zoeken naar nieuwe vormen van kerk-zijn. Er is een groeiend koor dat roept om vernieuwing. Heel regelmatig klinken daarbij woorden als 'herberg', 'open huis' en 'gastvrijheid'. Er is op een breed front een zoeken naar gastvrije en herbergzame gestalten van de christelijke gemeente. Natuurlijk kan die gastvrijheid ook gevonden worden in de klassieke gemeenten en parochies, maar ze schieten op dat punt nogal eens te kort. De praktijk laat zien dat ze vaak een hoge drempel hebben; 'buitenstaanders' voelen zich niet zo gauw welkom. Heel verwonderlijk is dit ook niet; het kristallisatiepunt van de klassieke gemeente en parochie bevindt zich vaak dicht bij de kaartenbak dan bij de open deur. Ze sluiten openheid en gastvrijheid bepaald niet zonder meer uit, maar er zijn allerlei mechanismen werkzaam die er voor zorgen dat ze vaak een besloten gemeenschap vormen. Daarom is het zinvol te bekijken of er vormen van kerk denkbaar zijn waarbinnen de gerichtheid naar buiten beter te realiseren valt. Het inloopcentrum komt dan in het vizier. Kan hij gezien worden als een nieuwe gestalte van kerk-zijn?

Die vraag is niet zo eenvoudig te beantwoorden. Daarvoor is de praktijk van de bestaande centra te divers. Maar er is wel alle aanleiding om de vraag in ieder geval serieus te nemen. Want het gebeurt regelmatig dat vormen van diakonale dienstverlening zich gaandeweg verbreden tot meer omvattende vormen van dienst. Met name gaat het dan om het ontstaan van liturgische momenten. De beweging die hier gemaakt wordt is in de regel omgekeerd aan die binnen de traditionele kerken. Daar wordt, gegeven de (zondagse) liturgie, gezocht naar vormen van engagement; hier wordt de liturgie gezocht en gevonden vanuit een concreet engagement. Het blijkt dat dergelijke liturgische momenten een zeer wezenlijke plaats kunnen gaan innemen in het geheel van de presentie en in een vruchtbare wisselwerking tot het diakonale werk komen te staan. Een mooi voorbeeld van een dergelijke ontwikkeling gaf ik al in het tweede hoofdstuk: het drugspastoraat in Amsterdam.

Bepaalde inloopcentra ontwikkelen zich in de richting van wat we met Hendriks ecclesiale groepen of gemeenschappen zouden kunnen noemen. Zij kenmerken zich niet door de concentratie op één aspect van kerk-zijn, maar door integratie van meerdere aspecten. Deze ontwikkeling is geen incident, maar maakt deel uit van een brede beweging waarin (inter)kerkelijke initiatieven uitgroeien tot betrekkelijk volwaardige (al dan niet tijdelijke) manifestaties van kerk-zijn. Te denken valt bijvoorbeeld aan de Acht-mei beweging, aan de Charismatische Werkgemeenschap Nederland en aan de vele leefgemeenschappen die met name ook in de afgelopen jaren zijn ontstaan. In al deze gevallen gaat het om gestalten van kerk-zijn die ten opzichte van de klassieke gemeente of parochie als gelijkwaardig beschouwd moeten worden. Ze hebben een eigen (dus niet afgeleid!) recht van bestaan. Wanneer we ons beperken tot de inloopcentra, dan kunnen we zeggen dat ze vooral een correctie zijn op de geringe mate waarin de christelijke gemeente op open wijze herbergzaam is. En, zoals gezegd, verbreden bepaalde centra vanuit hun concentratie op gastvrijheid zich tot geloofsgemeenschappen waarin de relatie tot God, tot elkaar en tot de samenleving - elkaar oproepend en versterkend - hun plaats hebben. Deze centra kunnen dan ook gezien worden als in principe belangrijke nieuwe vormen van kerk-zijn.

We stuiten hier op een gevoelig punt. Want binnen de kerken ligt het accent nog altijd op de klassieke gestalte van de gemeente. De norm is vaak nog de geografisch bepaalde (wijk)gemeente en parochie. Ondanks het feit dat mensen zich steeds minder geografisch laten organiseren en de traditionele (wijk)gemeenten en parochies zwaar onder druk staat, houden kerken nog altijd vast aan het zogenaamde territoriale principe; je hoort bij de kerk in jouw buurt. Al tientallen jaren wordt gepleit voor een meer veelzijdige vormgeving van de christelijke gemeente, maar al die pleidooien hebben weinig uitgehaald. Ondertussen laat de kerkelijke praktijk zich echter niet geografisch opsluiten en ontstaan er allerlei nieuwe vormen van gemeenschap. Inloopcentra die zich gaandeweg verbreden tot geloofsgemeenschappen vormen daar een goed voorbeeld van. Het zou goed zijn wanneer deze en andere

ontwikkelingen niet alleen gedoogd worden, maar ook worden gewaardeerd als belangrijke signalen dat we op weg zijn naar nieuwe vormen van kerk-zijn. De kerk van Jezus Christus is immers een beweging; ze zit niet vast aan bepaalde vormen en verbanden. Christenen zijn mensen 'van de weg', niet van de (vaste) zitplaats. Er is een structuur nodig waarbinnen die beweeglijkheid een kans krijgt. Er moet - ook kerkordelijk gezien - ruimte zijn voor uiteenlopende en onderling *gelijkwaardige* manifestaties van kerk-zijn.

Pleiten voor een meer gevarieerde vormgeving van de christelijke gemeente is eenvoudiger dan het realiseren daarvan. Er zijn nogal wat belemmeringen. Ik noem er hier een. Dat is de combinatie van kerkelijke grenzen en oecumenische initiatieven. Concreet toegespitst op inloopcentra, betekent het dat ze door hun oecumenisch karakter buiten de bestaande grote kerkelijke verbanden (Rooms Katholiek, Gereformeerd, Hervormd e.d.) vallen. Dat plaatst ze in een zeker vacuüm. Enerzijds is dat gunstig, want het vergroot in de regel de speelruimte. Maar anderzijds is het ook nadelig omdat met het inloopcentrum geen institutionele belangen zijn gemoeid en haar positie daarom altijd wankel blijft. Er is hier sprake van een patstelling. De kerkelijke gescheidenheid zal voorlopig nog wel blijven voortbestaan, terwijl de inloopcentra hun oecumenische openheid niet zullen prijsgeven. Zo dreigt voor deze centra een institutioneel vacuüm te blijven bestaan waardoor ze in hun ontplooiing kunnen worden belemmerd. Slechts een oecumenisch overkoepelend verband waarbinnen de verschillende manifestaties van kerk-zijn hun eigen, legitieme en gelijkwaardige plaats kunnen innemen, biedt een uitweg uit het dilemma. Het is de hoogste tijd dat kerken nieuwe wegen durven te verkennen en deze ook - al dan niet langs experimentele weg - durven te gaan.

Literatuur

- Beumer, J.J., *Pleisterplaatsen*. De spiritualiteit van de diakonale gemeente, Baarn 1994
- Boiten, R.G.H., *City-pastorie Oudezijds 100*, Nijkerk z.j. (niet meer verkrijgbaar)
- Broek, A.P. van den, *Als kostelijke olie*. Een oriënterende studie naar diaconale/missionaire gemeenschappen in de grote steden, uitgave van het Hervormd Evangelisatorisch Beraad, Driebergen 1994
- Dullaert, R., Drugspastoraat in Amsterdam, in: *Missionaire Gemeente*, jrg 15 (1995), nr. 3, p. 80-84
- Dullaert, R., Drugspastoraat: pastor, blijf bij je leest, in: G. Heitink e.a., *Pastoraat en geestelijke gezondheidszorg*, Baarn 1996
- Grandia, A.C., *Om te delen met zovelen*. Over de maaltijd van de Heer, Zoetermeer 1991
- Grandia, A.C., Voor vluchtelingen partij kiezen. Diakonie en eredienst in de Keizersgrachtkerk, in: *Praktische Theologie*, jrg 18 (1991), p. 402-413
- Haar, B. ter, Aandachtscentrum voor de vrijwilliger, in: *Woord en Dienst*, jrg 44 (1995), nr. 20, p. 5,6
- Hendriks, J. *Een vitale en aantrekkelijke gemeente*. Model en methode van gemeenteopbouw, Kampen 1996⁵
- Hendriks, J. (red.), *Spiritualiteit en engagement*. Over drie gemeenschappen en wat de gemeente er van kan leren, Zoetermeer 1993
- Hoekendijk, J.C., Pantomime van het heil, in: *Wending* 11 (1956), p. 680-693
- Hoekendijk, L., *De vrijwilliger in de hulpverlening*, Deventer 1981
- Horst, W. ter, *Over troosten en verdriet*, Kampen 1995
- Hottinga, T. e.a., *Vijftig jaar De Open Deur*, Aalsmeer 1994
- Irik, P., *Een dapper zootje ongeregeld*. Kerk zijn met en in de buurt, Gorinchem 1995
- Kamp, L.B. van de, D. Houwaart, *Als de mezoetze maar goed zit...*, Kampen 1994
- Kolm, G.J. van der, *"Eigenlijk geloof ik niets"*. Theologie in de praktijk van fabriek en volkswijk, Kampen 1991
- Lient, C. van, M. Stulemeijer, *Gastvrijheid in het Oude en Nieuwe Testament*, Boxtel 1979
- Nouwen, H.J.M., *Open uw hart*. De weg naar onszelf, de ander en God, Tiel 1993⁴
- Nijssen, F.N.M., L. den Besten, *In het centrum van de aandacht*. Over stiltecentra, pastorale winkels, informatiecentra als vorm van missionaire dienst, Den Haag 1980 (niet meer verkrijgbaar)
- Riphagen-Hamoen, E., *Leefgemeenschappen in Nederland*. Hulpverlening, opvang en bezinning, Kampen 1995
- Roos, A.J., Beloofd is beloofd. Een brief van Ton Roos aan vrienden en vriendinnen van de basagroepen in Espirito Santo, Brazilië, in: *Allerwegen*, jrg 21, nr.1, Kampen 1990
- Steemers-van Winkoop, M.W.H., *Eenzaamheid*. Voorrecht voor een enkeling, noodlot voor velen, Assen/Maastricht 1986
- Stoppels, S., *Gastvrijheid. Het inloopcentrum als vorm van kerkelijke presentie*, Kampen 1996
- Vanier, J., *Community and growth*, Londen 1989
- Visser, H. *Diakonaat en apostolaat in de Rotterdamse binnenstad*, Rotterdam (KSA) 1979 (niet gepubliceerd)
- Visser, H., *De kerk als markt*. Over de ontwikkeling van het Pauluskerkmodel in Rotterdam, Rotterdam (KSA) z.j. (1993)

Over de auteur

Op moment van publicatie van het boek was de auteur predikant van de Gereformeerde Kerk van Pijnacker-Nootdorp. Daarnaast was hij als praktisch theoloog verbonden aan de Theologische Faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Momenteel is hij als universitair docent kerkopbouw en diaconaat verbonden aan deze faculteit. In 1996 promoveerde hij op het proefschrift *Gastvrijheid. Het inloopcentrum als vorm van kerkelijke presentie* (Kampen: Kok)